Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Odsherreds Landboforening
1875 - 2000

Forside:
Karl Bovin. Landskab i Odsherred, 1931.
Statens Museum for Kunst.
Kunstnerisk rådgiver til forsiden:
Odsherreds Kunstmuseum.

Udgivet af Odsherreds Landboforening,
september 2000.

Redaktion:
Torben Klestrup Hansen,
formand for landboforeningen
Carsten B. Jensen, kontorleder i landboforeningen
Per Riis, gårdejer, formand for økonomiudvalget
museumsinspektør Jan Steen Jacobsen,
Stenstrup Museum

Tryk: Central-Trykkeriet, Nykøbing Sjælland

Odsherreds Landboforenings

125-års jubilæum

1875-2000

Indholdsfortegnelse

Forord ... 3

Landbrug og landvinding i Odsherred
Af museumsinspektør Jan Steen Jacobsen ... 4

Landbrugsfaglig virksomhed i Odsherred 1800-1900
Af museumsinspektør Jan Steen Jacobsen ... 15

Landboforeningens virke 1975-2000

Odsherreds Landboforening 1972-1992
Af tidligere kvægavlskonsulent Frode Mortensen, Vig - redigeret udgave ... 27

Konsulenthus, Landbohus, Kulturhus eller blot Huset
Af museumsinspektør Jan Steen Jacobsen ... 35

År 2000 - Landbrugets aktuelle stilling og udfordringer
Af formand Torben Klestrup Hansen ... 40

Fagudvalg 1975-2000

Driftsøkonomisk arbejde set i et historisk perspektiv
Af økonomikonsulent Jørgen Jensen ... 43

Strukturen i økonomirådgivningen i perioden 1975-2000
Af kontorleder Carsten B. Jensen ... 46

Planteavl - specialafgrøder/Lammefjord
Af planteavlskonsulent Kim Enemark ... 50

Kvæg og kvægholdere
Af Jørn Højgård, Anders Thomsen og Jesper Hagelund, Kvægbrugskontoret ... 57

Svineproduktionens udvikling i perioden 1975-2000
Af tidligere svineavlskonsulent Søren Lunøe ... 64

Økologisk landbrug
Af gårdejer Niels Erik Eriksen ... 72

Økologi år 2000
Af konsulent Kim Enemark ... 74

Ungdomsarbejdet
Af ungdomskonsulent Susanne Lauridsen ... 76

Fællesmarkedet over EF til EU i 25 år
Af gårdejer og økonomiudvalgsformand Per Riis ... 81

Rejser med Odsherreds Landboforening
Af gårdejer Jens Christoffersen ... 85

Forord

I anledning af Odsherreds Landboforenings 125-års jubilæum d. 28/9 2000 ønsker bestyrelsen med dette skrift at gøre opmærksom på landboforeningens betydning i samfundet før og nu. Foreningens fremtidige udvikling ligger os stærkt på sinde, og vi håber, at dette skrift vil være med til at understrege Odsherreds Landboforenings fortsatte udvikling i et samfund, præget af store forandringer.

I gennem de sidste 25 år er det lykkedes for Odsherreds Landboforening at fastholde medlemstallet og interessen hos landmændene for at bevare foreningen som sparringspartner i dagligdagen. Vi har formået at skabe et givtigt samarbejde inden for næsten alle fagområder: kvæg, svin, bygning og maskiner og landboret. Driftsøkonomi og skatterådgivning udgør hjørnestenene i foreningens daglige arbejde, hvilket medfører en styrkelse af foreningens kontakt til landmændene.

Forskellige stemmer giver sig til kende i dette jubilæumsskrift, som indeholder interessante artikler om landboforeningens arbejde til gavn for områdets landmænd; bl.a. byder skriftet på artikler om kvægbrug og svineavl i Odsherred. Desuden er også ungdommen repræsenteret med en artikel om Landboungdommens uddannelsesarbejde. Derudover byder jubilæumsskriftet på et kig mod den store verden med en artikel om Danmark i EU.

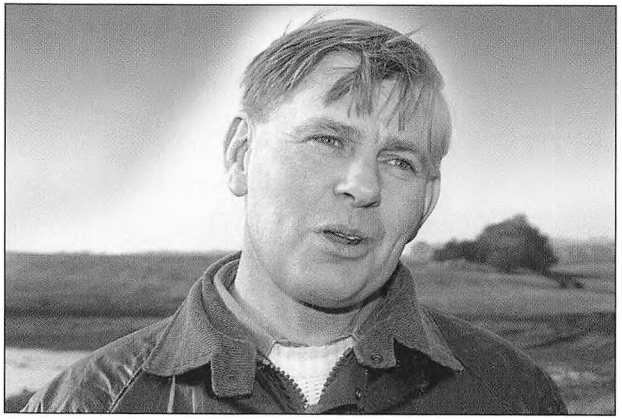

Foto: John Olsen Pressefoto

Som formand for Odsherreds Landboforening vil jeg hermed gerne rette en tak til skriftets forfattere, som alle har formået at give et yderst relevant billede af landbrugets udvikling, fremtidige muligheder og begrænsninger i deres artikler. Bestyrelsen ønsker yderligere at takke Almegaardsfondet for støtte til jubilæumsskriftet samt museumsinspektør Jan Steen Jacobsen, Stenstrup Museum for hans værdifulde og engagerede arbejde som forfatter og koordinator i forbindelse med sammensætningen og planlægningen af jubilæumsskriftet.

Torben Klestrup Hansen
Formand for Odsherreds Landboforening

Landbrug og landvinding i Odsherred

Af museumsinspektør Jan Steen Jacobsen

I det ældst kendte herredssegl for Odsherred fra 1610 ses en femoddet stjerne, omgivet af bølgelinier, heraldisk tolket *"landet"* med de fem odder, omgivet af havet: Draget ved Dragsholm, Grevinge halvøen, Egebjerg halvøen, Rørvig og Nakke samt Sjællands Odde. Området udgjorde før 1870 en omfattende og vidtforgrenet halvø, kun landfast med Sjælland på en kort strækning mellem Sejerø Bugt og det inderste af Lammefjorden ved Dragsholm.

Herredets kendetegn er forandret; landskabet har dramatisk ændret form gennem de sidste 500 år. Således hærgedes den nordøstlige del af området ved Rørvig af sandstorm i 1527 og senere, hvorved dyrkede vange lagdes øde[1]. Realiseringen af landboreformerne

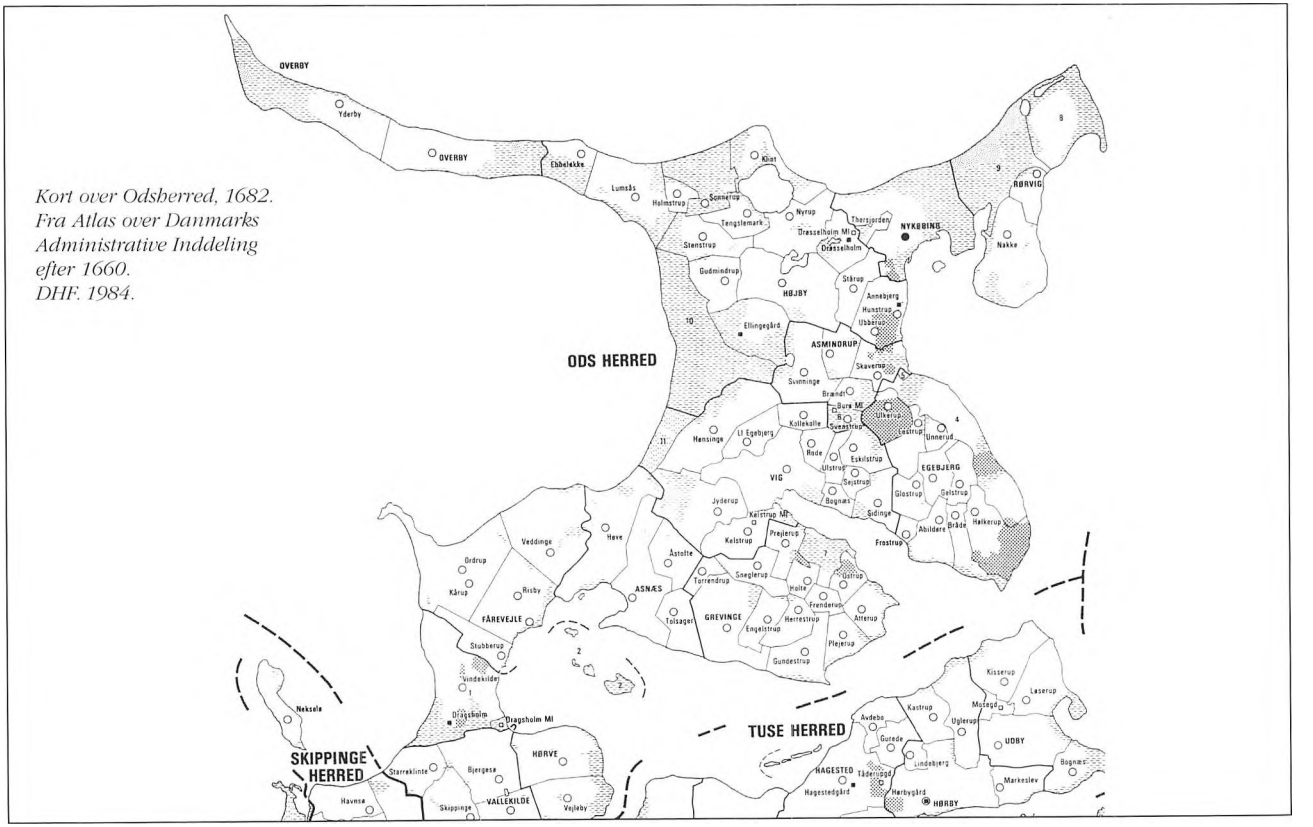

Kort over Odsherred, 1682. Fra Atlas over Danmarks Administrative Inddeling efter 1660. DHF. 1984.

i slutningen af det 18. århundrede betød en gennemgribende omlægning af det gamle dyrkningsfællesskab og opdyrkning af nyt land til landbrugsformål. Driftsmåden omlagdes fra et hegningsfællesskab med mange og spredte agre til et system med få og samlede jordstykker omkring den enkelte gård. Skovene var i slutningen af 1700-tallet nedslidte i modsætning til det 16. og 17. århundrede.

Degnen, Lyder Høyer, i Grevinge sogn skrev i 1750'erne: *Skove har Sognet nu saa godt som intet af; men i forrige Seculo baade førend og efter sidste Landmaaling 1682 og 83, indtil mod samme Seculi Ende var der Skov nok*[2]. Det 18. århundredes landskab så anderledes ud end det, vi kender i dag.

Her Kneiser frem af dybe Strand
en oddet Øe, som Havets Tumlen Spæger,
der viser sig et jevnt og dyrket Land,
hvis tætte Ax for Vind sig bølgevis bevæger.
Fiern blaaner Synet ved de blege Høie
hvis dunkle Træ'r sig som en Krands, om Egnen føie.

Snart tæt beløvte Skove snoe,
snart Banken slutte sig om fede Dale,
hvor gylden Kabelhat (engblomst) og Klever groe,
og alle Farver det beblomstret Grønne male;
Udsigten aabner sig mod Strandens Sider,
hvor Solen zittrende paa glatte Bølge glider.

Således skrev en nu ukendt, formodentlig lærd person, omkring 1784 i sin *Physisk og oeconomisk Beskrivelse over Odds=herred, Draxholm Amt i Sielland* til Det Kgl. Landhusholdningsselskab[3].

Han havde sat sig for at beskrive Landet, Odsherreds fysiske (geologiske og landskabsmæssige) og landøkonomiske forhold. Han stod på en bakke ved Annebjerggård og skuede rundt og har uden tvivl haft ophold på gården, mens han lavede sin beskrivelse. Samtidig bemærkes, at han nævner *fede dale hvor klever gro!* Det er, som han oplyser i sin beretning, en ny afgrøde som man netop har taget i brug i forbindelse med de nye indretninger (kobbelbrug) i landsbyerne på Egebjerg-halvøen, hvor den første udskiftning af fællesskabet på krongodset finder sted. Og det er også i dette område, at man som det eneste sted på bøndergodset var begyndt at dyrke hvede.

Herredets Jordbund er for største Deelen feed og frugtbar, kun paa nogle steder sandagtig let Jord og Lyng. Landøkonomen sigter her alene til de dyrkede arealer, hvortil de omfangsrige overdrevsområder ikke regnedes. *Sædeavlen er i Odsherred overalt god, og i sær ved nogle Kyndige Landmænds Exempel bragt til en temmelig Fuldkommenhed, Fædriften er saavelsom Faareavlen ypperlig.*

Landskabet bar dengang som nu præg af den fremherskende dyrkningsmåde. Landskabet han så, var i færd med at skifte form. Endnu var det bare synligt ganske få steder, men på landmålernes tegnebræt tog et nyt system form fra slutningen af 1770'erne, kulminerende omkring 1790-1800. Dyrkningssystemet, som var under omlægning, havde været i brug siden engang i middelalderen og udbredt i Østdanmark, hvor landskabet vekslede mellem det åbne land og skovene. De steder, hvor skoven på Sjælland veg for agerdyrkning, kaldtes for heden eller sletten[4]. Landsbyerne på sletten var kendetegnet ved kornproduktion, og skovlandsbyerne overvejende ved kvægbrug som en vigtig produktionsform. I Odsherred ser vi dette mønster omkring skovene hovedsageligt beliggende i den østvendte del af området: Kongsøre Skov og Ulkerup Indelukke i Egebjerg sogn, Annebjerggårds Skovindelukke i Højby sogn og Holte Mose i Grevinge sogn, trods navnet bestående af en stor ege-, bøge- og askeskov. Tæt ved denne i samme sogn Lykken eller Løken Skov. Løkke eller lykke var i ældre tid betegnelsen på et indelukke, dvs. et indhegnet areal.

Hovedparten af landsbyerne i Odsherred var i det 18. århundrede kendetegnet ved slettebrug med adgang til omfattende græsningsområder. Landskabet var opdelt i overdrev/lyngheder, dyrkede agre i vangebrug omkring landsbyernes tofter, gårde og huse samt de omtalte skove. Overdrevet var fælles græsningsområde for husdyrene, hvor beboerne i de omkringliggende landsbyer havde græsningsret. Nærmest landsbyerne lå de dyrkede vange, hvor trevangsbruget var det mest udbredte. Når landsbyerne var inddelt i fire vange, var den ene ofte en enghave, forbeholdt den enkelte landsby. De mest almindelige afgrøder var byg, rug og havre samt en del boghvede og ærter foruden høslæt.

I det 18. århundrede var hovedparten af landbrugsjorden i Odsherred knyttet til tre godser: Kronens Gods, Dragsholm gods og Annebjerggårds gods. I 1775 tilkøbte kronen det private Annebjerggårds gods, bestående af to mindre hovedgårde, Annebjerggård og Ellingegård, begge i Højby sogn, med tilliggende bøndergods[5]. I 1782 mageskiftede krongodset med Dragsholm, hvorved krongodset fik samlet store dele af godset i Odsherred, omfattende næsten samtlige landsbyer fra Høve i syd til Yderby på Odden og Rørvig og Nakke ved indsejlingen til Isefjorden i øst[6].

I herredets nordøstlige del mellem Kattegat og Isefjorden ligger købstaden Nykøbing Sjælland.Herfra udførtes: *Herredets overflødige Kornvahre og ved Hiemkomsten igien forsyne det med det for Landmanden i Herredet saa nødvendige Tømmer af alle slags fra Nor-*

Høstudbytte på Kronens Gods i 1780'erne

Tabel over høstudbyttet på Kronens Gods I Odsherred i begyndelsen af 1780'erne.
Efter: Tabel over det Kongelige Odsherredske Gods(es) anseelige Aarlige Indavling af alle slags Kornsæd saavelsom Høe, beregnet efter eet Middel Tal, eller ved Middeltal udregnet af mange Aars Samlede Efterretninger. Oversigten findes i Physisk og Oeconomisk Beskrivelse over Ods=Herred. Det kongelige Bibliotek.

Sognene	Kornavl						Høavl
	Hvede Tdr.	Rug Tdr.	Byg Tdr.	Havre Tdr.	Boghvede Tdr.	Ærter Tdr.	Læs=32 lispund Tdr.
Asnæs Sogn		750	2500	900	150	200	1100
Grevinge Sogn		1000	2400	1000	200	80	1300
Vig Sogn		1300	3500	1250	300	200	1800
Egebjerg Sogn	500	700	2200	800	100	150	1200
Asmindrup Sogn		350	800	450	60	60	400
Højby Sogn:							
Hovedgårdene	250	500	600	350			900
Bøndergodset		1200	3400	1300	200	200	1500
Rørvig Sogn		700	800	100	100		400
Odden Sogn		300	1500	600		60	500
Tilsammen	**750**	**6800**	**17700**	**6750**	**1100**	**950**	**9100**

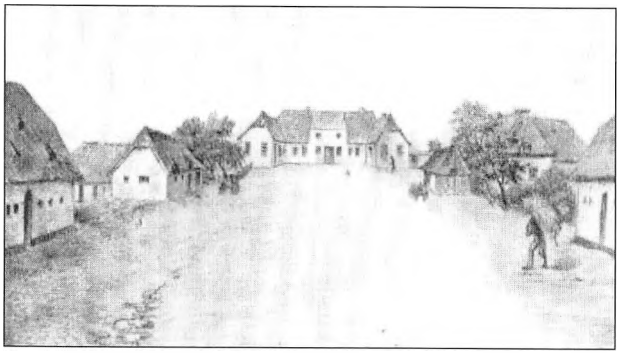

Annebjerggård med den trefløjede hovedbygning i midten og den store gårdsplads, omgivet af avlsbygningerne før 1850. I 1856 blev en ny hovedbygning opført og den gamle nedrevet. Tegnet af V. Schepplern. Stenstrup Museum.

gis Skove[7]. Ved købstaden er imidlertid ingen havn, så ankomne skibe må flåde eller køre deres varer på særlige vogne med høje hjul ud i vandet til skibene. *Det gaar imidlertid her, som i de allerfleste Kiøbstæder i Sælland, at naar et par eller tre å fire Familier undtages, da ere de øvrige Borgere i samme intet videre end Agerdyrkere*[8].

På byens Algade holdes i henholdsvis juni og oktober to årlige markeder med tilrejsende handelsfolk, der søges fra de omkringliggende landområder. Over land er de nærmeste købstæder Holbæk og Kalundborg.

Befolkningstallet i hele det gamle Dragsholm Amt udgjorde 5.875 mennesker i 1769, i 1787 var det steget til 6.342. Hertil skal lægges folketallet i købstaden, der var opgjort til 500 i 1769 og 532 i 1787. Væksten i købstaden var knap så markant som i landområderne, hvor tallet var steget med 467 personer[9]. At der er tale om en vækst i folketallet i det 18. århundrede er nøje sammenfaldende med en generel udvikling i Europa. I Odsherred er der tale om reel vækst i befolkningstallet, som kan iagttages fra 1774.

Omfattende afvandinger af vådområder, som moser og fjorde, er foretaget gennem hele det 19. århundrede. 1799 beretter godsinspektøren på Kronens gods om afvandingen af et betydeligt areal på Ellinge Mose (Trundholm Mose). Herved blev indvundet 7-800 tønder land eng. *Ved Ellingegaard er udgravet en stor Mose, der tilforn var et næsten aldeles utilgiængeligt Udføre, bestaaende af klart Vand, ubevoxet Dynd, Gunge, udueligt Elle, Birke og Vidie Krat, samt nogle enkelte staaende Rør; i Foraar og Eefteraar af Anseelse, som en stor Søe, opfyldt med alle Slags Vandfugle, Svaner, Vildgiæs, Brushøns m.v., og hvoraf om Sommeren, i tørre Aaringer, og det endda ikke uden stor Besværlighed, kunde høstes nogle ubetydelige Holme og Plette bevoxne med rigt Mose-Foder, som næsten ikke var at faa i Land, og hvoraf kuns en meget liden Deel i tørre Aaringer kunde betrædes af Livvahre, men Resten aldrig uden den var frossen. Dens Areal er paa denne Hovedgaards og tilstødende Bønderbyers Gaard omtrent 7 a 800 Tdr. Land.*

Den er bleven udgravet og udtøret ved en Hoved Vandledning fra Stranden og igjennem hele Mosen, lige indtil en liden ved sammes Østre Ende beliggende

Grassende kreaturer på hovedgårdsmarken ved Dragsholm Slot, 1753. Nationalmuseet.

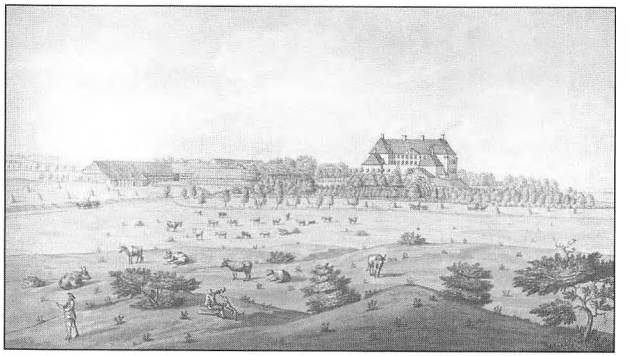

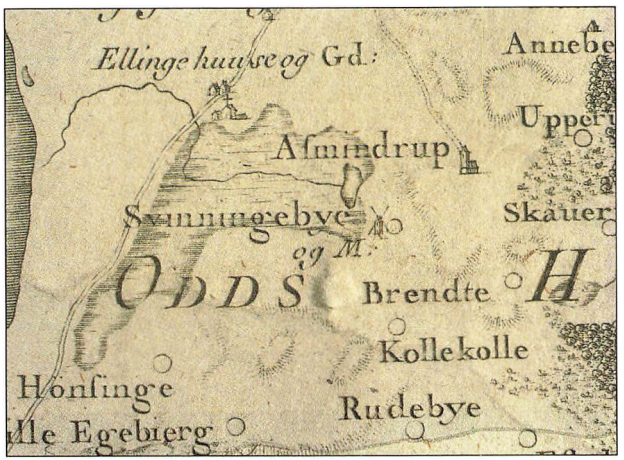

Ellinge Mose (Trundholm Mose), der strækker sig mellem Ellingegård, Svinninge og Hønsinge, er det første større afvandingsprojekt på omkring 7-800 td. land i Odsherred, forestået af krongodsets forvalter, Frantz Wilhelm Trojel. I 1799 indsendte Trojel en indberetning om projektet til landøkonomen Gregers Begtrup, som dengang var i færd med forberedelserne til udgivelsen af et større værk om Agerdyrkningens tilstand i Danmark. Andet bind om Sjælland og Møn udkom i 1803. Udsnit af Videnskabernes kort over den Nordvestlige fjerdedel af Sjælland, 1771.

færske Søe, i en Længde af 2897 Favne af 4 Alens Brede, og 2 Alens Dybde, da det derved staaende Flyve-Sand ei tillod dybere Gravning[10].

Herudover blev et gammelt vandløb gennem mosen oprenset og flere sidegrøfter gravede: *Hvorved Mosen er bleven saa fuldkommen udtøret, at man overalt i samme kan gaae, ride og kjøre, samt bruge samme til Græsning, eller Høebiegning allevegne, saavidt det endnu uopdyrkede Krat ikke derudi er hinderligt.* Indberetningen er underskrevet af Trojel på Annebjerggård den 21. september 1799.

Trojels beskrivelse giver et godt udsagn om, hvilke overvejelser der lå til grund for ønsket om afvanding. Det var helt og holdent landøkonomiske interesser. På Ellinge Mose henlå et ikke ubetydeligt areal, som kunne gøres til genstand for en rationel landbrugsmæssig udnyttelse af mose- og engarealerne. Denne foretagsomhed med afvanding synes at være direkte inspireret af den første landbokommission i midten af 1700-tallet, som blev starten på gennemførelsen af landboreformerne. Reformerne er ofte blevet gjort synonym med ophævelsen af de middelalderlige driftssystemer og fællesskabet omkring vange og overdrev. Dette er også korrekt, men ofte forbigås, at det fra starten også handlede om mere end disse forhold.

Som en indledning og tidlig forberedelse til landboreformerne var blandt andet udsendt fire spørgsmål til besvarelse af godsejerne landet rundt via amtmændene. Spørgsmålene vedrørte, hvordan man kunne ophæve fællesskabet på de gamle overdrev, så enhver kunne få indhegnet sin egen mark. Dernæst om, på hvilken måde man landsbyvis kunne få hegnet og adskilt de enkelte landsbyers jorder imellem hinanden, og endelig hvordan de enkelte lodsejere kunne få adskilt deres jorder. Den sidste og fjerde post vedrørte forslag til, hvordan fælles åer blev oprensede, og hvorledes fælles moser og marker kunne udtørres for derved at vinde mere engbund og agerland[11].

I forbindelse med indberetningerne fra godserne i Odsherred kom ingen konkrete forslag, men der er næppe tvivl om, at Frantz Wilhelm Trojel måtte have kendt til disse spørgsmål, da han blev ansat på krongodset i Odsherred i 1770'erne. Hans plan og gennemførelsen af afvandingen på Ellinge Mose er i god overensstemmelse hermed, og det er da også på krongodset, man starter de første store afvandinger af fjorde og søer i begyndelsen af 1800-årene. I 1842 var det skovrider Wellendorff, som på krongodsets vegne begyndte at udtørre Klint Sø. Søen og afvandingsprojektet fortsattes i privat regi fra 1856, og efter 1859 anskaffedes en større dampmotor til udpumpning af vandet fra søen. I 1868 overtages "Klint Sø" af ejeren af Ellingegården i Højby sogn som et vigtigt supplement til

stedets store kvægbesætning og mejeri. Ellingegårdens jorder gav et godt udbytte i fugtige somre, mens en varm og tør sommer var gunstig for høslæt på "Klint Sø". Wellendorff havde allerede i 1825 planer om en endnu større udtørring, nemlig Sidinge Fjord mellem Vig-Egebjerg og Grevinge sogn, og her begyndte man i 1841. Omkring 600 td. land blev udtørret inden staten fandt projektet for kostbart og afhændede det til en privat i 1864.

Dæmningerne blev forstærket, og der blev anlagt en skibsbro, gravet grøfter, anlagt veje samt opført tre gårde med arbejderboliger ved. Daværende ejer måtte imidlertid opgive projektet i 1884 til justitsråd Abrahams, som gennemførte arbejdet, hvorved den lavvandede fjord blev gjort til frugtbar ager og eng, inden det atter blev videresolgt til et interessentselskab i 1892[12]. Siden skiftede den udtørrede fjord ejere flere gange og blev delt mellem Fjordgården, Birket og Vestgården, der alle blev frasolgt i 1924. Yderligere er en del parceller udstykket til statshusmandsbrug[13].

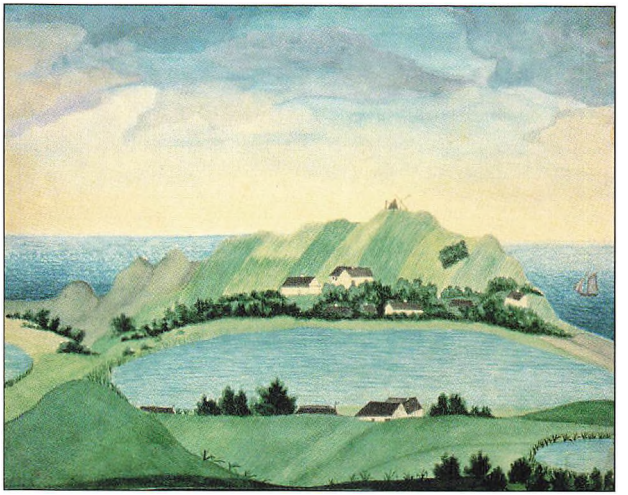

Klint Sø og Klinteknuden ved Kattegatkysten, som Peter Hansen, Holmstrup i Højby sogn, så landskabet omkring 1830-40. Krongodset, ved skovrider Wellendorff, begyndte udtørringen af søen i 1842. Nationalmuseet.

Ellingegårdens avlsbygninger til en større malkekvægbesætning og eget mejeri skal ses i sammenhæng med tilkøbet af Klint "Sø" i 1868. De frodige engarealer på den udtørrede søbund var en forudsætning for et stort kvæghold på Ellingegården. Tegnet af J.B. Løffler, 1874. Stenstrup Museum.

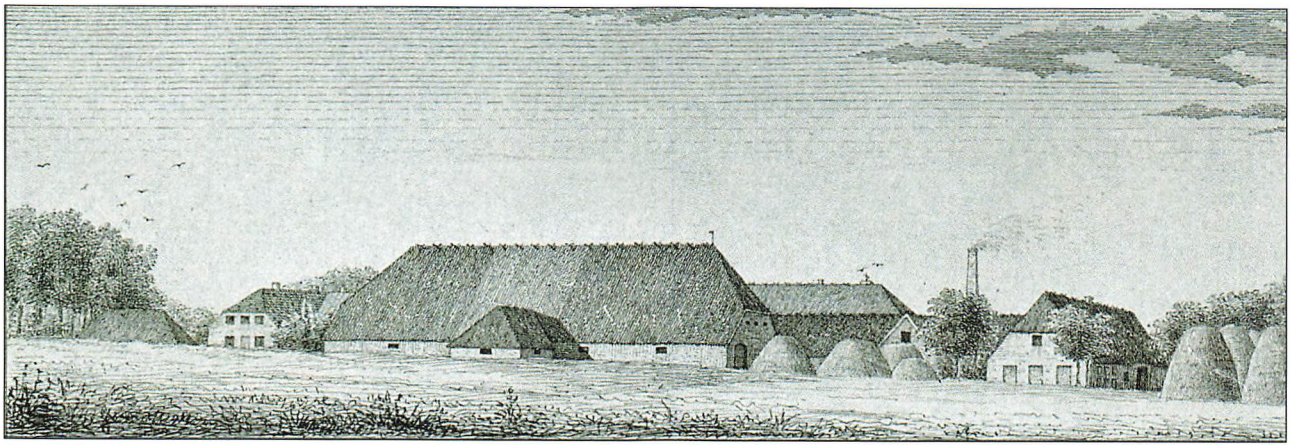

Krongodsets virksomhed med udtørring ligesom store afvandingsprojekter i Holland har tænkeligt givet inspiration til et lignende projekt omkring Svinninge Vejle. Lensbaron G.F.O. Zytphen-Adeler på Dragsholm var direkte engageret i afvandingen af ca. 300 td. land på Svinninge Vejle 1850-54. Svinninge Vejle er den sydvestligste fjordarm til Lammefjorden. Under udførelsen af afvandingen af Svinninge Vejle skulle lokale beboere have foreslået Zythpen-Adeler at tage initiativ til afvandingen af den betydelig større fjord, Lammefjorden.

Også andre gjorde sig tanker om muligheden for et storstilet afvandingsprojekt, men der skulle gå en længere periode, inden det lykkedes at sætte projektet i gang. I 1872 indsendte et interessentselskab bestående af Zyphten Adeler, Dragsholm, kammerherre, greve W. Ahlefeldt Lauervigen, prokurator K. E. Jørgensen og kaptajn M. Rovsing en ansøgning til indenrigsministeriet om koncession på Lammefjordens udtørring. I løbet af efteråret samme år blev udfærdiget en ingeniørrapport: *Forslag til Inddæmning og Kultivering af Lammefjorden* udarbejdet af Carl Brummer fra ingeni-

Svinninge Vejle og Lammefjord med øerne indtegnet på Videnskabernes Selskabs kort, 1771. Svinninge Vejle er den fjordarm, som strækker sig sydvest om Vallekilde. Vejlen blev afvandet 1850-54, og udtørringen af Lammefjorden blev startet 1873.
Geodætisk Institut, kortudsnit.

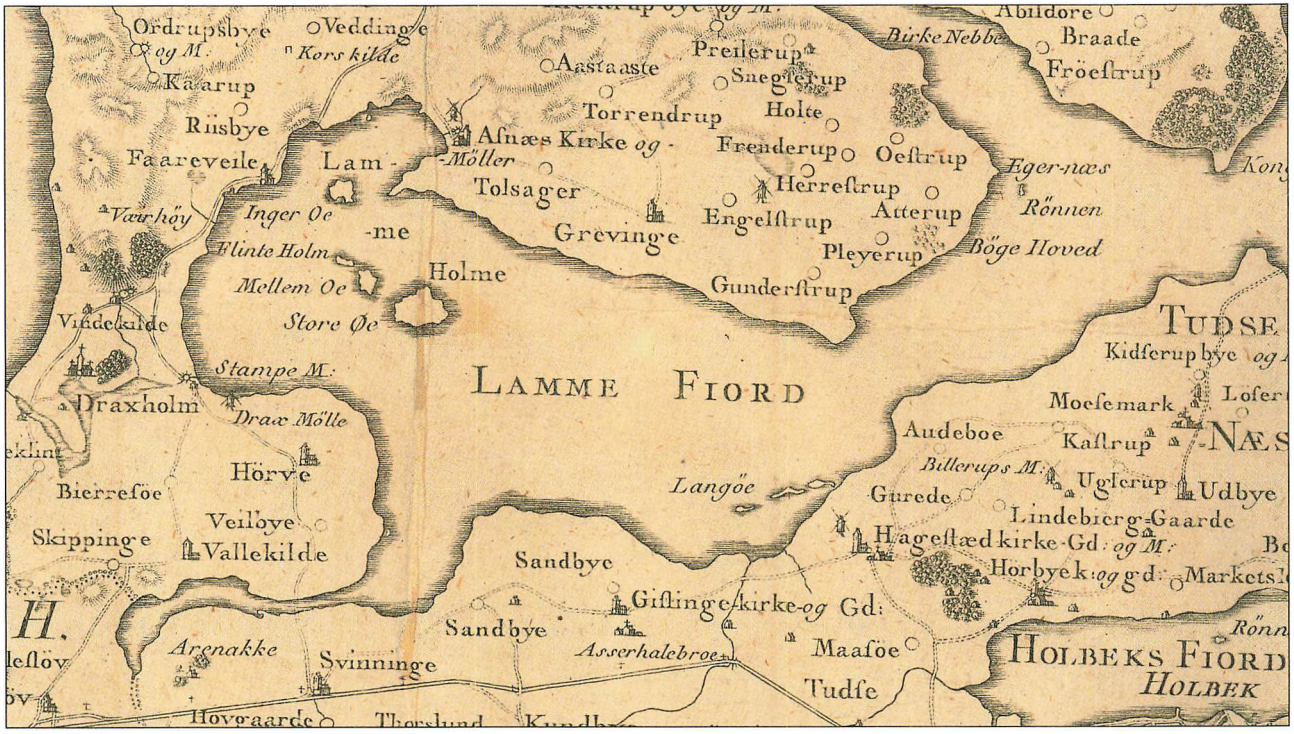

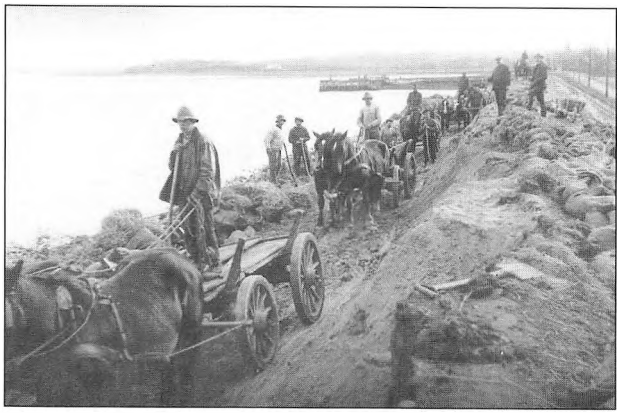

Mellem Gundestrup og Audebo blev bygget en 2,3 km lang dæmning over Lammefjorden. 535.000 m³ jordfyld, og tusinder sten blev anvendt. Arbejdet begyndte i 1873 og stod helt færdig i 1877 og 1878 med en 40 km lang ringkanal.
Under en stormflod i 1921 var havet ved at gennembryde dæmningen. Mange af de nye fjordboere forberedte sig på at forlade fjordområdet, og talrige hjalp med at udbedre skaderne, som i første omgang blev lukket med sandsække og halmballer.
Billedet viser udbedringen af diget efter stormfloden.
Foto: Dragsholm Lokalhistoriske Arkiv.

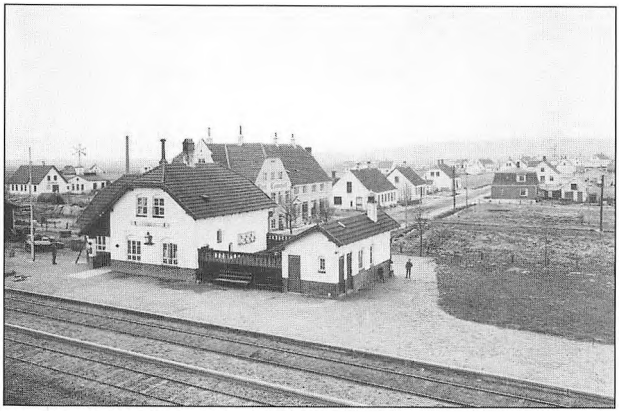

Den ny jernbane blev anlagt henover Lammefjorden i 1890'erne. På Mellemøen opførtes Fårevejle Station, og snart efter opstod en helt by omkring stationen.
Billedet viser Fårevejle stationsby omkring 1912.
Foto: J.P. Pedersen, Fårevejle. Dragsholm Lokalhistoriske Arkiv.

ørkorpset og civilingeniør W. Benzon bestilt af "Interessentselskabet". Der blev indgået frivillige overenskomster med 161 lodsejere og en aftale med 46 fiskere. For at tilvejebringe den nødvendige kapital på 2 mill. oprettedes et aktieselskab med blandt andet bankmænd fra Hamborg.

Den 23. januar 1873 stiftedes *Aktieselskabet til Lammefjordens Tørlægning*. Fra tysk side skulle skaffes 2/3 af aktiekapitalen og af de danske aktionærer den sidste 1/3. I dag er det værd at bemærke, at stiftelsen af aktieselskabet fandt sted i Hamborg, at forhandlingerne foregik på tysk, ligesom selskabets love var forfattet på tysk, og at disse siden skulle oversættes til dansk. Zyphten Adeler blev valgt til formand for aktieselskabet. Den endelige bevilling til udtørringen blev givet den 18. marts 1873[1]. Allerede den 3. april samme år begyndte jordarbejdet med bygning af en 2,4 km lang dæmning mellem Audebo Mark på Tuse Næs og Gundestrup i Odsherred. Året efter den 23. september var dæmningen lukket og pumpestationen, som blev opført ved Audebo, startede udpumpningen den 18. januar 1875. I 1877 stod sluser og 40 km ringkanal færdig. Vandstanden blev sænket mellem 2,7-3,1 m under daglig vandstand i fjorden. Længe fandtes en sø på omkring 3000 td. land tilbage på indersiden af dæmningen, som først blev endelig udpumpet 1938-43 med en vandstand på mellem ÷7 og ÷7½ m.

Anlæggelsen af Odsherreds Jernbane fra Holbæk til Nykøbing Sjælland i 1898 med åbning i 1899 fik en afgørende betydning for afsætning af fjordens produkter. Linieføringen blev lagt mellem Hørve og Asnæs og delte fjorden næsten midt over. En station blev anlagt

Stikning af asparges på markerne mellem Skovlyvej og Skjoldsvej på Lammefjorden i 1948.
Foto: Dragsholm Lokalhistoriske Arkiv.

ved Mellemøen midt i fjorden. Omkring stationen byggedes snart en hel by, Fårevejle Stationsby. Fra stationen afgik togvogne med østersskaller, sten og skærver, dyndgødning, tækkerør, hø, halm, sukkerroer, kartofler, grøntsager og især asparges i sommertiden. På fjorden byggedes lidt efter lidt både større og mindre landejendomme. Endnu henlå betydelige arealer som græssletter. En hel del af disse tilhørte Dragsholm, som indrettede dem til kvægfolde, andre græsningsarealer blev udlejet til landbrugene inde på det gamle fastland rundt om fjorden. Adskillige havde gode indtjeninger med dyrkning af asparges, som blev afsat til København. Opgravningen af store mængder østers og strandskaller gav i en periode en større afsætning til hønse- og svinefoder. En del blev afsat til Sverige og England. Den første skallegravning blev foretaget af private fra omkring århundredeskiftet. I 1918 begyndte A/S Hotaco i Holbæk gravning af skaller i større stil med maskinkraft. Denne produktion ophørte i 1964. I 1937 dannedes en lokalforening af Danmarks Aspargesavlerforening på Lammefjorden, og i 1939 oprettedes Fårevejle Aspargescentral, og en selvstændig Landboforening for Lammefjorden etableres i 1941. En omfattende gulerodsavl førte i 1952 til dannelsen af Lammefjordens Gulerodsavlerforening. En lokalkreds for blomsterløgsavlerne dannedes i 1962, og 1963 startes Lammefjordens Grønsagscentral. Listen over selskaber og foreninger dannet omkring produktionsvirksomheden på den udtørrede Lammefjord er på ingen måde fuldstændig, men giver et bud på udfordringerne omkring opdyrkningen af den udtørrede fjord og den særlige produktion af specialafgrøder, som den gamle fjordbund gav grundlaget for.

Boniteten på Lammefjorden kan svinge meget inden for en relativ kort strækning, og man skal helt frem til omkring 1950'erne, før landbruget generelt gav et ordentlig overskud.

Udtørringen af Sidinge Fjord dækkede et område på 1230 td. land, Svinninge Vejle 900 td. Land, og Lammefjorden ikke mindre end 10.200 td. land. Odsherred blev med denne indsats forøget fra 59.190 td. land til 71.520 td. land, svarende til en tilvækst på omkring 21%[15].

Endnu er der grund til at fremhæve et par mindre afvandingsprojekter i den nordlige del af Odsherred, nemlig; Hov Vig, Højby Sø og Nygård Sø. Også disse blev afvandet ud fra landøkonomiske interesser i slutningen af 1800-årene.

Hov Vig er en vig af Nykøbing Bugt i Isefjorden. I vigen lå to øer Store og Lille Ringholm. I 1869 fik tre Nykøbingborgere bevilling til at inddæmme og tørlægge arealerne inden for øerne. Først anlagdes en dæmning fra kysten syd for Nykøbing til Store Ringholm og videre fra denne til Egenæs og fra denne videre til Nakke halvøen. Dæmningen skulle stå færdig i 1871, og vigen være tørlagt i 1872. Under en storm i 1902 blev diget gennembrudt, og alle de tørlagte arealer oversvømmet. På arealerne ved Ringholm blev vandet hurtigt pumpet ud igen, men ikke fra selve

En omfattende dyrkning af tulipaner og gulerødder i i 1960'erne gav sæsonarbejde til mange kvinder, børn og unge. Gulerødderne blev taget op og sorteret med håndkraft. Fra Søkilde på Lammefjorden. Optagningen fandt sted i september og oktober måned. Gulerødderne lagdes i 25 kilos kasser, der med traktor og ladvogn blev kørt til opbevaring i kølehus og forarbejdning med vask, vejning og pakning i poser, 1967.
Foto: Dragsholm Lokalhistoriske Arkiv.

Hov Vig. Pumpemøllen var brændt varm under stormen og nedbrændt. Afvandingsprojektet blev efterfølgende solgt til en entreprenør, som forstærkede dæmningen, men ikke med henblik på fortsat udtørring. I stedet skulle vigen udnyttes til åleopdræt og ålefangst. Dette tiltag blev en overordenlig vellykket satsning for ejeren, entreprenør N. Nielsen, som snart fik tilnavnet "ålekongen". Nielsen udnyttede, at blankål, som vigen var rig på, trak ud mod det indstrømmende saltvand fra fjorden. Midt på dæmningen etableredes en sluse, hvor åleynglen i forårstiden kunne samles op, når de trak ind i vigen, og om efteråret kunne blankålene indfanges, når de trak ud. På denne måde høstedes i årene frem til 1918 mellem 2-7 tons ål, der gav et betydeligt økonomisk afkast. Senere ejere af Hov Vig formåede ikke at opretholde produktionen, som blandt andet led betydelig skade under hårde vintre, når vigen frøs til. Fra stedet blev i 1940 solgt en del åleyngel til udsætning i andre danske farvande, men efter lokale fiskeres frygt for at salget af åleynglen skulle resultere i mindre fangst på fjorden, blev denne handel stoppet i 1960. Staten købte Hov Vig med tilgrænsende skovarealer i 1979 med status af et naturvidenskabeligt reservat, forvaltet af Odsherreds Statsskovdistrikt[16].

De sidste afvandingsprojekter i den nordlige del er Højby Sø og Nygård Sø samt som et resultat heraf Paje Sø. Sidstnævnte fik mere og mere karakter af mose efter afskæringen af tilløbene fra både Højby og Nygård søer. Højby Sø havde før afvandingen sit hovedafløb mod øst til Nygård Sø og herfra videre til Paje Sø og Kattegat. Ved landsbyen Nygård har været en vandmølle med stampeværk. Vandet til møllen er kommet fra Nygård Sø og via en rende fra Højby Sø. Proprietær Peter Lønborg Jensen købte 1847 Borrevang og i 1855 Højby Sø ved offentlig auktion. Samme år iværksattes udgravningen af et nyt afløb mod nord over Nyrup Mark med udløb i Nyrup Bugt. Denne udgravning afsluttedes i 1868[17]. Ved søen installeredes en vandsnegl, trukket af en hesteomgang. I 1919 blev etableret udpumpning ved vindkraft i forbindelse med en uddybning af kanalen gennem søbunden. I 1934 opsattes en skruepumpe, og 1939 installeredes elektrisk udpumpning af vandet fra søen. Hver gang vandstanden er blevet sænket i søen, er søbunden tilsvarende sunket i årene efter. Sidste gang afvandingsgrøfterne blev uddybet og pumpekapaciteten øget var i 1984. Omtrent samtidig hermed opstod en lokal interesse for at genetablere søen. Trundholm kommunalbestyrelse besluttede i 1986, at Højby Sø skulle genopstå under forudsætning af, at staten erhvervede arealerne og stod for den fremtidige drift. Som ved Hov Vig er det

Genetableringen af Højby Sø i 1990 er et eksempel på samfundets ændrede natursyn, som slog igennem i løbet af 1980'erne. Interessen for naturen kom også de kulturhistoriske interesser tilgode. Voldstedet Borren fra 1100'årene blev atter omskyllet af vand. Året efter pumpen blev slukket, var søen en realitet. Foto: Stenstrup Museum, 1991.

Odsherreds Statsskovdistrikt, som varetager driften på vegne af Skov- og Naturstyrelsen. Pumperne til søens afvanding blev slukket i november 1990 og det gamle pumpe- og digelaug opløst. Allerede to år efter havde søen fået en vandstand på godt 8 m over havet[18].

Genetableringen af Højby Sø, der som alle de øvrige omtalte afvandinger og udtørringer i 1800-årenes Odsherred, var blevet iværksat ud fra landøkonomiske interesser. Omlægningen fra et overvejende kornproducerende landbrug til en øget animalsk produktion i sidste halvdel af 1800-tallet forudsatte blandt andet adgangen til større græsningsarealer og høslæt i tørre somre. Afvanding af fjorde og søer gav gode muligheder herfor. Siden har specialafgrøder vundet indpas med gunstige dyrkningsmuligheder på fjordene. Opdyrkning af fjordene har i en periode med konstant befolkningsvækst givet arbejde til talrige og skabt grundlaget for en eksistens med nye udfordringer.

Samfundets ændrede natursyn har siden med eksemplet fra Højby Sø ændret karakter fra midten af 1980'erne. Hvor det ikke længere er landbrugsmæssigt økonomisk rentabelt at udnytte naturressourcerne, er åbnet op for genetablering af tidligere tiders naturværdier. Hvor det i det 18. og 19. århundredes oplysningstid alene gjaldt om at frembringe mest mulig jord til fordel for en øget og rentabel produktion, står slutningen af det 20. og begyndelsen af det 21. århundrede overfor flere interesser om forvaltningen af den danske produktionsjord, varetagelse af de kulturhistoriske værdier og kulturspor i det åbne landskab, en bæredygtig udnyttelse af naturen og endelig varetagelse af naturen på en voksende bybefolknings præmisser - øget adgang til naturen i kulturlandskabet.

[1] Troels Lund: Dagligt liv i Norden. Bind 1, 6. udgave 1968.
[2] Ferdinand Petersen-Blidstrup: Degnen Lyder Høyers Beskrivelse af Grevinge Sogn, 1750. 2. udgave 1921.
[3] Det Kongelige Bibliotek. Håndskriftsamlingen.
[4] Bjarne Stoklund: Huset og skoven, 1980.
[5] Margit Mogensen: Fæstebønderne i Odsherred, 1974.
[6] Christian Mikkelsen: En statsspekulation med alvorlige følger for mange bønder. I årbog: Fra Holbæk Amt, 1962.
[7] Som note 3.
[8] Som note 3.
[9] Gregers Begtrup: Agerdyrkningens tilstand i Danmark, 1803.
[10] Gregers Begtrup: Agerdyrkningens tilstand i Danmark. Sjælland og Møen, 1803. Andet bind, afsnit 470.
[11] Rigsarkivet, Rentekammeret: Indkomne betænkninger over spørgsmål til landvæsenets fremtarv og nytte: Sjælland. 1757-60.
[12] H.V. Clausen: Fra Holbæk Amt, 1918.
[13] Trap Danmark, 1920 og 1954.
[14] Til brug for omtalen af Lammefjordens tørlægning er overvejende anvendt Povl Hansens artikel: Lammefjorden, dens inddæmning og tørlægning, opdyrkning og bebyggelse trykt i Fra Holbæk Amt 1930 og Ingeborg Christmas-Møller og Minna Holm Kragelund: Dagliglv bag dæmningen. Lammefjorden 1873-1973, 1975.
[15] Uffe Grosen og Harald Jensen: Lammefjorden, 1973.
[16] Thorkild Høy og Jørgen Dahl: Danmarks Søer. Søerne i Vestsjællands Amt, andet bind. 1983.
[17] Håndskrevne oplysninger forfattet af plantør Freuchen, Husby pr. Ulfborg St. Stenstrup Museum u. år.
[18] Som note 16.

Landbrugsfaglig virksomhed i Odsherred 1800-1900

Af museumsinspektør Jan Steen Jacobsen

Gennemførelsen af landboreformerne i slutningen af 1700-tallet med omlægningen af de middelalderlige driftssystemer både på godserne og fæstegodset rundt i Odsherred banede, som andre steder i Østdanmark, vejen for driften af rationelle landbrug. Landboreformerne resulterede i samlede jordstykker omkring de enkelte brug i modsætning til tidligere tiders opsplitning i talrige og spredte agre i landsbyernes jorde. Den enkelte bonde, som fik tildelt en udskiftet og måske også udflyttet gård, skulle som en af de første opgaver udover den basale drift fastholde landmålernes nye inddelinger af markerne ved opsætning af hegn, gravning af grøfter eller anlæggelse af jordvolde. I almindelighed fik hver gård en hovedlod tæt ved bygningerne, en lynglod på de gamle overdrev og en tørvelod i landsbyens tørvemose. Landmålerne havde afsat markstykkerne i landskabet, og bonden havde pligt til at sætte varige hegn og skel. Omkring 1800 fandtes endnu talrige sten i de dyrkede områder. Gamle gærder og hegn skulle brydes ned og flyttes til de nye linieføringer. Enkelte gærder, som fulgte terrænets naturlige form med snoede forløb til afgrænsning af

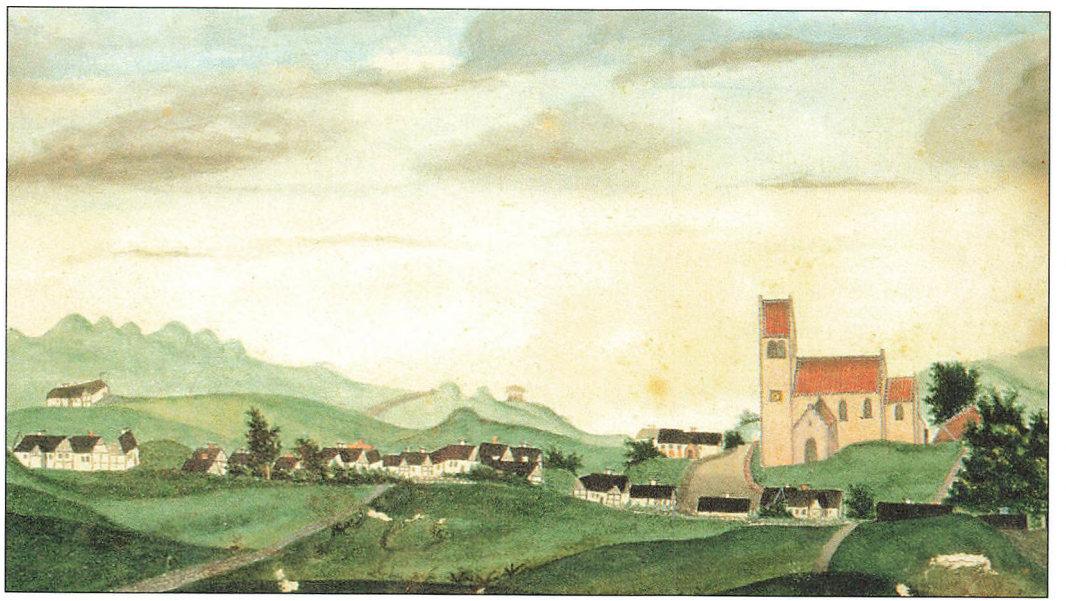

Over halvdelen af gårdene i landsbyerne på krongodset i Odsherred blev nedrevet og genopført på de nye markstykker i det åbne landskab. På Peder Hansens akvarel over Højby fra 1840'erne ses, at flere gårde vest for kirken er flyttet, og yderst til venstre en udflyttet gård - antagelig Toftebjerggård. I alt 10 ud af 16 gårde blev udflyttet i forbindelse med udskiftningen, som blev gennemført i Højby i 1794. Nationalmuseet. Antikvarisk Topografisk Billedarkiv.

landsbyernes jord, kunne i flere tilfælde blive stående, men ellers blev de nye kendetegnet ved rette linier fra den ene ende af marken til den anden. På kortene var de tegnet med lineal og efterfølgende afsat i landskabet med landmålernes præcision. Omflytning af gamle gærder og de efterfølgende års systematiske stenrydninger på de dyrkede marker blev grundlaget for de næste århundreders inddeling af produktionsjorden. Resultatet af de første generationers arbejde styrer fortsat inddelingen af det moderne landbrugs produktionsjord og er den udformning af landskabet som ses, når vi færdes i det åbne landskab.

Landboreformerne betød ikke blot udskiftning af de gamle dyrkningssystemer, men også en gennemgribende forandring i de enkelte landsbyer. Her, hvor gårdene lå tæt ved hinanden, nogle endda sammenbyggede, blev omtrent hver anden gård besluttet nedrevet og flyttet ud på nye markstykker i det åbne landskab. For 39 landsbyer ud af ialt 55, som hørte under kronens gods i Odsherred, er det beregnet, at ud af 372 gårde blev 220 udflyttet, svarende til en udflytningsprocent på ca. 60%, hvilket må regnes for et meget stort antal i forhold til udflytningsprocenten på andre sjællandske godser, hvor man regner med en procent på omkring 40-50. På Dragsholm gods, hvor udskiftningen kom lidt senere i gang end på kronens gods i Odsherred, er udflytningen af gårdene beregnet til ca. 50%[1].

Til udflytningen af gårdene har man fået bygningshjælp i form af fritagelse for visse skatter og afgifter samt et kontant beløb. Meget træværk og tømmer måtte skiftes ud ved udflytningen. På godserne kunne man i perioder få tildelt egetømmer til rimelige priser eller et særligt tilskud til anskaffelse. Begge godsernes udflytning var stort set gennemført i løbet af de første år i 1800-tallet.

På krongodset fik fæstebønderne også hjælp til nye hegn. Udflytterne fik dækket 2/3 af udgifterne, og de der blev i landsbyerne 1/3. En forordning fra 1781 fastlagde regler for, hvad der skulle plantes og sættes af sten og risgærder. Sattes mindre hegn end bestemt kunne man risikere at måtte bøde for det, men sattes mere kunne man opnå en belønning. På den nedlagte landsby Ulkerups grund blev indrettet en "planteskole", hvorfra de udskiftede gårde kunne få udleveret et vist antal træer til nye hegn.

Hvordan bønderne kunne dyrke de nye markstykker efter udskiftningen på krongodset, har kgl. godsinspektør Frantz Wilhelm Trojel indberettet til landøkonom G. Begtrups Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark, 1803: *Den virksomme, oplyste, og vel erfarne Landmand Hr. Inspecteur Trojel i Ods-herred har tilrådet de udskiftede Bønder at dele deres Jordlod i fire indhegnede Marker, og inddele med en Plovfure enhver Mark i tre mindre Afdelinger, dog uden Hegn, og drive deres Jord, som om den var deelt i 12 Marker, da Bonden i sin nuværende Forfatning ei kan overkomme at gjødske mere, end 1/12 Deel. Denne Inddeling i fire Hovedmarker er for at skaane Vinterscæden i For- og Efteråret for Kreaturene. I Følge denne Indretning bliver Scædskiften følgende: 1ste Aar, vinterbrækkes og gjødes til 2det Aar, Vintersås, 3die Aar, Byg med Klever, 4de Aar, Klever til Slæt, 5de Aar, Ditto til Græsning, 6de Aar, Ditto, brækkes fra St. Hansdag, 7de Aar, Vinterscæd, 8de Aar, Byg, eller Ærter og Vikker, 9de Aar, Havre med Klever. 10. 11. 12. Klever til Slæt og Græsning.*

Den samme Plan har Inspecteuren lagt for adskillige Præster i deres Gaardes Drivt.

Trojels plan bygger på det holstenske kobbelbrug, men er forbedret ved anvendelsen af kløver, som er en ny afgrøde på denne tid, i sædskiftet.

På krongodset fik bønderne mulighed for at opnå arvefæste i begyndelsen af 1800-tallet, men først efter et generelt tilbud om arvefæste i 1846 afvikledes fæstegårde til selvejendom. På Dragsholm trak det længere ud med indførelsen af selvejet. Først fra 1869 bort-

solgtes over halvdelen af bøndergodset til godsets fæstere, og den sidste del blev afhændet efter baron F.H.C. de Falsen Zytphen-Adeler overtog driften af Dragsholm i 1878[2].

Med udskiftningen og overgangen til selvejet øgedes behovet for landbrugsfaglig indsigt for den enkelte bonde. De første egentlige landbrugsskoler blev oprettet fra 1867 og frem. Her kunne yngre landmænd lære at føre regnskab med bogholderi, som var forudsætningen for at skabe forbedringer i landbruget. Hvor det tidligere havde handlet om at dække behovene for gården som en produktions- og konsumtionsenhed, gjaldt det nu om at drive gården som en forretning på markedsvilkår, kalkulere med indtægter og udgifter og være orienteret mod de mest rentable afgrøder[3].

Det kornproducerende landbrug spillede en betydningsfuld rolle gennem det meste af 1800-årene. Landbrugene opnåede forbedringer gennem mergling, dræning og bedre bearbejdning af jorderne. Det overskydende korn blev afsat til købmændene, som videresolgte kornet til enten bryggere, brændevinsbrændere, maltgørere, møller i købstæderne eller til England. Eksporten af korn kulminerede i 1860'erne, og fra 1870'erne satte en markant omlægning ind fra kornproduktion til animalsk produktion. Etableringen af andelsselskaber blev en mærkbar styrkelse af denne forandringsproces. Udfordringerne for datidens landbrug var åbenlyse, og behovet for øget viden inden for alle områder af landbrugsproduktion var afgørende for at forbedre rentabiliteten i de enkelte brug.

I Odsherred var mulighederne for at tilegne sig særlig viden om landbrugsfaglige forhold ikke store efter afviklingen af den nære tilknytning til godserne. Et eksempel skal imidlertid omtales.

Landhusholdningsselskabet gav midler til oprettelse af mønstergårde, hvor unge kunne få teoretisk oplys-

Egebjerg med landsby, kirke, præstegård og mølle. Skjult bag kirken og bakken ligger Egebjerggård, hvorfra krongodset i Odsherred blev forvaltet gennem en længere periode i 1700-tallet. Mod horisonten anes Sidinge Fjord, hvis udtørring startede i 1841. Farvelagt tegning af H.L. Johansen, 1830-40, original i privateje. Nationalmuseet. Antikvarisk Topografisk Billedarkiv.

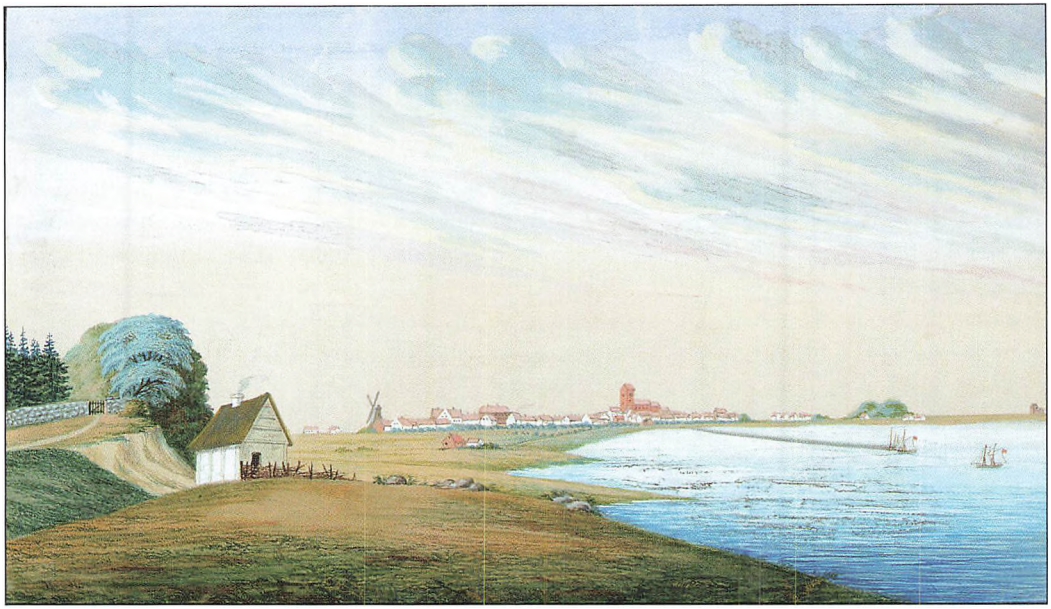

Nykøbing Sjælland set fra Kildehusene i 1851. Frem til 1857, hvor købstædernes privilegier på købmandshandel blev frigivet, lå købmandsgårdene på byens hovedstrøg. Købmænd og møllere var storaftagere af bøndernes korn. En stor del blev fragtet videre med skibe til København og til eksport.
H. L. Johansen.
Original på Odsherreds Museum.

ning og mulighed for at dygtiggøre sig inden for landbrug. Skolelærer N.B. Schow i Grevinge fik efter ansøgning tilskud til driften af en mønstergård i Frenderup.

Mønstergården Frenderupgård i Grevinge sogn 1839-49

Niels Bennedict Schow, 1794-1880, blev skolelærer ved Grevinge skole i 1814 og virkede her frem til 1874. Samtidig med skolearbejdet havde han interesse for landbrug, som han bl.a. havde kendskab til gennem pasningen af en skolelod og en del af præstegårdens jord siden 1828. Sammen med naboer fulgte han med i Drewsens landbrugsfaglige skrifter.

På gårdene i Grevinge sogn og rundt i Odsherred anvendtes endnu hjulploven, trukket af 4-6 heste. På Dragsholm brugtes en nyere type plov, som kun behøvede tre heste. Schow fik lavet en efterligning som kunne trækkes ved hjælp af to heste og indsendte oplysninger herom til Landhusholdningsselskabet. Herfra modtog han en endnu lettere plov, som blev en model for mange bønder i Odsherred. På sin skolelod dyrkede han kartofler med gode resultater. I 1835 arbejdede han med inspiration fra Landhusholdningsselskabets virksomhed på en plan om at oprette en mønstergård med landbrugsskole i Frenderup. Schow ville sammenlægge to gårde til en undervisningsanstalt i agerbrug for bønderdrenge på Odsherreds Gods, men havde vanskeligt ved at få godset til at udpege de ønskede gårde, og ved Landhusholdningselskabets mellemkomst sendtes en skrivelse 1838 til godsinspektøren, som udtrykte undren over, at det skulle være så vanskeligt at få udpeget en egnet gård på godset. I 1839 fremsendte Schow en fornyet ansøgning om overtagelse af en gård i Frenderup, som netop var blevet fæsteledig. Ansøgningen blev vel modtaget af

Rentekammeret. I indstillingen til kongens endelige godkendelse udtrykkes bl.a.: *Hensigten af en saadan Anstalt skulde være dels at indvirke paa Godsets Bønder, hvis Jordebrug er i en meget maadelig Forfatning, ved at stille dem et Eksempel for Øje, der kunde overtyde dem om Fordelen af den nyere Tids Forbedringer i Agerbruget, dels at give Sognets konfirmerede Ungdom Lejlighed til at lære, hvorledes en Gaard bør drives, samt at forskaffe sig de kundskaber, der ere nødvendige for en dygtig Bonde*[4]. I forbindelse med Rentekammerets indstilling havde man anmodet om en udtalelse fra Landhusholdningsselskabet. Selskabet anbefaler, at Schow får tildelt en gård til gennemførelsen af hans plan, og at jorderne til gården skal dyrkes på en sådan måde, at *Lærlingene* kan blive øvet i brugen af de bedste agerdyrkningsredskaber, som selskabet vil bidrage til. *Fremdeles maatte Handelsplanters, især Hørrens dyrkning, Havedyrkning, Træplantning samt Husdyrenes hensigtsmæssige Behandling være Genstand for Undervisningen. Og endelig maatte Lærlingene især om Vinteren øves i Læsning, Skrivning, Regning og Gymnastik, samt sysselsættes med Forfærdigelsen af Avlsredskaber saavel som anden nyttig Haandgerning. Oprettelsen af denne Anstalt vilde i Forbindelse med lignende Institutioner, som tidligere er oprettede, kunne fremkalde flere i Landets andre Egne og paa den Maade blive til Nytte ogsaa udenfor den Kreds, for hvilken den oprettes.*

Schow fik overdraget Frenderupgård med et jordtilliggende på 98 td. land til formålet i juni 1839. Bygningerne var i ringe stand, og der blev bevilget penge til nyt. Stuehuset blev revet ned samme år, og et nyt stod færdigt i løbet af efteråret. Allerede den 8. februar det efterfølgende år brændte den nye bygning ned til grunden. Længe verserede rygter om, at branden var påsat af lokale husmænd og jordløse folk, som var modstandere af, at godset overdrog en fæsteledig ejendom til en skolelærer, som de mente, ingen forudsætninger havde for landbrug. Flere blev forhørt, men sagen blev aldrig opklaret. Modstanderne af en mønstergård fortsatte gennem flere år med kritisk omtale af stedet og Schows manglende resultater i de første år. Kyndige folk i Landhusholdningsselskabet havde dog fra starten været fortrolig med, at der kunne gå op til 9 år, før alle jorderne var kommet i god drift. En ny bygning stod klar i december måned 1840, og de første 14 elever startede den 22. december samme år. Der blev undervist i landbrugsteori, i retskrivning og regning. Om aftenen øvede man i håndgerning med binding af koste og kurve under vejledning af en af sognets karle. Blandt nye afgrøder som eleverne lærte at kende kan omtales lucerne, som senere har fundet en stor anvendelse i Odsherred.

For elevernes adfærd på skolen havde Landhusholdningsselskabet udarbejdet ordensregler, og til at følge Mønstergårdens virksomhed blev nedsat en komite. Den megen kritik, som Schow fik i de første år både i avisomtaler og på anden vis, førte til at han anmodede Landhusholdningsselskabet om, at Mønstergården måtte blive gjort til genstand for en sagkyndig vurdering. I 1844 kom udtalelsen i et Bidrag til de danske Provinsers nuværende Tilstand vedr. Holbæk Amt. I udtalelsen får Schow ros for sin virksomhed og en anbefaling af, at der også må blive oprettet flere tilsvarende mønstergårde efter dette gode eksempel: Navnlig i de Egne, hvor Agerbruget staar paa et lavt Trin. - *I Odsherred ved vi, at dette er Tilfældet, og derfor er det, at vi haabe, at den maa virke gavnligt der, saa fremt det vil gaa godt med den, som man har Grund til at vente.*

Ved denne Gaard bliver det ikke alene Maalet at forandre et mindre vel drevet Landbrug til et rationalt, men - at danne det, hvor man næsten kan sige, at der intet har eksisteret; thi den største del af Jorderne var endnu aldeles raa og saa overfyldt med Sten, at de ikke kunde bearbejdes med noget som helst Avlsredskab. Det

første Arbejde bestaar derfor ogsaa i Stenrydning, Grøftning og Brakbehandling.

Udtalelsen blev også bragt i Aftenposten i 1844 og skabte en vis ro omkring Mønstergården i Frenderup, men lokalt måtte Schow også modtage kritik over at han samtidig med at bestyre Mønstergården fortsatte sin skolevirksomhed ved Grevinge Skole. Denne strid blev afklaret i 1849, hvor Schow måtte vælge mellem arbejdet på Mønstergården og på Skolen. Af økonomiske grunde valgte Schow skolearbejdet, og Mønstergården blev solgt til en privat på offentlig auktion i 1850.

Diskussionen og debatten om Schows arbejde med Mønstergården giver samtidig en beskrivelse af landbrugsforholdene i Odsherred omkring midten af 1800-tallet. Dynamikken fra landboreformerne synes helt at være forsvundet og de nye driftsmåder, på trods af Trojels anvisninger, synes at være gået helt i stå. Gang på gang omtales landbruget i Odsherred i en yderst ringe forfatning, og når nye tiltag blev taget til forbedringer mødtes det med mistro og stor modstand fra flere bønder og husfolk. Kun på de større landejendomme som Dragsholm og på proprietærejendommene rundt i Odsherred arbejdede man med nye tiltag. På Dragsholm var man blandt de første i landet til at dræne jorderne med drænrør i perioden fra 1850-54. Hidtil var overfladevandet afledet gennem åbne grøfter, men ved hjælp af drænrør blev det nu muligt at lede vandet væk fra de dyrkede marker. I 1848 startedes, som et af de første steder i landet, roedyrkning i større målestok på Dragsholm, og fra 1856 anvendes dampkraft til tærskeværker og andre maskiner[5].

Der skulle gå endnu en rum tid før end interessen for landbrugsfaglig virksomhed blandt de nye selvejerbønder resulterede i nye initiativer. Den ny folkehøjskole i Vallekilde kom til at spille en væsentlig rolle. Højskolen startede med det første elevhold i 1865

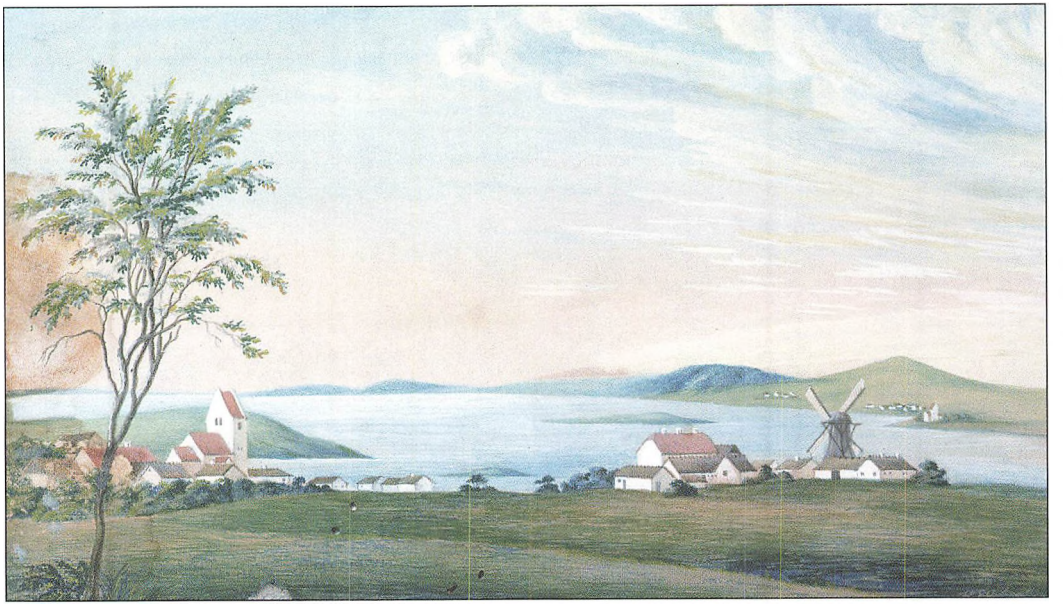

Asnæs og udsigten over Lammefjorden i 1846. I fjorden Ingerø eller, som den også blev kaldt, Inderø, den inderste af Lammeholmene, som de små øer og holme i Lammefjorden blev kaldt under et. I baggrunden til højre for møllen, Fårevejle kirke.
H. L. Johansen, 1846.
Original på Odsherreds Museum.
Foto: Nationalmuseet. Antikvarisk Topografisk Billedarkiv.

med deltagelse af flere unge fra Odsherred. I Nykøbing Avis havde den teologiske kandidat, Ernst Trier, fra København indrykket en annonce: *Undertegnede bekendtgør herved, at jeg til 1ste november dette år (1865) agter at oprette en højskole for unge mænd af bondestanden (omtrent fra 18- års-alderen) i Vallekilde By. Skolens formål skal være at give folkelig oplysning om vort fædrelands historie, tillige med kendskab til vort modersmål og øvelse i at bruge det mundtlig og skriftlig. Derhos vil der blive givet undervisning i jordbeskrivelse, regning, skrivning, tegning og lidt landmåling*[6].

Siden skulle mange andre følge på et eller flere ophold. Højskolen var et nyt tilbud til unge om at tilegne sig viden og indsigt i samfundet, og ikke sjældent finder vi blandt elever fra højskolen initiativtagere og foregangsfolk ved etablering af nye institutioner. Man kan sige, at Vallekilde Højskole gennem sin virksomhed blandt de unge fra landbruget fik en afgørende påvirkning på udviklingen i Odsherred i årene frem mod århundredeskiftet.

I løbet af 1850'erne og 60'erne var de vigtigste forbedringer i landbruget koncentreret om vandafledning, dræning og mergling som resulterede i, at de dyrkede arealer øgedes med en mærkbar vækst i korndyrkningen, men fra slutningen af 60'erne registreredes en tilbagegang i høstudbyttet. Man havde så at sige høstet uden at tilføre tilstrækkelig med gødning, og endnu var det ikke udbredt at fodre husdyrene med kraftfoder. Hertil krævedes yderligere faglige forudsætninger. Landet rundt var allerede oprettet egentlige landbrugsskoler, som underviste i teoretisk og praktisk landbrug. Flere steder havde landmænd sluttet sig sammen i foreninger, hvor man gennem diskussionsmøder fik mulighed for at tage de nye udfordringer op.

På Dragebjerggård i Keldstrup starter landbrugskandidat H. Iversen en landbrugsskole i 1875. Den 14. september samme år indbyder han til et landøkonomisk møde i Nykøbing Sj. Under mødet fremkommer forslag om dannelse af en landbrugsforening. Forslaget vandt tilslutning, og et udvalg blev nedsat til at arbejde videre med sagen. Udvalget fik 15 medlemmer repræsenterende 9 gårdejere, 1 forpagter, 1 landbrugskandidat, 1 prokurator, 1 proprietær, 1 dyrlæge og 1 lærer. Et mindre udvalg bestående af prokuratoren, landbrugskandidaten og proprietæren fik til opgave at fremkomme med forslag til love, som skulle behandles på et møde den 28. september[7].

Ods Herreds Landbrugsforening 1875-1882-1892

Den 28. september 1875 fremlagde det nedsatte udvalg forslag til love for Ods Herreds Landbrugsforening. Foreningens formål er:

1a. ved Møder - til nærmere bestemte Tider - ved Forhandling og Foredrag at udbrede Oplysning om de ved Erfaring og Videnskab vundne resultater, vedrørende Landbruget og

1b. ved de Midler der staa til Foreningens Raadighed, at søge saadanne Anliggender fremmede og Forbedringer udbredte, som kunne antages at faa Betydning for Egnens Landbrug.

2 Enhver, som bor i Ods Herred kan blive Medlem af Foreningen. Indmeldelse sker til et Bestyrelsesmedlem. Fordres et Medlem udelukket af Foreningen, tages Bestemmelse herom paa det første Møde efter at en saadan Begjæring er fremkommen til Formanden, og Spørgsmaalet afgjøres da ved 2/3 af de mødte Medlemmer.

3 Det aarlige Medlemsbidrag fastsættes til 2 Kr. - der første Gang betales ved Indmeldelsen og senere i Oktbr. Maaned. Landbrugere med under 1 Tdr. Hartkorn betale halvt Bidrag.

4 *Foreningens Anliggender varetages af en Bestyrelse paa 5 Medlemmer, som vælges paa hvert Aars første Møde, efter at Regnskabet for det forløbne Aar er aflagt. Bestyrelsen vælger selv sin Formand og Næstformand.*

5 *Enhver der indtræder i Foreningen, underkaster sig de Bestemmelser, der vedtages paa ethvert almindeligt Møde, som i Forvejen er bekjendtgjort gjennem Nykøbing Avis. Ingen kan ved Udmeldese unddrage sig de Forpligtigelser, der paahviler ham som Medlem af Foreningen.*

6 *Foreningsaaret regnes fra 1. Oktbr. til 30 Septbr. Har et Medlem ikke indbetalt sit Bidrag inden Foreningsaarets Udløb, betragtes han som udtraadt af Foreningen. Ønsker et Medlem at udtræde af Foreningen, maa han gjøre Anmeldelse derom til Formanden eller et Bestyrelsesmedlem inden Foreningsaarets Udløb.*

De fremmødte vedtog vedtægterne og betragtede foreningen som dannet. At holde flere møder om spørgsmålet mente man kun ville være *et unødigt Tidsspilde; gjensidig Tillid og Velvilje dannede Grundlaget for Sagen og i den Erkjendelse ansaa man flere Lovbestemmelser for overflødige*[8].

Efter lovenes vedtagelse valgtes en bestyrelse bestående af prokurator Clausen, Nykøbing Sj. gårdejer og landbrugskandidat Iversen, Keldstrup, proprietær Jørgensen, Egebjerggård, forpagter Larsen, Sj. Odde og gårdejer Olsen, Hønsinge. Landbrugskandidat Iversen blev valgt som formand og prokurator Clausen som næstformand.

En gennemgang af landbrugsforeningens vedtægter viser tydeligt, at det er landbrugernes massive behov for viden og indsigt om landbrugsfaglige spørgsmål, der nu har fundet et forum og en organisation. Det var hverken socialpolitiske overvejelser eller andre tilgange, som gav anledning til dannelsen af foreningen. Alle kunne blive medlem uanset størrelsen på jordtilliggendet. Af medlemslisten fra 1875 ses, at foreningen kom godt i gang med ikke færre end 144 medlemmer. Af disse var hovedparten naturligvis gårdejere. Kun fire kunne nøjes med et nedsat kontingent. Det var en bolsmand i Plejerup, dyrlægen i Lille Egebjerg, en parcellist i Sneglerup og en kammerråd i Svinninge. Af andre kan nævnes købmænd i Abildøre og Nykøbing, møllere i Glostrup, Hølkerup, Svinninge, Gundestrup, Engelstrup, Egebjerg og sågar en glarmester i Nykøbing for blot at nævne nogle fra det brede interessefelt som landbrugsforeningen berørte.

Temaerne på møderne i de første år understreger den store vægt på den faglige og teoretiske viden. Allerede den 20. oktober 1875 holdtes møde på Fortunen i Nykøbing Sj. om foderblandinger til malkekvæg

Landbrugsforeningen holdt sit første ordinære møde den 20. oktober 1875 på gæstgivergården Fortunen i Nykøbing Sjælland. Af alle steder må afholdelsen af mødet netop her, opkaldt efter den romerske gudinde for skæbne og lykke, Fortuna, være et ideelt sted. Her startede en mødevirksomhed, som nu har holdt i 125 år. Hotel Fortunen har siden haft flere forskelligee navne: Hotel Isefjord, Hotel København og endelig Jernbanehotellet. Her gengivet under navnet Jernbanehotellet omkring 1912. – I dag Algade 53. Foto: Nykøbing Rørvig Lokalhistoriske Arkiv.

og fedekvæg, efterfølgende omhyggeligt refereret i forhandlingsprotokollen. Næste møde den 10. november samme år blev tilrettelagt som et diskussionsmøde over emnet: *Hvortil trænge Kvæget I Odsherred til en Forbedring, og ved hvilke Midler kan en saadan opnaas?* Mødet afsluttedes med en beslutning om, at bestyrelsen skulle træffe foranstaltninger til afholdelse af et *Tyreskue*. Tredje møde afholdtes den 22. december om *Opbevaring af Is*.

Landbrugsforeningens første Tyreskue blev holdt på Nykro den 27. januar 1876 med fremstilling af 31 tyre. Tyreskuet afsluttedes med et foredrag om tyreskuet og dets betydning. Interessen for udvikling af et godt malkekvæg var efterspurgt i Odsherred. I februar holdtes møde om Sædskiftet, hvor det blev understreget, at der burde indgå flere foderplanter i *sædskiftet,* hvori indgik dyrkning af roer. Flere foderplanter i sædskiftet ville gøre det muligt at holde mere kvæg, *bruge flere fodderstoffer og derved skaffe mere og bedre Gjødning, der ikke kunde undværes, naar de høje Udgifter skulle præsteres af Landbruget, som de nuværende Ejendomspriser betingede*.

I afslutningen af mødereferatet, som antagelig er forfattet af formanden, konstateres: *Mødet var et af de livligste og fornøjeligste, vi har haft endnu*. Næste møde skulle handle om penge og kreditvæsenet ved prokurator Clausen.

Landbrugsforeningens næstformand, Clausen, fra Nykøbing trak næsten samtlige medlemmer af foreningen til det omtalte møde, der blev holdt den 15. marts 1876. Titlen på dagens emne var: *Landbrugets Afhængighed af Pengeinstitutionerne*. På trods af dårligt vejr mødte ikke færre end 120-130 deltagere frem. På et møde den 5. april diskuterede man forskellige mælkerisystemer, hvor omkring 50-60 deltagere deltog. Mødet gav en god diskussion med flere indlæg og forskellige erfaringer på dette felt. Alt blev skrevet i protokollen, referatet afsluttes med følgende: *Efter Mødet var der Folkespisning, hvori de Tilstedeværende deltog. Stemningen meget livlig. (et par overstregede ord). Flere skaaler udbragtes. Prokurator Clausen overtog Formandspladsen ved Bordet*.

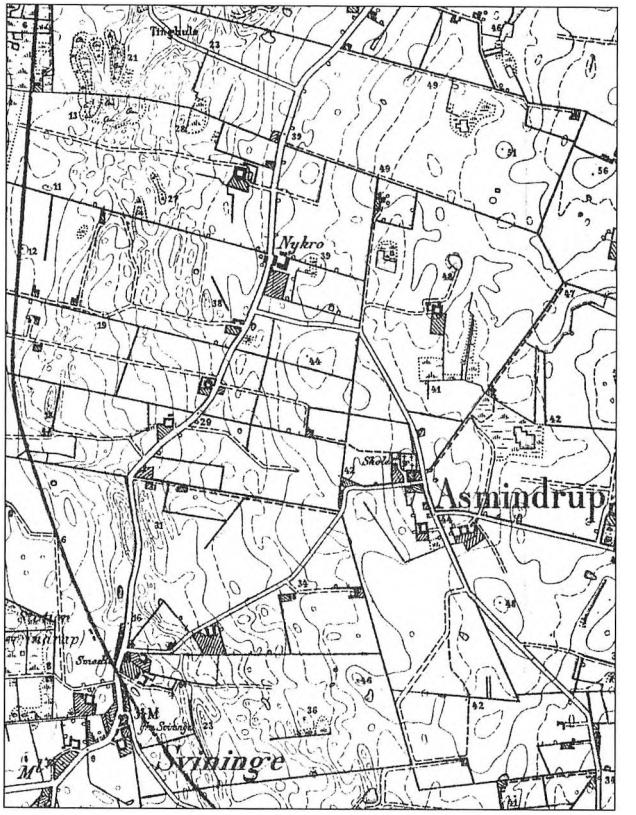

Landbrugsforeningens første Tyreskue blev holdt på Nykro (skråt over for indkørslen til Sommerland Sjælland) mellem Svinninge, Asmindrup og Højby i januar 1876. Udsnit af Geodætisk Instituts kort 1:20.000 tegnet i 1897.

På majmødet handler det om staldgødningens opbevaring, på junimødet om mergling, og på julimødet besluttede man at arrangere et fællesindkøb af foderstoffer. På generalforsamlingen den 25. oktober 1876 blev bestyrelsen genvalgt ved skriftlig afstemning. Den 24.

november holdtes det første tyreskue i Nykøbing Sj., men der var kun 18 tyre tilmeldt, og ingen af dem fortjente en særlig fremhævelse ifølge referatet.

I årene frem til 1880 fortsætter aktiviteten stort set uforandret. Tyreskuerne holdes både i Nykøbing Sj., ved Pindals Kro og i Vig, men flest gange ved Nykro. På generalforsamlingen blev Iversen genvalgt og man drøftede bl.a. ansættelsen af en *Mejeriassistent*, hvilket blev overdraget til bestyrelsens beslutning, og endelig blev holdt et indlæg om damptærskning. For første gang i foreningens historie findes ingen længere redegørelse for det passerede på mødet, og 3/4 side forbliver blank. Mellem 24. november 1880 og den efterfølgende generalforsamling den 22. oktober 1881 holdes ingen møder. Iversen genvælges, men prokurator Clausen træder ud, og Jørgensen fra Egebjerggård vælges atter ind sammen med Madsen fra Eskildstrup. Henriksen fra Sonnerup blev genvalgt. Hidtil har man konstitueret sig efter valget på generalforsamlingen, men det sker ikke denne gang, siden er blank. Bag i protokollen findes oversigt over medlemmer og medlemsbidrag med spredte indbetalinger for 1879. I 1880 og 81 ingen indbetalinger. Efter medlemslisterne følger regnskabet og nederst står med fyldig blæk *November 1882. Foreningen Opløst!* Teksten er gentaget endnu en gang på siden overfor. Ingen steder skrives en forklaring. Nogle steder i medlemsfortegnelse ses, at møllere og købmænd har meldt sig ud i 1878 og 1879.

I forhandlingsprotokollen for Odsherreds Landboforening 1875-1892 findes flere oversigter over fællesindkøb af foderstoffer. Det var disse fællesindkøb, som førte til krisen i Landboforeningen, i begyndelsen af 1880'erne, hvor møllere og købmænd så deres interesser truet. Fællesindkøbet blev en vigtig aktivitet for den genoplivede Landboforening efter 1884. Den viste oversigt er fra 1886. Odsherreds Landboforenings arkiv.

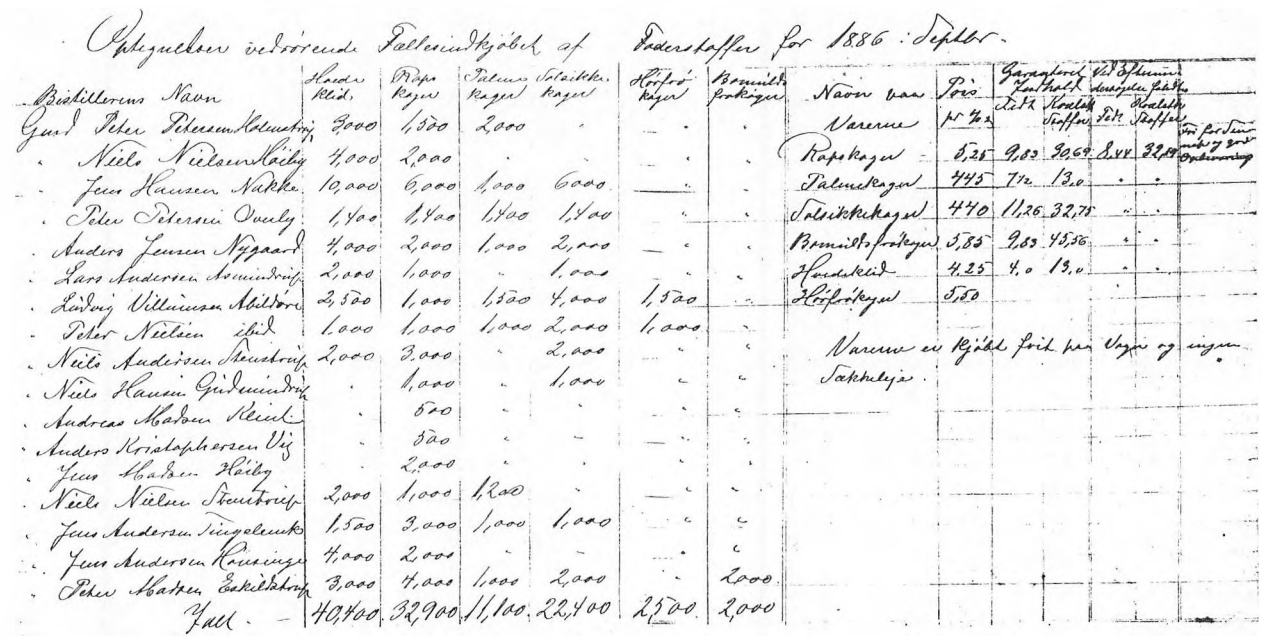
Opgjørelse vedrørende Fællesindkjøbet af Foderstoffer for 1886 i Septbr.

Bestillerens Navn	Havre Rkdl.	Rapskager Kgr.	Palmekager Kgr.	Solsikkekager Kgr.	Hvedeklid Kgr.	Bomuldsfrøkager Kgr.
Gmd. Peter Petersen Eskildstrup	3000	1500	2000	-	-	-
- Niels Nielsen Hasby	4000	2000	-	-	-	-
- Jens Hansen Nakke	10000	6000	1000	6000	-	-
- Peter Petersen Orely	1400	1400	1400	1400	-	-
- Anders Jensen Nygaard	4000	2000	1000	2000	-	-
- Lars Andersen Asmindrup	2000	1000	-	1000	-	-
- Ludvig Villumsen Abildhøj	2500	1000	1500	4000	1500	-
- Peter Nielsen ibid.	1000	1000	1000	2000	1000	-
- Niels Andersen Skovtrup	2000	3000	-	2000	-	-
- Niels Hansen Gudmindrup	-	1000	-	1000	-	-
- Andreas Madsen Kleinkjær	-	500	-	-	-	-
- Anders Kristoffersen Vig	-	500	-	-	-	-
- Jens Madsen Hasby	-	2000	-	-	-	-
- Niels Nielsen Skovtrup	2000	1000	1200	-	-	-
- Jens Andersen Tingelenkj	1500	3000	1000	1000	-	-
- Jens Andersen Rørvinge	4000	2000	-	-	-	-
- Peter Madsen Eskildstrup	3000	4000	1000	2000	-	2000
Sum	40400	32900	11100	22400	2500	2000

Navn paa Varerne	Pris pr. 100 Kgr.	Garantiert Kvælstof Procent	Kvælstof Kgr.	Fedt Procent	Kvælstof Kgr.	Kvælstof Kgr.
Rapskager	6,25	9,83	30,69	8,44	32,89	
Palmekager	7,45	7½	13,0	-	-	
Solsikkekager	4,40	11,26	32,71	-	-	
Bomuldsfrøkager	5,85	9,83	45,36	-	-	
Hvedeklid	4,25	4,0	13,0	-	-	
Hørfrøkager	5,50					

Varerne er kjøbt fælt paa Vognen og ingen

Fakturaerne.

I landboforeningens første jubilæumsskrift 1875-1925 har en af de medlemmer, som var med fra starten givet et bud på den spændte situation i foreningen. Da man i 1876 begyndte med planerne om fællesindkøb af foderstoffer, *var der straks en fløj af Foreningens Medlemmer, der følte sine interesser berørte og agiterede mod Foreningen og råbte op om, at det var Højskolefolkene, der vilde regere.*

Disse opponenter mødte talrigt op paa generalforsamlingen - meddeler Anders Jensen, Nygaard, som var med ved det paagældende møde.

Der rettedes, særlig af købmændene og en Del af Egnens møllere, et skarpt Angreb på Bestyrelsen for dens Handlinger, særlig med Henblik paa Oprettelsen af Fællesindkøbet af Foderstoffer, og det endte med at Iversen forlod Mødet.

Man fristes til at tro, at disse begivenheder begyndte den 5. april 1876, hvor mødet sluttede med flere skåler og Clausen overtog formandens plads for bordenden.

I 1882 nedlagde Iversen sin Landbrugsskole på Dragebjerggård og flyttede fra Odsherred, og landbrugsforeningen var reelt uden formand. Nok står der i regnskabet, at foreningen var ophørt, men det er nok mere rigtigt at sige, at den lå i dvale et par år. Anders Jensen i Nygård havde taget vare på protokollen og andre papirer fra foreningen. I løbet af sommeren 1884 indbød Anders Jensen nogle mænd til et møde i Nygård med henblik på at genoplive landbrugsforeningens virksomhed. Snart var 25 medlemmer samlet og en ny bestyrelse sammensat, som holdt generalforsamling i Nykøbing Sj. den 18. november 1884.
Med genoplivningen af landbrugsforeningens virksomhed bliver der taget en ny praksis i brug i forhold til tidligere. I foreningens første år er der omhyggeligt beskrevet, hvad de enkelte møder og foredrag omhandlede, og specielt de landbrugsfaglige råd og anbefalinger blev beskrevet, men aldrig underskrevet af de fremmødte. Det begynder man med på mødet den 27. december 1884. På mødet beslutter man at betale 10 kr. hver til anskaffelsen af en yngre tyr, for hvilket man er berettiget til bedækning af to køer. Peter Petersen i Højby overtager tyren imod at betale halvdelen af, hvad tyren koster. Beslutningen underskrives af formanden P. Larsen Klint, Jens Larsen (Damgård) i Lumsås, Mads Olsen i Svinninge, Niels Andersen, Stenstrup, Niels Nielsen, Højby, Jens Andersen, Tengslemark, Rudolph Nielsen, Helenehøj Teglværk, Peter Petersen, Holmstrup, Peter Nielsen, Lumsås og Mads Olsens enke, Sonnerup. Dette må være foreningens første kvindelige medlem. Til gengæld er det nok de særlige omstændigheder i forbindelse med mandens dødsfald, som er forklaringen. Hun er noteret for medlemsbidrag i 1884, men ikke i årene derefter.

I 1886 holdes foredrag om mælkeridriften ved Jacob Hansen, Faurbogård, på Hotel Isefjord i Nykøbing Sj. Smørret er det, der endnu giver bedst udbytte, men han anbefaler forsamlingen at benytte sig af muligheden for at oprette enten Fællesmejerier eller Andelsmejerier. Det er mindre vigtigt, hvilken af dem man vælger, *Hovedsagen var: størst mulig Indtægt saa fik enhver benytte Andels- eller Fællesmejeri, hvad der passede bedst.* Interessen for bedre malkekvæg er tidens tema og følges op på et efterårsmøde, hvor dyrlæge Vinding fra Nykøbing Sj. bl.a. fortæller om forskellige europæiske kvægracer. Om det sjællandske kvæg oplyses, at det oprindelig var *smaat og forkrøblet, men var nu saa godt som afløst af andre Racer, og taleren mente at her var et udmærket Grundlag til at begynde med for at lave en Stamme.* Efter foredraget diskuterede man, hvorledes dette arbejde kunne sættes i gang. Vinding anbefalede oprettelsen af en stor kvægavlsforening, som havde råd til ansættelsen af en konsulent. Samme år beslutter man sig for at indmelde foreningen i De Samvirkende Sjællandske Landboforeninger. Valg til delegeret på Samvirkets møder blev

efterfølgende et fast punkt på dagsordenen. På en ekstraordinær generalforsamling i 1889 vedtoges nye love for foreningen og bestyrelsen udvides fra 7-9 medlemmer. Samme år tager foreningen initiativ til oprettelsen af en forening for hesteavl i Odsherred. Målet var at få tilført en større Masse i egnens heste. Det skulle være en *Hest der særlig egnede sig for Landbruget,* og endnu et udvalg blev nedsat til at følge sagen op. Som noget nyt kan arrangeres foredrag, betalt af de samvirkende landboforeninger, og i 1890 ansøges ministeriet om et statstilskud til uddeling for ypperlig *Dyrkning af Hus lodder og rejseunderstøttelse for Husmænd. 200 kr.* blev modtaget til formålet. De mindre ejendomme synes i større grad at komme på dagsorden i landbrugsforeningen. Et foredrag arrangeres således om dyrkning af huslodder, og foreningen beslutter at uddele nogle numre af Husmandsvennen og Husmandsbladet gratis. Dyrskuerne bliver igen en vigtig aktivitet, og i forbindelse med Dyrskuet i Nykøbing skal der holdes fest i Grønnehave den 13. juli 1890. Til skuet nedsattes flere bedømmelseskomiteer for henholdsvis ældre hingste, yngre hingste, hopper, tyre, køer og svin med uddeling af præmier. Medlemmer af foreningen kunne vinde pengepræmier, ikke-medlemmer kunne kun få bedømt deres dyr. Til almindelig orientering oplyses, at der kun vil blive præmiering af rødt kvæg. *Begrebet "rødt" overlades til dommerne.*

Det ser ud til, at dyrskuerne ved Grønnehave har fundet en fast placering i forhold til tidligere. I årene fremover er det her dyrskuet afholdes. Den gamle forhandlingsbog slutter med en større uddeling af pengepræmier af de årlige statspenge. 18 husmænd havde ansøgt om at opnå en præmie for ypperlig dyrkning, 8 blev præmieret med 50, 30 eller 25 kr. Præmierne gik til en skomager i Holmstrup, en træskomager i Bognæs, en væver i Torrendrup, en handelsmand i Nykøbing Sj. og en i Nakke, en smed fra Egebjerg, en sadelmager fra Ulkerup og endelig en husmand i Svinninge.

Efter genoplivningen af landbrugsforeningen, fik foreningen en fast organisationsform, og talrige nye udvalg så dagens lys i foreningens regi, og via medlemskabet i De Samvirkende Landboforeninger bliver det deltagelsen i det fælles virke og de generelle spørgsmål, som præger dagsordenen. Starten på landboorganisationernes vidtforgrenede virksomhed på lokalt-, amts- og landsplan finder sted i slutningen af 1880'erne og begyndelsen af 90'erne. Forhandlingsprotokollen bliver nøgternt ført omkring beslutninger, og ved hjælp af de særlige statstilskud en målrettet optagethed af de mindre jordbrugeres vilkår. Skuerne, som oprindelig startede som tyreskuer, bliver til egentlige dyrskuer, dækkende alle områder af husdyravlen, og skuerne får deres faste placering i Nykøbing ved Grønnehaven[9].

[1] Margit Mogensen: Fæstebønderne i Odsherred, 1974.
[2] Helle Schummel: Dragsholm gennem 700 år, trykt i: Alle tiders Odsherred, 1994.
[3] Bjarne Stocklund: Signalement af en epoke, trykt i: Arv og Eje, 1976.
[4] Ferd. Petersen-Blidstrup: Skolelærer N.B. Schow, Grevinge, og Landvæsensskolen paa Mønstergaarden Frenderupgaard i Odsherred 1839-49. Trykt i: Fra Holbæk Amt, 1916.
[5] Helle Schummel: Dragsholm gennem 700 år. Alle tiders Odsherred, 1994.
[6] Povl Hansen: Højskoleforstander Ernst Trier. En skildring af Vallekilde Folkehøjskoles grundlæggelse og første udvikling, 1933.
[7] Odsherreds Landbrugsforening 1875-1925 ved Jens Hansen, Niels Jensen og P.C. Jacobsen, 1925.
[8] Odsherreds Landbrugsforenings forhandlingsprotokol 1875-92. Odsherreds Landboforenings arkiv.
[9] Til videre læsning om Landboforeningens historie henvises til jubilæumsskrifterne i anledning af 50, 75 og 100 års jubilæerne i henholdsvis 1925, 1950 og 1975 udgivet af Odsherreds Landboforening.

Odsherreds Landboforening 1972-1992

Af Frode Mortensen, Vig. Redigeret udgave.

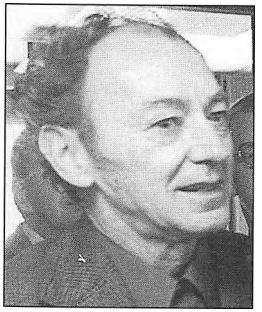

Kvægavlskonsulent Frode Mortensen ved indvielsen af Landboforeningens Hus den 5. januar 1980. Foto: Sjællands Tidende.

Odsherreds Landboforening har været flittig til at markere festlige lejligheder vedrørende mærkedage i foreningen. Således er der udgivet jubilæumsskrifter for dens 50-årige bestående i 1925, igen for 75-året i 1950, og endelig for det runde 100-års jubilæum den 27. september 1975.

Da udviklingen efter Danmarks indtræden i EF i 1972, har medført en eksplosiv udvikling, bl.a. med koncentrationer på godt og ondt, på en masse områder, og som har ændret hele strukturen i Danmark, må det have almen interesse, at give et lille tilbageblik over de hændelser, der har fundet sted, samt give en omtale af enkeltpersoner, som har haft særlig betydning for landboforeningens faglige arbejde. Endvidere skal omtales betydningsfulde hændelser, som ikke blev omtalt i 100-års jubilæumsskriftet.

Mærkedage

Ved generalforsamlingen i 1972 blev Peter Hansen, Borggården, Nakke, tildelt det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs store sølvbæger. Hædersbevisningen blev som repræsentant for selskabet overrakt af J.F. Bøttger, Dragsholm, som udtrykte tak for hans indsats for kvægavlen og pointerede, at dette sølvbæger kun gives som belønning for en usædvanlig stor indsats.

Den 25. oktober 1972 regnede der milde gaver ned over landboforeningen, idet Sofie Olsen, Roskilde, men født på Almegården, Nyrup, oprettede Almegårdsfonden. Fonden kan bruges til hjælp for landmænd, der uforskyldt er kommet i nød, og til landbrugsfaglige og kulturelle formål. Fondsbestyrelsen består af 3 medlemmer: et medlem af Almegårdsfamilien, et medlem fra Sjællandske landboforeninger samt den til enhver tid siddende formand for Odsherreds Landboforening.

Sofie Olsen udnævntes til æresmedlem i Landboforeningen den 15. juli 1987. Formanden fremhævede hendes indsats for bevarelse af kulturværdier i Odsherred som Stenstrup Forsamlingshus og Stenstrup Museum samt hendes store medvirken til, at Landbohuset blev bygget.

Ved generalforsamlingen i Vig den 6. marts 1984 udnævntes Ludvig Christensen, tidligere Vestgården, Vig, til æresmedlem af Landboforeningen. Ludvig Christensen startede i 1939 på Vestgården, hvor der igennem årene er udført et pionerarbejde med en fuldstændig dræning, så Vestgården kom til at fremstå som et mønsterlandbrug for de såkaldte lave arealer. Kvægavlen har også haft hans store interesse. Han fremstillede afkom efter egen tyr, "Vangsbo", samt deltog i dyrskuefremstilling. Alt dette medførte, at Ludvig Christensen måtte påtage sig offentlige hverv i Landboforeningens tjeneste. Først i planteavlsudvalget for de lavere arealer, dernæst fra 1954 indvalgt i bestyrelsen for Landboforeningen, formand for dyrskueudvalget fra 1958 til 1968 og tillige formand for Odsherreds Landboforening fra 1964 - 1969.

Samme år på de Sjællandske landboforeningers delegeretmøde tildeltes Ejvind Poulsen, Høve, Anna og Laurits Rasmussens mindelegat for fortjenstfuld indsats

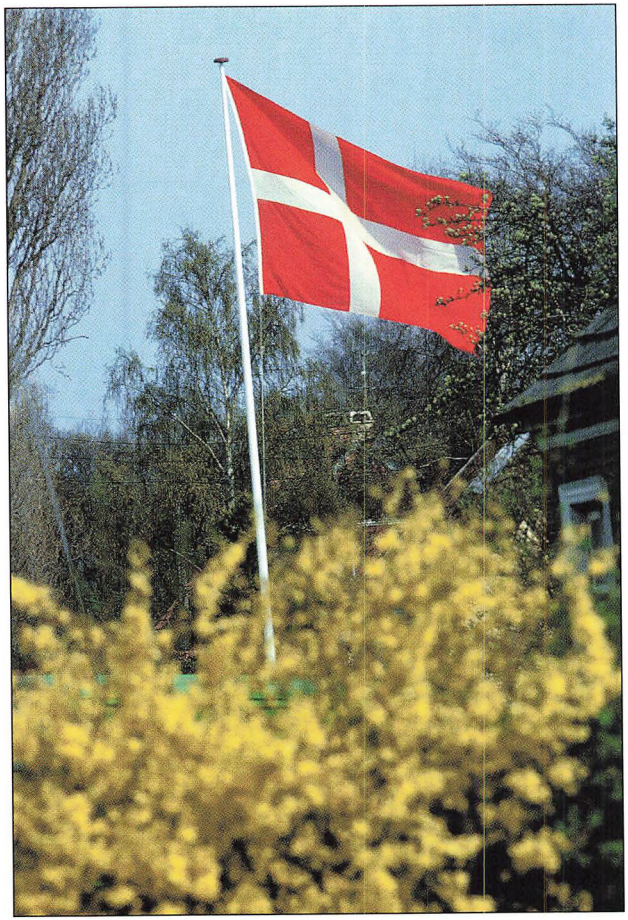

Dannebrog. Foto: John Olsen Pressefoto

for Sjællandsk landbrug og dets forædlingsindustrier. Ejvind Poulsen afløste sin fader som formand for Holbæk Slagteri i 1959 og var dets solide formand frem til 1980. De sidste 9 år tillige formand for den såkaldte Carlsberg-Tuborg fusion, slagteriregion NV. I vort område, gik de to økonomiske lige stærke slagterier, Holbæk og Slagelse, i samarbejde blandt andet om fordelingen af slagtningerne af de forskellige kategorier, såsom kreatur- og soslagtninger. Denne fusion startede den 8. oktober 1971. Holbæk Slagteri nedlagdes i 1988, NV-OX kreaturslagteri oprettedes 1. oktober 1986. NV og FSA (Steff-Houlberg) fusionerede i 1987.

Fra Lammefjorden og Lammefjordens Landboforening har Holger Clausen, Holbæk, tidligere Hagesholm, haft en betydelig indflydelse på udviklingen i området. Startede Landboforeningen i 1941-42 og var dens formand til 1965. Han var endvidere initiativtager til oprettelsen af landbrugets specialafgrødeudvalg samt det Sjællandske specialafgrødeudvalg, hvis formand han var lige til 1978.

Ejner Nielsen fratrådte som formand for Landboforeningen ved generalforsamlingen den 1. februar 1979, efter 10 års målbevidst arbejde, ikke mindst for foreningens beståen som selvstændig forening, naturligvis med samarbejde udadtil. På en ekstraordinær generalforsamling på Strandlyst den 11. juni 1979, blev det efter afstemning besluttet at opføre Landbohuset i Nykøbing Sj. Første bestyrelsesmøde i det ny hus blev afholdt den 7. december 1979, og foreningen indbød til reception lørdag den 5. januar 1980. Ejner Nielsen var i realiteten grundlæggeren af Landbohuset, idet alt det forberedende arbejde om forhåndsaftale om køb af grund samt ansøgninger om økonomiske tilskud til byggeriet var på plads inden fratrædelsen. Ejner Nielsen døde den 28. december 1992. Jørgen E. Jensen, Overby efterfulgte Ejner Nielsen som formand.

Politik

Efter Danmarks indtræden i EF i 1972 trak statsminister J.O Krag sig og overlod roret til Anker Jørgensen. Allerede i foråret 1973 var der optræk til strejker inden for landbruget, og nogle blev også gennemført. Årsagen var, at regeringen genindførte amtsskatter, som ville belaste landbruget med en ekstra byrde på omkring 250 mill. kr. Flere landboorganisationer sendte

Genindførelsen af amskatter i 1973 førte til flere protestaktioner, iværksat af landboforeningerne. Odsherreds Landboforening fremsendte en protestskrivelse til Folketinget på Christiansborg. Foto: John Olsen Pressefoto.

protestskrivelser til regeringen. Odsherreds Landboforening sendte følgende:

Nykøbing S. d. 27. april 1973

Til Folketinget v/formanden
Nedenstående skrivelse af d.d. til statsministeren fremsendes hermed til efterretning for Folketinget.

Til statsminister Anker Jørgensen.
Må jeg med fuld tilslutning fra medlemmerne i Odsherreds Landboforening, gøre Dem opmærksom på, at det vakte meget stor skuffelse og uforståelse, at regeringen nu igen indfører de meget upopulære amtsskatter på vores produktionsjord. Alle er overrasket over, at man med vold og magt skal pålægge landbruget en særskat, som ikke har noget med dets indtjening at gøre.

Landbruget har været igennem en meget hård tid, som både fysisk og psykisk har vældet umådeligt mange hjem og tegnet sig for mange triste skæbner, som der på den politiske arena, ikke er talt meget om.

Nu mener vi i landbruget, der er skabt en lysning i erhvervets situation, ved tilslutning til Fællesmarkedet. Det skulle og kunne skabe en optimisme hos landmændene i troen på, at en indtægtsforbedring nu var sikret, så vi kunne nærme os indtjeningen i landets øvrige erhvervs- og løngrupper. Hvorfor så? Hr. statsminister, indfører regeringen så forlods skattebyrder, uafhængige af den indtjening, der normalt må være til stede, før man rettelig kan beskattes. Vi vil gerne betale på lige fod med andre, men ikke en særskat, fordi vi er landmænd.

Derfor ophæv denne lov igen. Den rammer mange urimeligt, skaber stor bitterhed og usikkerhed, og frem for alt, den er saglig uretfærdig, og netop sådanne love skaber stor mistillid til politikere i almindelighed, hvilket vil ramme Dem i særdeleshed som landets statsminister.

På Odsherreds Landboforenings vegne
Ejner Nielsen
formand

Husbondeafløsere

Husbondeafløserforeningen blev startet i 1974, men tilslutningen var minimal. Folk syntes, at det var for dyrt at bruge husbondeafløseren, hvis timeløn dengang lå på 15 kr. i timen. Foreningen fungerede selvstændig uden økonomisk tilhørsforhold til landboforeningen. Omkring 1975 var man ved at køre økonomisk fast, men med Børge Hansen, Lumsås, som formand lykkedes det at føre foreningen videre med et økonomisk tilskud fra Almegårdsfonden på 15.000 kr.

Dette tilskud gav den saltvandsindsprøjtning, der skulle til for at holde liv i foreningen, og den fortsatte til den 9. december 1981, hvor man gik i samarbejde med den tilsvarende forening i Holbæk området og dannede Holbæk-Odsherreds Driftsafløserforening.

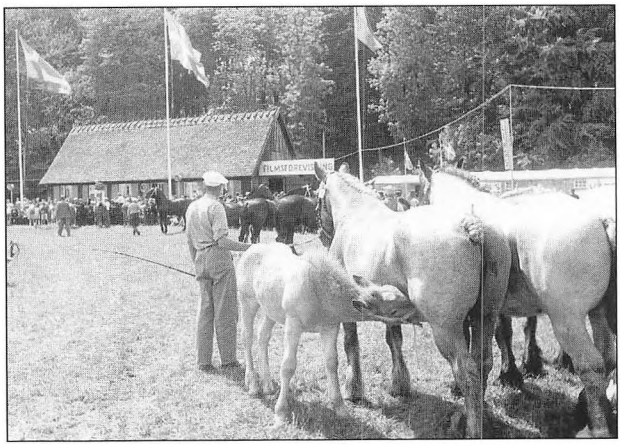

Landboforeningens dyrskue på "Kongeengen" ved Grønnehave i Nykøbing Sjælland i 1956. Foto: Mikkelsen. Odsherreds Museum.

Dyrskuet

Da udviklingen efterhånden viste, at dyrskuerne i Nykøbing var definitivt slut, og man stadigvæk havde det smukke dyrskuehus liggende nede på Kongeengen uden anvendelse, forsøgte man at afsætte det ved annoncering, dog uden held. Bedre gik det med en henvendelse til Nykøbing Skytteforening og Nykøbing Borgerforening, der den 22. januar 1973 overtog huset med alt tilbehør for 12.000 kr.. Dog sikrede man sig, at såfremt der skulle blive brug for faglige aktiviteter på dyrskuepladsen, kunne huset stadigvæk benyttes. Dette skete allerede i 1974, idet Landboungdommen ville lave en udstilling med alle kvægracer, som fandtes i området: R.D.M., Jersey, Hereford, Charolais og Aberdeen Angus var repræsenteret. Desværre druknede hele udstillingen i silende regn, og det resulterede i et alt for ringe publikumsbesøg, så man ikke fremover turde forsøge eksperimentet igen.

Byggeudvalg

Igennem mange år havde Holbæk og Roskilde amter et særdeles effektivt byggeudvalg, hvis leder var konsulent Østergaard i Roskilde. Mange af hans bygninger præger fortsat området. I 1976 ansattes Ove Bech-Jensen som bygge- og maskinkonsulent for Landboforeningerne i Odsherred, Holbæk, Vestsjælland samt Holbæk Amts Økonomiske Selskab, men fratrådte allerede året efter som maskinkonsulent på grund af for store arbejdsopgaver. Planteavlskonsulenterne skulle så tage sig af maskinkonsulentvirksomheden i samarbejde med Landskontoret for maskiner.

Ove Bech-Jensen forlod stillingen efter et par år til fordel for en stilling som forstander af Høng Landbrugsskole. I stedet antoges Jens Holm som byggekonsulent, og samtidig genoptoges maskinrådgivningen af assistent Jens Jørgen Petersen, hvorved planteavlskonsulenterne blev frigjort fra dette arbejde. Jens Jørgen Petersen fratrådte i 1980, hvorefter Jens Holm også måtte klare dette felt.

Jens Holm fratrådte i 1985, og i stedet blev Klaus Jensen ansat på kontoret i Holbæk. Næsten samtidig sker en nyordning, således at bygge- og maskinkonsulentvirksomheden blev helt adskilt og kom til at dække hele Vestsjællands Amt.

Svineavlsarbejdet

Svinekontrolforeningen var midt i halvfjerdserne ved at miste pusten under den daværende form med vejning af enkelte grise i hver sti samt udarbejdelse af foderplaner. I stedet gik man over til den såkaldte effektivitetskontrol, som efter konsulentspecialiseringen blev ledet af konsulenterne Niels Mariegaard og Karl Vilhelm Larsen fra kontoret i Holbæk. Omtrent samtidig blev der nedsat et fælles svineavlsudvalg for Holbæk og Odsherredsområdet, som fortsatte arbejdet frem til 1988, hvor FÆLLESUDVALGET FOR SVIN I GL. HOLBÆK AMT blev dannet. Niels Mariegaard og Karl Vilhelm Larsen fratrådte i henholdsvis 1980 og 1982. Konsulent Søren Lunøe tiltrådte 1. december 1980.

Odsherreds lokale svinekontrolforening fortsatte som selvstændig til midt i firserne, idet der kun var 12-14 besætninger tilbage. Foreningens sidste formand var Ejvind Munk Jensen, Høve. Afløseren for den gamle fodringsvejledning blev den såkaldte produktionskontrol - fortrinsvis for besætninger fra 50 søer og opefter. Flere af disse besætninger kører i dag produktionen ved hjælp af eget edb-anlæg.

Sidste tiltag er den såkaldte ISOCERTIFICERING, hvilket på godt dansk vil sige en detailleret beskrivelse af produktionsmetode, og kontrol af at disse procedurer overholdes.

1984 solgtes svineforsøgsstationen Ll. Frydendal.

Alt det i ungdommens vår kendte avlsarbejde indenfor området er totalt slut. På et tidspunkt op gennem halvfjerdserne, havde vi 5 statsanerkendte svineavlscentre - alle er forsvundet et efter et. Først Vinholtgård ved Peter Nielsen, Sneglerup, så Brohøjgård ved Peter Nielsen, Fårevejle, efterfulgt af Høve ved Ejvind Poulsen, senere af Sivgård ved Albert og Jens Jensen, Høve Borrevang, samt Borrevang ved Fredløv Nielsen, Høve Borrevang. Mest sejlivet var avlscenteret på Bakkegård i Lumsås, kaldet avlscenter Lumsås ved Niels Peter og Børge Hansen. Det opnåede den sjældne anerkendelse at kunne fejre 70 års jubilæum i 1986, men nogle få år efter opgav centeret også denne moderne avlsteori og gik over til almindelig slagtesvineproduktion.

Planteavlsarbejde

Inden for planteavlen er arbejdet gået jævnt og støt, takket være de to erfarne, dygtige og meget afholdte konsulenter Harald Jensen og Hans Bertelsen, hvis viden har været til gavn for Odsherreds landmænd både på højjorden og måske ikke mindst for dem på de lave arealer.

Den af sukkeroedyrkere i Holbæk-Odsherred etablerede dyrkerforening for Holbæk Amt, som havde varetaget eksporten af sukkerroer til Sverige og Finland op gennem tresserne, stoppede helt arbejdet ved vor indtræden i EF.

Opløsningen af foreningen skete dog først i 1975. Konsulent Bertelsen havde igennem hele foreningens eksistens været dens sekretær, og da det endelige regnskab blev gjort op, blev der et overskud til Odsherred på 11.590 kr., hvilket beløb blev givet til støtte for planteavlsudvalg 1.

Hvedemark. Foto: John Olsen Pressefoto.

I 1976 ansattes en regionskonsulent for specialafgrøder, dog uden for Odsherred, idet Harald Jensen fortsatte som hidtil. Kort tid herefter ophævedes Det Sjællandske Specialafgrødeudvalg efter forslag fra de Sjællandske Landboforeninger.

Konsulent Harald Jensen fratrådte den 31. december 1980. På grund af ændringer angående konsulenttilskud, hvor der kræves et underlag på 560 medlemmer for at opnå konsulentnummer, måtte man inden stillingens opslåen finde en samarbejdspartner. Dette lykkedes, og man oprettede Nordvestsjællands Specialafgrødeudvalg bestående af Odsherreds Landboforening, Holbæk Landboforening, Vestsjællands Landboforening samt Holbæk Amts Økonomiske Selskab. Samtidig ophævedes planteavlsudvalg 2 under Odsherreds Landboforening, og Kim Enemark, Jyderup, ansattes som specialafgrødekonsulent 1. januar 1981.

Konsulent Hans Bertelsen blev 1. september 1983 afløst af Kim Enemark som ledende konsulent. Der udgives også nu en fælles beretning om planteavlen, omfattende Vestsjællands Familiebrug, Holbæk Amts Økonomiske Selskab samt Odsherreds og Holbæk Landboforeninger. Sidste skud på stammen er det i 1991 etablerede samarbejde mellem Vestsjællands Familiebrug, Vestsjællands Landboforening, Holbæk Amts Økonomiske Selskab, samt Odsherreds Landboforening, der er gået sammen i Nordvestsjællands Planteavlsrådgivning, omfattede alt samarbejde om forsøg, rådgivning, nyhedsbreve, telefonavis og meget mere.

Regnskabsafdelingen

Opførelsen af Landbohuset var næsten en forudsætning for, at regnskabsafdelingen blev foreningens største aktiv. Fra 1975 og til 1992 er antallet af regnskaber steget fra 200 til 340, og medarbejderstaben fra 5 til 13 personer, heri er dog medregnet hovedforeningens kasserer og sekretær.

I 1975 forlængedes lejemålet på Algade 31 for 5 år og blev opsagt igen i 1980, da man flyttede ind i det nye hus på Bjarkesvej.

Elgaard Rasmussen var ledende konsulent for afdelingen indtil 31. december 1978, hvorimod kassererposten i Landboforeningen lige fra 1948 var hjemmehørende på Nykøbing Slagteri under bogholder Hans Sørenses formynderskab. Da Nykøbing Slagteri blev nedlagt, flyttede Hans Sørensen til regnskabskontoret på Algade, hvor han blev udnævnt til kontorleder for regnskabsafdelingen. 1979 blev Carl Jørgen Jensen ansat som ledende konsulent.

Meta Olsen, Nr. Asmindrup tiltrådte i august 1970 som bogholder og regnskabsfører og fra 1984 tillige som sekretær for hovedforeningen. Meta Olsen stoppede i 1987.

Regnskabskontoret måtte stadig udvide arbejdsområdet, og i efteråret 1979 ansattes konsulent Henning Vingborg som økonomikonsulent. Hans hovedopgave var at klare tidens mange gældssaneringssager. Disse var blevet muliggjort ved en bevilling fra Landbrugsministeriet på 2,5 milliarder kr. - blev opbrugt i 1986, og ingen bevilling er siden givet.

De første gældssaneringer blev givet til ombytning af lån. Senere gik man over til at lave budgetter over, hvad bedriften kunne afkaste, og da fik kreditorerne kun en vis procentdel af den gæld, der lå ud over den pantsatte. Endvidere blev der arbejdet med de såkaldte K-lån. Disse var kun baseret på nybyggeri eller omforandring af produktionsbygninger. K-lånene skulle omprioriteres efter en tiårig periode. Henning Vingborg og Elgaard Rasmussen fratrådte begge i 1982. Merkonom Niels Arne Knudsen blev ansat samme år og specialiserede sig i budgetlægninger, men tog sig naturligvis også af mange andre opgaver. I 1982 anskaffedes de første edb-terminaler.

Som afløser for Carl Jørgen Jensen ansattes Carsten B. Jensen fra Fårevejle den 1. januar 1988. Carsten B.

Jensen blev samtidig sekretær og kasserer for hovedforeningen.

Landboretudvalget

I 1977 kom det første gang på tale at oprette et landboretudvalg, dvs. et udvalg hvortil man kunne henvende sig, hvis offentligheden trængte ind på ens enemærker, vedrørende for eksempel el-ledninger samt olie- og vandledninger m.m..

Først i 1979 blev man enige om at ansætte cand.jur. Herluf Petersen som landboretkonsulent for hele Vestsjællands Amt og med domæne først i Kalundborg, senere Sorø, og han skulle også tage sig af familiehandler. Men allerede godt et års tid derefter var arbejdet så vidtspændende, at ejendomsvirksomheden måtte udskilles. I 1980 blev det nødvendigt at ansætte Ole Vistesen som ejendomskonsulent med placering i Kalundborg. Efter det første års forløb havde han medvirket ved ejendomshandler for over 100 mill. kroner.

Herlof Petersen blev i efteråret 1983 afløst af konsulent Jes Løkkegaard. Udvalget fik løbende kontakt med amtet og de større byers tekniske udvalg om sager vedrørende landbruget, herunder vejføringer, ekspropriationer, erstatningssager og meget andet.

Kvægbruget

Kvægbrugssektoren har været underkastet store forandringer, både på det produktionsmæssige, men også på det rådgivende område. Ved oprettelsen af H.O.J. i 1971, med fælles kvægbrugskonsulent for området Holbæk, Odsherred, Jyderup (H.A.Ø.S.), blev arbejdsområdet stærkt udvidet, Torben Møller blev ansat som assistent, senere udnævnt til konsulent, hvor han samtidig virkede som sekretær for kvægavlsforeningen S.D.M. - indkøbsudvalg. Tog sig specielt af fodringsvejledningen samt kalvekontrolforeningen, som blev støttet økonomisk af Holbæk Slagteri.

Den ledende konsulent tog sig fortrinsvis af avlsarbejdet, og da der endnu ikke var nogen lokal bygningskonsulent, varetog han også arbejdet med at udarbejde staldskitser til omforandring af kostalde. En del kvægbrugere udvidede på dette tidspunkt malkekvægbestanden fra 15 køer til 30-40. Dette kunne ofte lade sig gøre ved at inddrage heste- og svinestalde i de bestående bygninger. Af større udvidelser kan således nævnes kostaldene på Borggård i Nakke, Ebbrahøjgård i Gudmindrup, Enggården i Hønsinge og mange flere.

Torben Møller blev i 1977 afløst af Frode Jensen, men denne blev kun en kort periode, idet han fik arbejde på landskontoret i Århus og senere udnævnt til landskonsulent for R.D.M.-sektionen.

I stedet blev det agronom Carsten Jensen, som startede effektivitetsfoderkontrollen. Efter annoncering meldte der sig snart 36 interesserede besætningsejere med tilsammen 2.000 køer. Der måtte indkøbes elektronisk vægt til vejning af foderet, der blev udtaget foderprøver af både kraft- og grovfoder og meget mere. Kredsen udvidedes hurtigt, og nye opgaver blev taget op, ikke mindst den fundamentale økonomisk vigtige budgetlægning samt tværfaglig rådgivning. Kredsen var efterhånden blevet udvidet til ca. 120 besætninger, omfattende ca. 6.000 malkekøer.

Carsten Jensen blev tilbudt en ledende stilling som fodringskonsulent i Aulum og samtidig rådgiver for fodringsvejledningen på Landskontoret. 1. januar 1980 ansattes som Carsten Jensens afløser Anders Klem Thomsen, og endnu en konsulent, Jan Møller Olesen, måtte ansættes få måneder efter på grund af rådgivningens store omfang. Ind imellem blev også tilknyttet flere volontører, og blandt disse blev Jesper Hagelund, Ebbelykke, ansat omkring 1988.

Da H.O.J. i 1989 kom med i samarbejdet med Vestsjællands Landboforening og Husmandsforeningerne i hele det gamle Holbæk Amt, etableredes kvægbrugsområde 2. Alle tre medarbejdere fulgte med. De

har fortsat domicil i Holbæk for områdets kvægbrugere. I alt betjener de nu, sammen med en assistent i Kalundborg, 130 besætninger med ca. 7.000 køer med faste aftalebesøg.

Inden for kvægsektoren er der sket mangt og meget i de sidste to årtier. I 1973 kom den første forandring, vedrørende omlægning af besætninger med malkekvæg til kødproduktion.

I 1977 kom der en ophørsordning for malkekvægsbesætninger med en årsleverance på under 60.000 kg. mælk, men allerede i 1978 kom også de store besætninger med. Alle dyr, der skulle slagtes, blev forsynet med et særligt øremærke samt ved slagtningen medfølges af et særligt ID-kort, der skulle returneres fra slagtestedet til EF-direktoratet. Denne ordning sluttede i 1983. Endvidere blev indført ordninger for tilskud til ungtyreproduktion samt ammekopræmier. Alle disse tilskudsordninger er siden blevet kontrolleret i de enkelte besætninger ved stikprøver af ansatte ved Statskontrollen med mejeriprodukter og æg med videre.

I 1984 indførtes mælkekvoteordninger, hvilket må betegnes som en stor lykke for de danske mælkeproducenter, idet kvoteordningen har givet en rimelig, fornuftig mælkepris.

Danmark producerede i 1983 i alt 5.225 mill. kg mælk. Basisandelen blev i 1984 4.932 mill. kg. mælk, og i 1992 var andelen på 4.589 mill. kg. I perioden 1984 - 1992 er den samlede bestand af mælkekøer reduceret fra 1.003 mill. til 727.000 stk eller en reduktion på 28%.

Som noget nyt i landbrugskredse blev indført de såkaldte ERFA-grupper, hvor mindre grupper af kvægbrugere mødes nogle gange om året for at diskutere fælles problemer og erfaringer. I 1992 var der i alt 15 grupper.

Ved etableringen af Kvægbrugsområde 2 fra 1. januar 1989, sker der igen forandringer. Kontrolforeningen nedlægges, og for hele området oprettes et ydelses- og produktionsudvalg for hele det gamle Holbæk Amt. De tre medarbejdere i Holbæk fortsætter, og i Kalundborg placeres deres ene medarbejder, og pr. 1. november ansættes Jørn Højgård, Asnæs, som koordinator kontorerne imellem. Frode Mortensen fratrådte 1. august 1988.

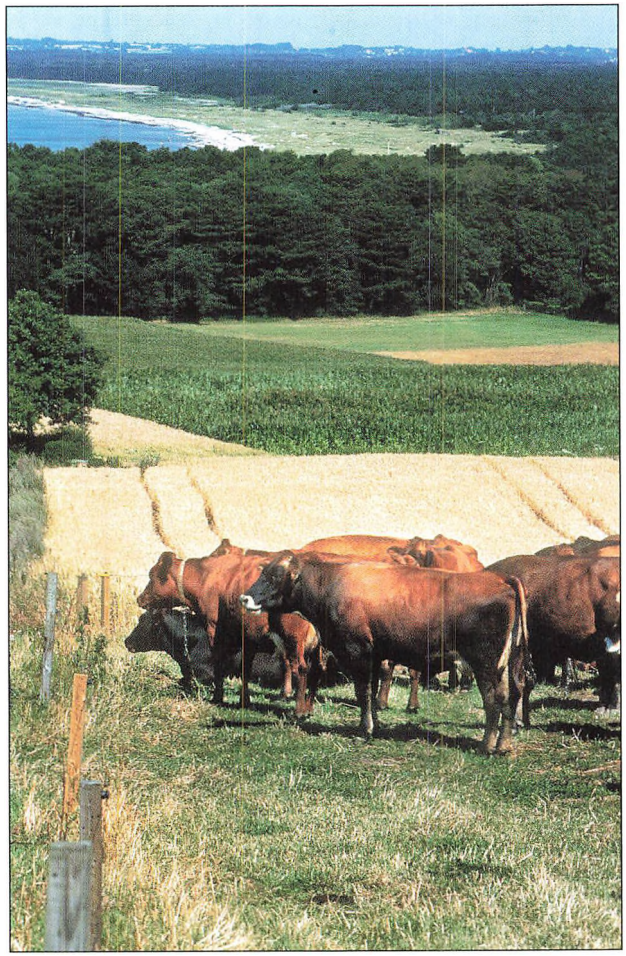

Kvæg på græs ved Sejerø Bugt. Foto: John Olsen Pressefoto.

Konsulenthus, Landbohus, Kulturhus eller blot Huset

Landboforeningens Hus i Nykøbing Sjælland

Af museumsinspektør Jan Steen Jacobsen

Landboforeningens Hus i Nykøbing Sj. har gennem tiden haft mange navne. I starten benævntes det blot Konsulenternes Hus, men de mange aktiviteter, som efterhånden fik til huse i bygningen, har tydeligt sat sit præg. Det er blevet til landboernes og landbrugserhvervets lokale kulturhus i Odsherred, og de, der jævnligt gør brug af bygningen, nøjes ganske enkelt med at omtale det som Huset, underforstået at der hermed menes Landboforeningens Hus.

Frem til 1975, hvor Grønnehavehus ved Nykøbing Sj. brændte, holdtes ofte generalforsamlinger og møder her, men efter branden måtte man se sig om efter andre steder. Landboforeningens kontorfunktioner havde fra 1965 holdt til i lejede lokaler over Brugsen på Algade i Nykøbing Sj. Efter 15 års forløb blev pladsen imidlertid for trang, der var ingen udvidelsesmuligheder, og lejemålet udløb ved årsskiftet 1979-80. Øgede krav til faglig viden og regnskabsføring førte til ansættelse af flere konsulenter, og det blev nødvendigt med bedre og mere egnede faciliteter. På generalforsamlingen i 1978 havde man besluttet, at en udbetalt brandforsikring efter branden på Grønnehavehus skulle investeres i fast ejendom. På dette grundlag gik bestyrelsen i gang med projekt *Konsulenthus*.

I august 1978 havde Nykøbing Rørvig kommune tilbudt Landboforeningen en grund lige ved indkørslen til Nykøbing, hvor Okkerbjerggård lå. Grunden var på 2200 m² til 80 kr. pr. m². I prisen var inkluderet nedrivning af gården og fremføring af de nødvendige installationer. Forud havde været en diskussion i foreningen om konsulenthusets placering, nogen var stemt for en sydligere placering omkring Vig eller Asnæs, men mest fordelagtigt var tilbuddet fra Nykøbing-Rørvig. En lokalplan blev udarbejdet, og skødet skrevet med overtagelse fra 11. juni 1979. Året før var åbnet mulighed for EF-tilskud til opførelse af konsulenthuse, og en ansøgning blev fremsendt. Almegårdsfondets stifter, Sofie Olsen, tilkendegav, at hun ville støtte projektet i form af en pengegave, når der blev bygget et konsulenthus i Odsherred. Fonden bevilgede 100.000 kr. som gave og 75.000 kr. som lån.

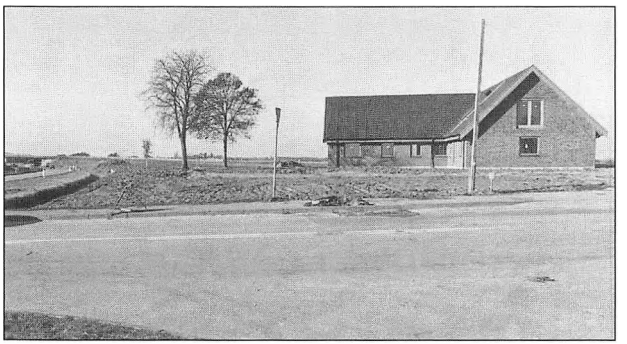

Odsherreds Landboforenings ny konsulenthus, Bjarkesvej 1, Nykøbing Sjælland, 1980
Foto: Erik Mikkelsen, Lumsås. Landboforeningens arkiv.

Nydan v/bygmester Aksel Sørensen gav et fast tilbud på byggeriet, hvis det kunne iværksættes inden 1.

august 1979. Efter den dato var man usikker på prisudviklingen på grund af stigende oliepriser.

Det samlede projekt var budgetteret til 1 mill. kr. Bygningen blev tegnet af arkitekt J. Esborg, Rørvig. Tre forslag var udarbejdet, før det blev fremlagt til beslutning på en ekstraordinær generalforsamling den 11. juni 1979 på restaurant Strandlyst, Vig. Bag projektet stod en enig bestyrelse, som nu fremlagde andragendet til afgørelse i forsamlingen tillige med en anmodning om, at byggeriet kunne begynde 1. august samme år.

Bestyrelsen argumenterede blandt andet for, at et nyt konsulenthus var en nødvendighed for at foreningen kunne komme til at fungere tilfredsstillende fremover til gavn for landmændene i Odsherred. Efter en præsentation af tegningerne v/bygmester Aksel Sørensen, konstateredes enighed om projektet blandt de fremmødte, men det store spørgsmål var, på hvilken måde det kunne finansieres. Nogle havde gerne set, at man havde fundet sammen med Husmandsforeningerne om bygning af Huset, men dirigenten, Ejner Nielsen, oplyste, at det ikke havde været muligt at få en aftale, da de netop på denne tid havde planer om at gå sammen med de øvrige husmandsforeninger i det gamle Holbæk Amt om et fælles konsulenthus ved Svinninge.

Dirigenten lagde endvidere ikke skjul på, at hvis Odsherreds Landboforening fortsat skulle bestå, var det nødvendigt med opførelse af et konsulenthus. Hertil blev det blandt andet fremført fra salen, at det virkede, som om de "gamle" i foreningen ville presse noget ned over hovedet på de unge. Det var især på spørgsmålet om nødvendigheden af, at medlemmerne frivilligt skulle betale et ekstra års kontingent for at få projektet til at løbe rundt, og endnu var det usikkert, om man kunne opnå tilskud fra EF. Andre bakkede forslaget om byggeriet kraftigt op ved blandt andet at tilkendegive, at når man ville bygge, var det et projekt for de unge og for fremtiden, og resultatet blev da også, at byggeriet blev vedtaget.

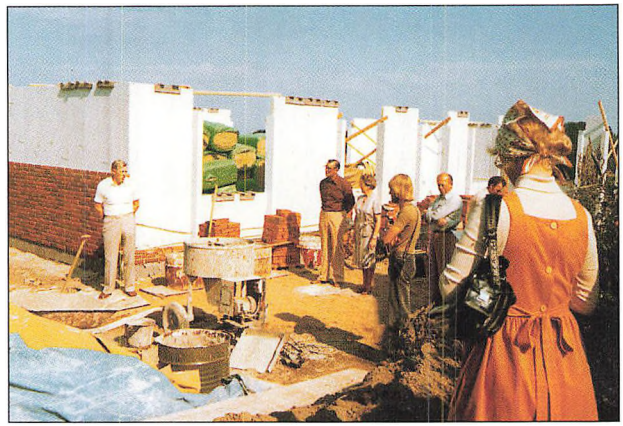

Grundstensnedlæggelse på det ny konsulenthus den 20. august 1979. Borgmester Henry Jakobsen, Nykøbing-Rørvig kommune, taler ved arrangementet medens J. E. Jensen, Sofie Olsen, Ejner Nielsen og pressen lytter til. Foto: Landboforeningens arkiv.

To finansieringsforslag var udarbejdet og blev sat til afstemning blandt de 70 fremmødte medlemmer. Forslag I fik 35 stemmer, forslag II 27 stemmer, 7 stemmer var blanke og 1 ugyldig.

Det første bestyrelsesmøde i foreningens nye hus blev holdt den 7. december 1979. Lørdag den 15. december blev huset officielt overdraget. Landbohuset var færdigt. Det tog mindre end 4 måneder fra grundstensnedlæggelsen til indflytningen den 15. december. Omkostningerne blev i alt 1.012 mill. kr. Ud over en ekstra carport og en dør holdt byggeriet sig inden for den budgetterede beløbsramme. Indbetalingen af det ekstra kontingent var forløbet tilfredsstillende, og siden den ekstraordinære generalforsamling kom 250.000 kr. i tilskud fra EF, så der blev kun behov for at låne 200.000 kr. udover de planlagte grundlån.

Allerede på et møde på Hotel Odsherred i december 1977 havde et bestyrelsesmedlem af Landboforeningen tilkendegivet, *en skønne dag skal vi have et nyt kontor*, og på generalforsamlingen på Strandlyst i ja-

nuar 1978 lagde daværende formand, Ejner Nielsen, spørgsmålet om opførelse af et hus ud til debat, men det skulle blive Ejner Nielsens efterfølger som formand i 1979, Jørgen E. Jensen, Overby, som blev den bærende kraft i gennemførelsen af byggeriet, og som på foreningens vegne tegnede Landboforeningens nye virksomhed fra Bjarkesvej, Husets nye adresse[1].

I dagene omkring Jørgen E. Jensens 70 års fødselsdag den 2. juni 2000 var det nærliggende at aflægge et besøg for at høre, hvordan han selv havde oplevet den udfordrende periode fra 1979 til 1993, hvor han trak sig tilbage som formand[2].

Jørgen E. Jensen blev valgt som formand for planteavlsudvalget i 1969 og var engageret i forberedelserne til Danmarks optagelse i EF i 1972. Landbruget i Odsherred sluttede op omkring optagelsen. Forventningerne var store til det nye fødevaremarked med 260 mill. indbyggere i 1972. I 1974 blev han indvalgt i landboforeningens bestyrelse. På det tidspunkt gik det mindre godt for foreningens regnskabsafdeling, som han blev formand for. En del af medlemmerne var ophørt med at få ført deres regnskaber, og udfordringen for Jørgen E. Jensen blev at få genskabt interesse herfor. Blandt bestyrelsen var han selv den eneste, og derfor argumenterede han kraftigt for, at bestyrelsesmedlemmer burde være de første til at bakke op omkring foreningens tilbud om regnskabsførelse. I 1979 blev han uden modkandidater valgt som Ejner Nielsens afløser som formand, og etableringen af et Landboforeningshus blev en mærkesag. En af udfordringerne var imidlertid, om Odsherreds Landboforening havde tilstrækkeligt med medlemmer til at drive et konsulenthus. De Danske Landboforeninger havde fra midten af 1970'erne beregnet, at der skulle være et fast medlemsunderlag på mindst 600. Dette tal lå i overkanten af, hvad man kunne satse på at opnå i Odsherred. På trods heraf fortsatte man bestræbelserne blandt andet ud fra den betragtning, at Odsherred, set

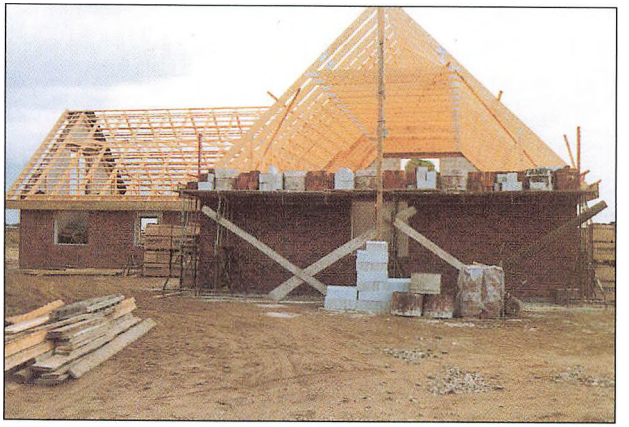

Konsulenternes Hus under opførelse i midten af september 1979. Huset blev bygget på den gamle Okkerbjerggårds grund ved indkørslen til Nykøbing Sjælland. Foto: Landboforeningens arkiv.

ud fra et landbrugssynspunkt, er meget specielt. *Vi har højlandet, som vi kalder det, og vi har Lammefjordsområdet og de inddæmmede områder ved Klint Sø og Sidinge*. Odsherreds Landboforening var kendt inden for både kvægbrug, svineavl og specialafgrøder, tre områder som foreningen har arbejdet for at kunne dække med fagkonsulenter. Der var to konsulenter inden for planteavl. Harald Jensen var specialkonsulent for Lammefjorden og de inddæmmede områder, og planteavlskonsulent Hans Bertelsen dækkede de højere arealer med traditionelt landbrug, dvs. korn og græs, som dengang var det almindeligt udbredte på gårdene.

Med i overvejelserne var også en udvidelse af foreningen for at undgå en sammenlægning med landboforeningen i Holbæk. Et nyt konsulenthus - landbrugets kulturhus - kunne være et middel til at vende udviklingen. Over for de De danske Landboforeninger argumenterede Jørgen E. Jensen, at Odsherred var et randområde omkranset af kyster, som ville betyde alt

for store afstande, hvis man skulle gå sammen med landboforeningen i Holbæk. Afstanden ville resultere i, at man ville miste kontakten til landbrugerne.

Arbejdet med byggeriet blev som før nævnt startet i begyndelsen af august 1979. Grundstenen blev nedlagt den 20. august af Sofie Olsen fra Almegårdsfondet, Ejner Nielsen og Jørgen E. Jensen. Valget af placeringen ved indkørslen til Nykøbing Sj. omtaler Jørgen E. Jensen som den bedste af alle de foreslåede.

Huset blev opført i en stil og med faciliteter som en erhvervsejendom, for at gøre det muligt at sælge huset igen, hvis det skulle blive nødvendigt at nedlægge foreningen en gang ud i fremtiden.

Landboforeningens Hus blev indviet af medlemmerne ved en reception den 5. januar 1980. En leder af huset og af regnskabsafdelingen blev ansat, og snart voksede regnskabsafdelingens virksomhed, så det atter blev nødvendigt at udvide allerede i 1985. Det var blandt andet 1980'ernes gældssaneringer og samfundets øgede krav til regnskabsaflæggelse, som skabte denne vækst. Siden er det blevet til flere bygningsudvidelser for at få plads til alle aktiviteterne. Når Jørgen E. Jensen i dag ser tilbage på udviklingen op gennem 1980'erne, er han ikke i tvivl. Bygningen af Huset er forudsætningen for Landboforeningens fortsatte eksistens som en selvstændig forening, og Odsherreds landbrugsmæssige fremtid som specialister inden for animalsk produktion og planteavl. Især planteavlen med specialafgrøder har gode muligheder i Odsherred.

Om tiden fra begyndelsen af 1980'erne og frem til 1985, udtaler Jørgen E. Jensen, at de var hårde for landbruget at komme igennem. Mange udvidede deres bedrifter med lån til høje renter, nogle helt op til 22%. Det er der ingen, der kan producere til, og mange landmænd måtte sige farvel til deres arbejdsplads, bosted og hjem. Samtidig skærpedes kravene til landbruget, miljørestriktioner med gødningsregnskab og kemikalieregnskab. Alt, hvad der købes ind, skal registreres. Ansøgninger og tilskudsregler, kvoter og braklægning af landbrugsjord og senest brændmeregler langs åer og vandløb er de synlige krav til landbruget.

Det er kun begyndelsen på landbrugets udfordringer, siger Jørgen E. Jensen. Nu er der kommet udkast til begrænsninger langs kystlinien, hvor man ikke selv må disponere over arealer inden for en afstand af 300 m. Har man f.eks. en plantage, så må den ikke genplantes. En udvikling, som kan få stor betydning for landbruget i Odsherred og ikke mindst blandt landbrugerne på Odden. Det nære samspil mellem naturinteresser og samfundets øgede krav til forvaltning og adgang til naturen i landbrugets produktionslandskab har længe været undervejs. I december 1990 kom det f.eks. til udtryk ved en demonstration, anmeldt af Odsherreds Landboforening. En kirsebæravler havde gennem en længere årrække benyttet en tidligere

Ved receptionen den 5. januar 1980 modtog Landboforeningen adskillige gaver. Her iblandt en fotokollage fremstillet af fotograf John Olsen, Rørvig, efter ide af konsulent Frode Mortensen. Billedets fortælling er klar og tydelig - en pris til landboforeningens virksomhed. Det ny hus er omgivet af portrætter af tidligere formænd og i midten foreningens formand, Jørgen E. Jensen, som har ydet en særlig indsats for, at konsulenternes hus skulle blive en realitet. Foto: Jens Skjerbæk. Landboforeningens arkiv.

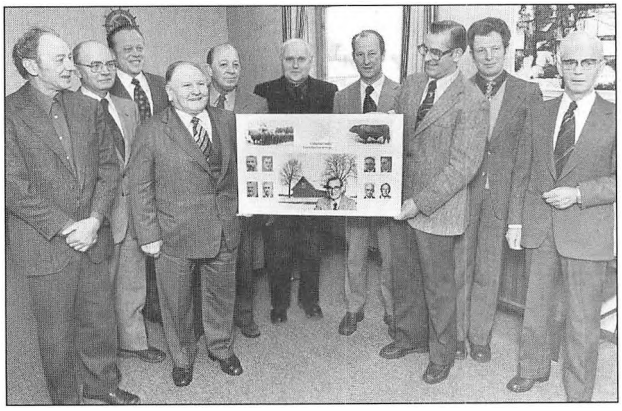

Over 100 utilfredse landmænd og sympatisører mødte op til en protestdemonstration over fredningsnævnets og amtets beslutning om flytning af 300 tons trærødder fra Niels Juel Kristoffersens kirsebærplantage ved Drushjergvej, Overby, den 13. december 1990.
Foto:
John Olsen Pressefoto

grusgrav til afskaffelse af 300 tons trærødder fra plantagen. Grusgravens tætte beliggenhed til kysten resulterede i et amtsligt krav, støttet af Overfredningsnævnet, om trærøddernes flytning. Det blev til en grotesk sag, hvor landmændene i en protestaktion hjalp med at flytte trærødderne fra den ene side af landevejen til den anden. Og her ligger de fortsat mere synlige for almenheden end før, men loven er overholdt. I de lokale avisers omtale[3] blev trærødderne kaldt for Skammens mur på Overby Lyng. Landboforeningen markerede en solidarisk holdning, men det var som om sagen var løbet af sporet i den offentlige forvaltning af de fælles interesser i det kystnære landskab. Sagens forløb er imidlertid også et eksempel på, at landbrugernes råderum over produktionsjorden i kulturlandskabet begrænses i større og større omfang, og det vil fortsat være en af de største udfordringer for landbruget fremover.

Samtidig må det konstateres, at antallet af landbrugere reduceres kraftigt i disse år, og en udvikling mod større og større produktionsenheder, som længe har været undervejs andre steder i landet, er nu også begyndt i Odsherred.

[1] Odsherreds Landboforenings forhandlingsprotokol, 1969-1980. Landboforeningens Arkiv.
[2] Interview med tidligere formand for Odsherreds Landboforening, Jørgen E. Jensen, Overby, den 6. juni 2000. Stenstrup Museum.
[3] Holbæk Amts Venstreblad den 14. december 1990.

År 2000 - Landbrugets aktuelle stilling og udfordringer

Af Torben Klestrup Hansen

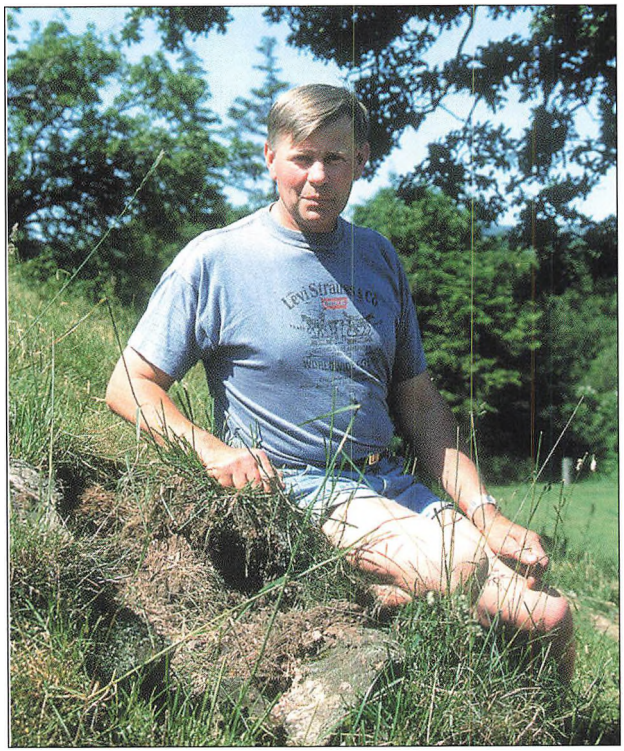

Formand Torben Klestrup Hansen i afslappet stil ved "Syvhøje" Trollehjerggård 1995. Foto: John Olsen Pressefoto.

Et nyt årtusinde nærmest indbyder til refleksion på forskellige fronter; mange ønsker at sige "farvel" til det gamle og "goddag" til det, der venter forude. Landbruget er ingen undtagelse, da der også her findes ønsker om at gøre status over forgangne tider og se frem mod nye. I Odsherreds Landboforening fejrer vi i år vort 125-års jubilæum,- hvilket i sig selv indbyder til eftertænksomhed og skuen både frem og tilbage.

I sidste halvdel af 1990'erne gik landbruget i offensiven på informationssiden som svar på den stigende kritik af erhvervet, hvor bl.a. mange mente, at de store husdyrbrug dominerede omgivelserne. Som svar på tiltale blev materiale om godt landmandsskab, diverse foldere om tiltag og arbejde i landbruget sendt ud til debat i foreningerne. Landboforeningerne blev således vidner til en stigende fokus på hurtig, målrettet og omfattende information, hvilket medførte, at foreningerne på sigt måtte rette opmærksomheden mod egen rolle i informationssamfundet.

Dansk landbrug har altid haft et velfortjent ry verden over som producent af sunde fødevarer. Også på dette felt har vi set en øgning, om end positiv og særdeles nødvendig, af informationer, som kommer både landmændene og befolkningen til gode. Den øgede produktion inden for fjerkræ og svin førte til en stigning af salmonella- og campylobacterinfektioner over hele landet. Der blev taget initiativer til yderligere forskningsindsats inden for disse områder, og vi har ved årtusindskiftet set tydelige tegn på positive ændringer, som i sidste ende forhåbentlig vil føre til en meget lav infektionsgrad, hvad angår salmonella og campylobacter.

Regeringens tiltag på lovgivningsområdet, hvad angår husdyrproduktion, har i allerhøjeste grad sat talemåden "Det koster at være forrest" i fokus. Løsgående

Et bredt udsnit af sunde danske fødevarer. Foto: John Olsen Pressefoto.

søer, brusebade til smågrise og slagtesvin og øget udnyttelse af husdyrgødning er kun få eksempler på yderligere investeringer, som mange landmænd måtte se i øjnene ved eventuelle ønsker om øget produktion og modernisering af deres bedrifter. Mange af disse tiltag førte til en yderligere specialisering, og vi er nu vidner til, at husdyrbedrifterne bliver større og større; en udvikling som kan betragtes både positivt og negativt. Negativt, hvis man som landmand ønsker at producere fødevarer, da rentabiliteten er svær på små brug på grund af store investeringer. Udviklingen må dog anses som værende positiv for forbrugerne, da den medfører billigere varer.

Forbrugerne er ofte ikke opmærksomme på de store mængder af krævende bureaukratiske udfordringer, som landmændene står over for i dagligdagen. Især den stigende svineproduktion, hvor dyreenhederne kommer over 250, sætter det store "godkendelsesapparat" i gang. Vi har set eksempler over hele landet, hvor det har taget op til fire år at få en godkendelse af

en svineproduktionsenhed. Indførelsen af hektarstøtte, markplaner, husdyrbrugsregister, gødningsselvangivelse og diverse skemaer og efterfølgende kontrol af disse sætter sindene i kog, og der er i foreningerne brugt tid og kræfter på at få begrænset disse tiltag i forsøget og håbet om at gøre processerne mere overskuelige og tilgængelige. Der er sket forenklinger f.eks. inden for hektarstøtte og braklægning, men vi er langt fra målet og må derfor betragte dette område som en af fremtidens store udfordringer.

En anden udfordring, som dansk landbrug må se i øjnene, kommer udefra, nærmere betegnet integrationen af de central- og østeuropæiske lande og deres ønske om optagelse i EU. Vi kan i landbruget godt tage denne udfordring op, da vi jo kender bureaukratiets spilleregler og lever med myndighedernes daglige kontrol af erhvervet, hvilket de central- og østeuropæiske lande må vænne sig til løbende. Der er dog ingen tvivl om, at der vil opstå en vis konkurrence fra disse områder, men lad os i dansk landbrug betragte det som endnu en udfordring, der er med til at gøre os stærkere. Vi er vant til at tilpasse os og formår at udnytte den nyeste viden.

Landbruget af i dag er et levende erhverv, som formes og påvirkes af omgivelserne og ikke *kun* af vejret! Ud over de få, men basale emner, beskrevet i dette korte indlæg, bør man også rette opmærksomheden mod temaer som f.eks. adgangen til det åbne land, landbrugets forhold til pressen og informationssamfundet, regeringens rolle og medtage disse i den løbende debat mellem landbruget og forbrugerne. Dette vil være en væsentlig udfordring for foreningerne i de kommende år. Odsherreds Landboforening har i de seneste år arbejdet effektivt mod at tilpasse den nye informations- og kommunikationsteknologi til foreningens medarbejdere, så disse kan yde områdets landmænd den bedste service. Det gælder med andre ord om at være på forkant med udviklingen, selv om det koster mange penge. Skiftende regeringer har gjort det absolut nødvendigt, at vi i foreningerne kan servicere landmændene på skat- og momsområderne på den bedst mulige måde, da afgifter og skatter udgør en stor del af landmændenes hverdag. Fejltrin på netop dette område kan i sidste ende føre til landmandens ruin.

Bestyrelsen i Odsherreds Landboforening ser fortrøstningsfuldt på foreningens fremtid og rolle i lokalsamfundet. Vi har gode medarbejdere, et godt hus, nyt udstyr; foreningen er velfungerende, og vi tror i bestyrelsen på, at vi også i fremtiden vil kunne tiltrække flere gode medarbejdere. Vi ønsker desuden også at holde fast ved samlingen af planteavlsrådgivning og økonomirådgivning i samme hus. Det er vores håb, at Odsherreds Landboforening vil bevare sin plads som en slags problemknuser eller "sparringspartner", hvor landmanden også i fremtiden vil søge råd og vejledning om hverdagens problemer og udfordringer.

Veltilpasse ungdyr i en dybstrøelses stald hos Torben Klestrup Hansen 1997. Foto: Landboforeningens arkiv.

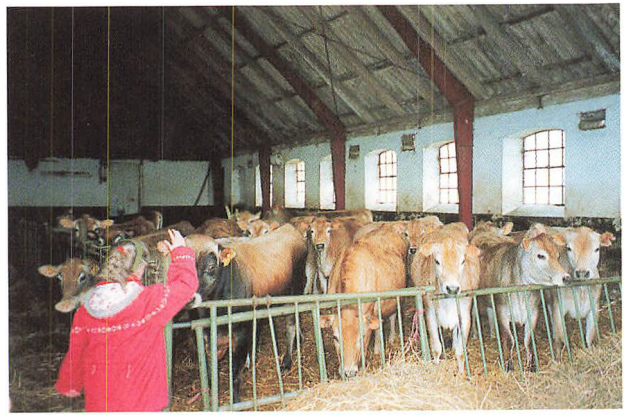

Driftsøkonomisk arbejde set i et historisk perspektiv

Af økonomikonsulent Jørgen Jensen

Udarbejdelse af regnskaber og driftsøkonomisk vejledning er, set i historisk perspektiv, af nyere dato, idet der først i 1926 med 26 medlemmer blev oprettet en selvstændig regnskabkreds under Odsherreds Landboforening.

I de første næsten 40 år foregik regnskabsarbejdet hjemme hos konsulenten, men i 1964 havde arbejdet nået et sådan omfang, at det var nødvendigt med mere plads, og kontoret flyttede til lejede lokaler. Først på Rørvigvej og et år senere til Algade, hvor det var hjemmehørende ved foreningens 100 års jubilæum. Antallet af medlemmer, der fik udarbejdet regnskab på kontoret var da nået op på ca. 200.

I slutningen af 70'erne var der en stor tilgang af medlemmer, der ønskede udarbejdet regnskab på kontoret. Tilgangen kom i stor udstrækning fra medlemmer, der hidtil havde betjent sig af privat revisor. Den kraftige tilgang af regnskabsførende medlemmer krævede mere kontorplads end tilfældet var på Algade.

Bestyrelse og regnskabsudvalg gik i gang med at finde større kontorlokaler til regnskabsafdelingen. Deres fremsynethed resulterede, efter intens mødeaktivitet, i en plan for etablering af Landbohuset på Bjarkesvej. I slutningen af planlægningsfasen blev der åbnet mulighed for gennem EF at få et tilskud på ca. 35% af investeringsudgiften.

Landboforeningen fik som en af de eneste godkendt investeringen og bevilget tilskud, hvilken naturligvis satte ekstra fart i planens udførelse. I december 1979 fremstod det færdige resultat, og regnskabsafdelingen kunne tage de dejlige og tidssvarende kontorlokaler i brug.

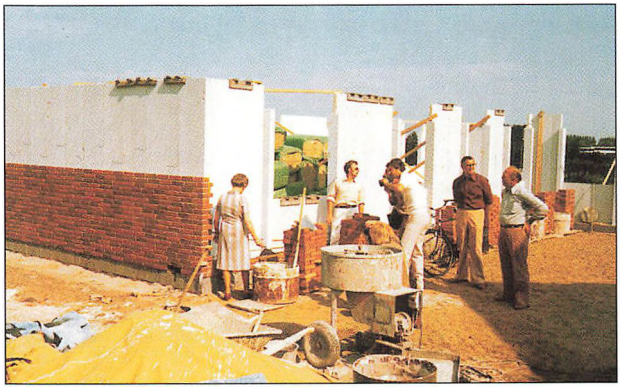

Sofie Olsen svinger murerskeen ved grundstensnedlæggelsen til det nye kontorhus 1979. Foto: Landboforeningens arkiv.

Det nye landbohus, hvor også de 2 planteavlskonsulenter rykkede ind, medførte en større opmærksomhed og interesse for kontoret således, at antallet af regnskaber i de følgende år fortsat blev øget. Og da de mange kriseordninger i landbruget samtidig havde gjort det nødvendig med en speciel budgetafdeling, blev regnskabsafdelingen i 1985 udvidet ved at inddrage en del af 1. sal til kontorer.

I 1998 var pladsen i regnskabsafdelingen igen blevet for trang, hvorfor der blev foretagen en tilbygning og renovering af de eksisterende bygninger. I jubilæumsåret fremstår Landbohuset således fuldt moderne og tidssvarende klar til at honorere de fremtidige rådgivningskrav.

Byggeriet af det nye kontorhus gik hurtigt og effektivt under ledelse af bygmester Aksel Sørensen 1979. Foto: Landboforeningens arkiv.

Der er gennem årene blevet stillet stadig større krav til udarbejdelse af regnskaber, det gælder såvel på det skattemæssige som det driftsøkonomiske område. Det har derfor været nødvendigt at gøre brug af de moderne tekniske hjælpemidler, der har været til rådighed.

Da bogføringen med hjælp af EDB fremkom indenfor landbruget for ca. 35 år siden, var kontoret med fra starten. Sammenlignet med i dag var det særdeles primitivt. I korte træk foregik det indtil 1982 ved, at alle kassebogsposteringer blev tastet ind på regneruller og derefter sendt til edb-behandling i Aarhus 2 gange om ugen. Det begrænsende antal ugentlige edb-kørsler betød, at ekspeditionstiden på et regnskab minimum krævede 8-10 dage.

I 1982 fik kontoret etableret direkte adgang til LEC i Aarhus hvilket betød, at arbejdsgangen ved udarbejdelse af et regnskab blev både hurtigere og mere rationel. Princippet er i dag det samme dog således, at kontoret er fuldt med udviklingen indenfor edb, og kontoret er i dag udstyret med fuldt moderne edb-udstyr.

Ved foreningens 100 års jubilæum var der, efter tilslutningen til EF i 1972, stor optimisme med hensyn til den økonomiske udvikling i dansk landbrug.

Som det fremgår af nedenstående oversigt var der i perioden frem til midt i 80'erne, en fornuftig udvikling i salgspriserne på de fleste af landbrugets salgsprodukter. Desværre var der samtidig en næsten ukontrolleret inflation i Danmark som medførte, at den lange rente steg fra ca. 10% omkring 1970 til et toppunkt i 1982, hvor den nåede over 20%.

Ca. salgspriser på enkelte af landbrugets produkter:

	Hvede kr./100 kg.	Slagtesvin kr./kg.	Mælk kr./kg. 4,2% fedt
1975	80	9,20	1,20
1980	135	10,50	1,80
1985	155	14,00	2,40
1990	125	12,00	2,70
1995	100+ha. støtte	10,00	2,50
2000	75+ha. støtte	10,00 (forventet)	2,25 (forventet)

Økonomiafdelingen voksede stærkt og i 1985 blev 1. sal taget i anvendelse. Foto: Landboforeningens arkiv.

Omkring 1980 havde den høje rente belastet landbruget så meget, at det daværende Folketing vedtog at yde såkaldte gældssaneringslån til primært omlægning af kortfristet og meget højt forrentet lån.

Den første ordning med gældssaneringslån løste imidlertid ikke landbruget økonomiske problemer, og der fulgte en periode frem til 1994, hvor forskellige låne- og tilskudsordninger afløste hinanden, som eksempler kan nævnes:

Flere runder med gældssaneringslån, hvor man i en del tilfælde indgik akkord med kreditorer.

Udbetaling af negativ indkomstskat, hvor landmanden kunne få udbetalt skatteværdien af sin negative indkomst.

Rentetilskud til investeringer der var foretaget i tidligere perioder.

Konvertering af realkreditforeningslån til statsgaranterede lån med en lavere rente.

En medvirkende årsag til at krisen blev så kraftig og langvarig var, at det fra 1982 lykkedes Danmark at holde en fast valutakurs, hvilket betød, at inflationen faldt drastisk og den lange rente, i løbet af få år, faldt fra de 20% i 1982 til ca. det halve.

En lav inflation er på mange måder positiv, men for landbruget betød det lavere værdistigning på den faste ejendom og dermed mindre mulighed for at låne til finansiering af likviditetsunderskud, som det havde været almindelig praksis gennem 70'erne.

De forskellige støtteordninger var imidlertid ikke tilstrækkelige til at alle landmænd kunne reddes økonomisk. Et tvungen salg er specielt hårdt for landbofamilier, idet gården både er arbejdsplads og hjem.

Den strukturudvikling der var i gang i dansk landbrug i retning af færre og større bedrifter, som fremgår af nedenstående, er formentlig blevet forstærket af den økonomiske krise.

Antallet af landbrugsbedrifter:	1975	127.000
	1980	114.000
	1985	89.000
	1980	77.000
	1995	66.000
	2000	ca. 55.000

På trods af, at antallet af bedrifter de sidste 25 år er reduceret til under det halve, er antallet af regnskaber, der udarbejdes på kontoret, i samme periode ca. fordoblet således, at det i dag er på ca. 400.

Udviklingen går mod større bedrifter. Her ses en nybygget kvægstald hos gdr. Torben Stolshøj-Pedersen, Asmindrup, 1998. Foto: Landboforeningens arkiv.

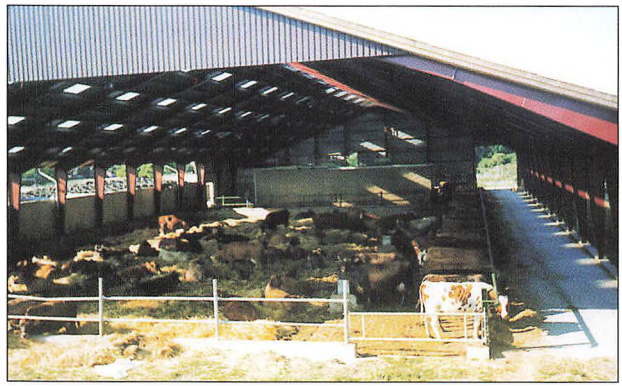

Strukturen i økonomirådgivningen i perioden 1975 - 2000

Af kontorleder Carsten B. Jensen

Betragtninger omkring landmændenes økonomi og landbrugets udvikling og struktur i perioden 1975-2000.

Jeg vil i dette indlæg tage udgangspunkt i landmændenes økonomi set fra en økonomikonsulents synsvinkel.

Landbrugets forhold har altid optaget mig meget, og jeg har arbejdet med landmænd og deres økonomi siden 1973, men kun siden 1988 for landmænd i Odsherred.

Når man tænker tilbage, må det jo straks konkluderes, at landbruget konstant har været inde i en omstillingsproces, som har accelereret år for år.

Som barn (50'erne) husker jeg landbruget som værende mere roligt, med en stabil indtægt, ikke særligt stresset og et godt politisk klima. Det blev oplevet, som om landmændene levede i harmoni med natur, dyr og familie. Det kan godt være, at det lyder for rosenrødt, men tendensen er i hvert fald helt tydelig, at økonomien siden har presset landmændene til at udvide deres produktion, startende i tresserne, for så nærmest at eksplodere i halvfjerdserne. I det årti var der en ukuelig optimisme bl.a. på grund af Danmarks indtræden i EF i 1972. I det årti, blev der stort set investeret på alle landbrugsejendomme. Det var ikke fordi landmændene tjente mange penge, men inflationen løb rigtig stærkt 10-15% pr. år, og det gav nogle voldsomme prisstigninger på fast ejendom. Disse prisstigninger kunne belånes, og derfor kunne man ikke mærke den manglende indtjening på pengepungen.

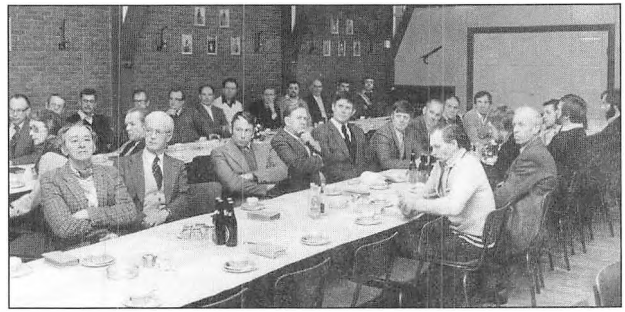

En del af Odsherreds landmænd samlet i Vig Forsamlingshus til et landbrugsfagligt møde 1985. Foto: Søren Holmberg. Pressefoto.

Alle troede dengang, at den udvikling ville fortsætte, og man spåede, at renten ville nå op omkring 30%. Bagefter kan alle jo godt se, at sådan kan det ikke blive ved at gå, og nedturen kom da også omkring 1979. For første gang siden 2. verdenskrig oplevede landbruget et dramatisk fald på prisen på deres ejendomme, og tvangsauktionerne blev hverdagskost. Tvangsauktioner havde hidtil været meget sjældne i landbruget, og derfor var denne krise, som startede omkring 1980 virkeligt et chok for mange landmænd. Som økonomirådgiver i den periode skulle der også til at tænkes anderledes. Hidtil var der egentlig ikke blevet ydet rådgivning. Det man havde ydet var løsning af opgaver, så som udfærdigelse af skatteregnskaber, udfyldelse at skemaer til tilskud til investeringer, låneansøgninger m.v. Det egentlige driftsøkonomiske arbejde fyldte ikke særligt meget på regnskabskontorerne dengang.

Nu skulle man lige pludselig til at fortælle land-

mændene, at det var vigtigere, at deres løbende økonomi var i balance frem for en årlig konjunkturgevinst, som lige pludselig kunne forsvinde. Desuden skulle der rådgives i sociale forhold, som opstår på grund af, at landmænd må sælge deres ejendomme enten frivilligt eller ved tvang.

Konsulenterne skulle lige pludselig finde helt andre værktøjer i værktøjskassen for at løse opgaverne, og det gav selvfølgelig store udfordringer på økonomikontorerne.

Denne udvikling gjorde, at økonomikonsulenten mere og mere blev den centrale person i rådgivningen, fordi han kom og stadig kommer meget tæt på landmanden og hans familie.

Når man læser i de gamle jubilæumsskrifter fremgår det helt klart, at økonomirådgivningen ikke var særligt væsentlig, og den blev ikke anset for at være så betydningsfuld som plante- og kvægavlsrådgivning. Dette har ændret sig meget, for nu er økonomiafdelingen simpelthen det bærende i foreningen.

Vores samfund udvikler sig jo i retning af, at alting bliver mere og mere bureaukratisk og administrativt tungt, og det betyder, at vores økonomikontor får flere og flere opgaver at løse for landmændene. Selv om der er blevet færre landmænd er der således stadig lige meget arbejde eller mere.

Opgaverne på vores økonomikontor er som sagt mange og meget forskellige og de nedenfor nævnte er de væsentligste, men langt fra alle:

Skatteregnskaber og moms
Driftsregnskaber
Budgetter
Ejendomshandel, skødeskrivning
Finansieringsrådgivning – låneomlægning
Investeringskalkuler
Dødsboer
Sociale forhold: Folkepension, efterløn, delpension, understøttelse m.v.
Farmsekretær: Kassebogsføring, fakturering m.v.
Kursusvirksomhed
Telefonrådgivning
Finansieringsforeningen

I det følgende vil jeg knytte kommentarer til de nævnte arbejdsopgaver for at give et indtryk af rådgivningens mangfoldighed.

Landbrugets økonomi har gennem tiden gjort økonomikontoret til den største afdeling i Landboforeningen. Foto: John Olsen Pressefoto.

Skatteregnskabet:

Alle landmænd, uden undtagelse, skal jo indsende en selvangivelse med et tilhørende regnskab. På grund af EDB – maskinens opfindelse og enorme udvikling, har skiftende skatteministre fået mulighed for at udtænke mere og mere indviklende skattelove, alene med det formål at få flere penge i en altid sulten statskasse, men argumenterne er et mere retfærdigt skattesystem.

En af de helt store nyskabelser i 90'erne var virksomhedsordningen. Her ved årtusindskiftet er langt de fleste landmænd med i denne ordning, som kort fortalt går ud på at skille privat og erhvervsmæssige renter fra hinanden.

Arbejdet med skatteregnskabet udgør sammen med momsopgørelser ca. 50 - 60% af den samlede arbejdsmængde.

Driiftsregnskaber:
Der udarbejdes driftsregnskaber for ca. halvdelen af vores landmænd, og dette regnskab bruges til at give et billede af landmændenes reelle situation både med hensyn til driften, men også i relation til privatøkonomien, som bestemt er et område, der har stor betydning for, hvordan man klarer sig økonomisk. Når driftsregnskabet er udarbejdet besøger vores økonomikonsulenter landmændene, og resultatet for året der er gået gennemgås og diskuteres, og der kan i samme forbindelse lægges planer for fremtiden. Jeg mener, at landboforeningen med driftsregnskabet har skabt et unikt værktøj, som er uundværligt for landmanden; men også for kreditgivere så som banker og kreditforeninger.

Budgetter:
Begrebet budget har eksisteret i mange år, men for landmænd dukkede det for alvor op, da vi havde den første krise omkring 1980. Desværre har ordet budget fået en negativ klang på grund af, at de første landmænd, som fik det lavet, blev tvunget til det, typisk af deres bank.

Med tiden er den holdning blødt meget op, og nu er der mange, som får lavet budgettet frivilligt, fordi de syntes, det giver et overblik over, hvordan kassekreditten vil have det hen over året. Set fra økonomikonsulentens side kunne man selvfølgelig godt tænke sig, at mange flere valgte budgettet, som en støtte til styring af bedriften.

Ejendomshandel:
Når jeg tidligere har omtalt, at landbruget er inde i en kraftig strukturtilpasning medfører det selvfølgelig også, at der sker en del omsætning af landbrugsejendomme. Her er det igen økonomikonsulenten som bliver inddraget i de skattemæssige beregninger, der er helt nødvendige for at kunne foretage en ejendomshandel, uden at skattevæsenet løber med hele provenuet. I 70'erne havde man kapitalvindingsskatten, som generede landmændene meget. Den skat blev fjernet, og alle var glade indtil 1993, hvor en lignende beskatning blev indført. Nu hedder det ejendomsavance og den adskiller sig fra den gamle kapitalvindingsskat ved at være uhyre indviklet og svært forståelig.

Mange landbrug i Odsherred forbliver deltidsbrug, fordi naturen gør det attraktivt for byfolk at bosætte sig i Odsherred.
Foto: John Olsen Pressefoto.

Finansieringsrådgivning:
I 1970'erne oplevede vi et renteniveau på 18 - 20% p.a. og ingen havde forestillet sig , at renten kunne falde til 4 – 6%. Denne voldsomme ændring i renten har jo den konsekvens, at landmændenes lån kan omlægges til lavere forrentet lån, og dermed en mindre terminsydelse. I 90'erne har vi oplevet en hård konkurrence på lånemarkedet til gavn for låntagerne. Man kan nu forhand-

le prisen på penge ligesom, man handler maskiner, foderstoffer, korn m.v. Dette har igen medført nye krav og udfordringer for økonomikonsulenten.

Sociale forhold:

Mange landmænd har gennem tiden måttet forlade erhvervet. Årsagerne er mange, men en af de væsentligste grunde er nok, at man indser, at arbejdsindsatsen, i forhold til afkastet, ikke er tilfredsstillende. Er man lidt op i årene, begynder man at kigge efter mulige sociale ordninger. Her må vi hjælpe med ansøgninger om efterløn, delpension og førtidspension. Særlig er delpensionsordningen god til landmænd, idet man kan beholde sit landbrug og dermed også sin bolig. Man skal blot trappe aktiviteterne ned i bedriften.

Rådgivningen indenfor dette område omfatter tillige udfærdigelse af dødsboopgørelser, skilsmisse, indgåelse af ægteskab, diverse ansøgninger om friplads, dagpenge samt en masse andre ting.

Som økonomikonsulent opleves arbejdet meget afvekslende, utroligt krævende og meget udfordrende. Mange udenfor branchen tror nok, at arbejdet er tørt og kedeligt bl.a. fordi det har noget med tal at gøre, men det er absolut ikke tilfældet.

Finansieringsforeningen:

Siden 1957 har Odsherreds Landboforening haft en finansieringsforening, som har det formål at skaffe billige penge til landmændenes investeringer i maskiner. Princippet er, at landmændene kautionerer for hinanden, og derfor kan man tilbyde en større sikkerhed overfor pengeinstituttet.

I mange år var der stort set ingen aktivitet i denne forening, ikke fordi landmændene ikke investerede, men snarere fordi man ikke brød sig om, at andre landmænd skulle have indsigt i ens økonomiske forhold. Dette blev ændret omkring 1990, hvor sagsbehandlingen blev gjort smidigere, og det har betydet, at der i de sidste 10 år er ydet lån for ca. 1,5-2 mill. årligt. Samtidig er der opnået en meget fornuftig rente på lånene, som den enkelte landmand ikke kunne få, hvis han skulle låne uden at finansieringsforeningen stod bagved.

Vores økonomikontor er derfor en travl arbejdsplads, hvor der er stor aktivitet fra morgen til aften. Telefonerne kimer det meste af dagen, for det bør bestemt nævnes, at der ydes meget rådgivning via telefonen.

Selv om Odsherreds Landboforening er en forholdsvis lille forening, må vi glæde os over en stor opbakning blandt medlemmerne, og gennem årene har vi faktisk oplevet en nettotilgang af regnskabsførende medlemmer. Dette er specielt glædeligt, når vores naboforeninger oplever en tilbagegang.

Derfor tror jeg også på en fremtid for økonomikontoret, fordi et mindre kontor nemmere kan bevare korpsånd, kampvilje og arbejdsglæde, alt sammen til gavn for landmændene.

Finansieringsforeningen har siden 1957 hjulpet landmændene med at skaffe de billigste penge til deres investeringer.
Foto: John Olsen Pressefoto.

Planteavl – specialafgrøder/Lammefjord

Af Kim Enemark

Det faglige arbejde

Planteavlsarbejdet i Odsherred har "altid" været organiseret i 2 planteavlsudvalg.

Planteavlsudvalg 1, som varetog den alm. planteavl på de høje arealer og planteavlsudvalg 2, som varetog de inddæmmede arealer og herunder specialafgrøderne. Udvalgene fungerede helt adskilte med eget regnskab, markvandringer og konsulent. Konsulenterne Hans Berthelsen og Harald Jensen havde kontor hjemme, indtil kontorhuset blev bygget i 1979, og samarbejdet mellem de to udvalg og konsulenter var begrænset. I 1980 flyttede Hans Berthelsen kontoret hen i Landbohuset, og Harald Jensen kom ugentlig på kontoret, og derved var der basis for lidt mere samarbejde. 1. februar 1981 gik konsulent Harald Jensen på pension efter næsten en menneskealder i foreningens tjeneste. Han blev afløst af Kim Enemark, der kom fra en konsulentstilling i Holbækegnens Husmandsforeninger. Samarbejdet mellem udvalgene og især konsulenterne blev selvfølgelig udbygget ved, at konsulenterne nu sad dør om dør.

Hans Berthelsen gik på pension i 1984 også efter mere end 30 års ansættelse og blev d. 1. juni afløst af Ole Sparre Petersen, som varetog jobbet til 88, hvorefter han fik job i FAO. Niels Vestergård kom som relativt nyuddannet og var i stillingen til 91, hvorefter han blev landskonsulent for frøavlsforeningerne. Andreas Østergård sad herefter i jobbet til 96, hvor han blev ledende konsulent i Storstrømsregionen, - hans efterfølger blev Felix Bentzen.

I denne periode med relativt hyppige konsulentskift, smeltede udvalgene sammen, således at formandsposten normalt lå i det gamle udvalg 1, medens næstformandsposten lå på Lammefjorden. Lammefjordens Landboforenings bestyrelse blev efterhånden det forum, hvor specielle forhold omkring det faglige arbejde på de inddæmmede arealer blev varetaget.

I perioden har der været en række formænd. Ernst Kristoffersen var formand indtil 86, herefter kom Knud Nielsen en relativ kort periode, hvorefter han blev efterfulgt af Torben Klestrup Hansen i 88.

Torben Klestrup Hansen sad som formand for udvalget indtil 19. januar 1993, hvorefter han blev formand for foreningen. I denne periode startede samarbejdet med Familiebruget og Holbæk Økonomiske Selskab omkring det såkaldte fællesudvalg, der havde konstituerende møde d. 9. november 1990 og herefter kaldte sig Nordvestsjællands Planteavlsrådgivning. Samarbejdet skulle styrke det faglige arbejde og blev ledet af kons. P. Bækgård, der sad på kontoret i Svinninge, hvor Økonomisk Selskab var flyttet ind hos Familiebruget. Samarbejdet mellem de tre foreninger på to kontorer og den fælles økonomi fungerede upåklageligt i en række år. Der blev dog arbejdet med tanker om et endnu større udvalg, omfattende også Holbæk Amts- og Vestsjællands Landboforening. 1. januar 1995 var det nye udvalg en realitet. Holbæk Amts- og Vestsjællands Landboforening samt Holbæk Økonomiske Selskab købte Tornved Rådhus med henblik på etablering af fælles rådgivningscenter, men Familiebruget valgte at fortsætte alene. Det "nye" Nordvestsjælland Planteavlsrådgivning var således uden familiebruget, hvor konsulenterne i Odsherreds Landboforening blev et satellitkontor af det store center i Jyderup.

Formanden for Planteavlsudvalget i Odsherred var i

denne ikke helt stille forhandlingsperiode Hans Møller Olsen.

Formændene for Lammefjordens Planteavlsudvalg, der som nævnt efterhånden blev lig med bestyrelse for Lammefjordens Landboforening, var gdr. Jørgen Fjord Kristensen, Slotsgården. Herefter overtog forvalter Mogens Pedersen fra Hagesholm posten i en række år, og endelig beklædte gdr. Arne Andersen posten de sidste 12 år, perioden, hvor der foregik utroligt mange forhandlinger med naboforeninger og Frugt- og Grøntudvalget på Sjælland angående den fremtidige struktur.

Baggrunden for disse samarbejder med naboforeninger mv. var at tilpasse rådgivningen til tidens krav. Det blev sværere og sværere for en lille forening at klare alle opgaverne, spændende fra forsøg, opmåling, specialiseret rådgivning, informationsbreve, arrangementer for slet ikke at tale om edb. En høj standard og et højt fagligt niveau kunne bedst sikres ved et samarbejde, især hvis man samtidigt ønskede, at de faste foreningsbidrag til rådgivningen skulle reduceres.

Specielt i halvfemserne har ikke mindst mange nye bureaukratiske regler og reguleringer fra det øvrige samfund indebåret, at en stærkt stigende del af konsulentarbejdet har måttet bruges på at informere om disse ting samt udarbejde "lovpligtige" markplaner, gødningsplaner etc.

På specialafgrødeområdet skete der sidst i firserne og op i halvfemserne også forskellige omstruktureringer samt opbygning af et landsdækkende konsulentsystem. Der har også været afholdt mange møder omkring, hvordan den lokale specialafgrødekonsulent skulle placeres i dette system, ofte med det formål at løfte konsulenten ud af det lokale system over i et mere Sjællands- eller landsdækkende system. Formanden for specialafgrødeudvalget igennem mange år, Arne Andersen, fik en bestyrelsespost i Østlige Øers Frugt- og Grøntudvalg sidst i firserne, og samarbejdet med dette udvalg omkring specialafgrøderådgivningen har i praksis fungeret godt igennem mange år.

Gdr. Vagn Slott Andersen, Fårevejle viser et af Lammefjordens hovedprodukter, nemlig gulerødder. 1997.
Foto: John Olsen Pressefoto.

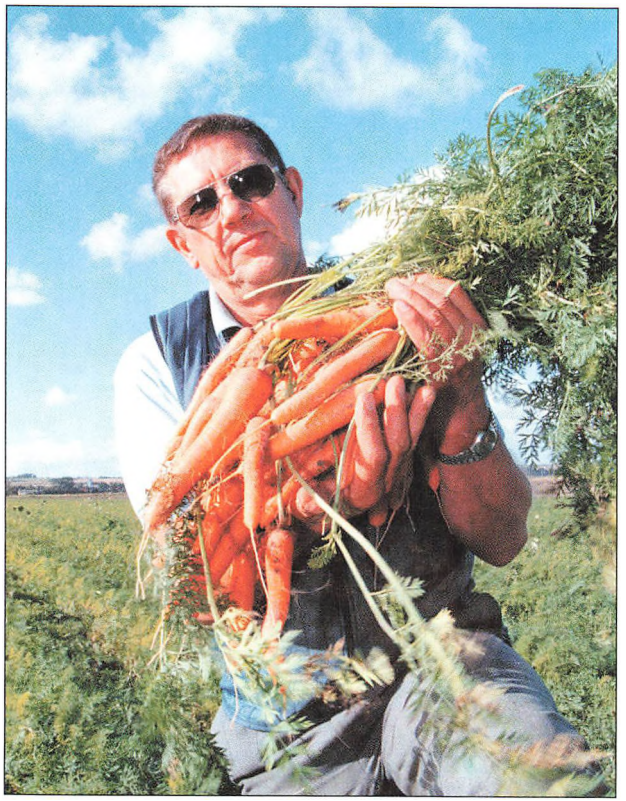

Generelt om planteavl de sidste 25 år

For 25 år siden kostede en td. hvede ca. 115 kr. ifølge Danmarks statistik. I følge samme kan man se, at den overenskomstmæssige timeløn for lønarbejdere med mindst 1,5 år praktik var 24,51 kr. Prisudviklingen for landbrugets produkter går lidt op og ned, men set over et længere åremål er trenden jævnt nedad. Pro-

duktpriserne har været jævnt faldende, og omkostningerne stigende, således at bytteforholdet har ændret sig kolossalt. Af ovennævnte oplysninger fremgår, at man for 25 år siden kunne få 4-5 mandetimer for en tønde korn, - i vore dage får man højst 45 minutter.

Selvom Odsherred ligger skærmet af vand på tre sider, så betyder det ikke, at vi ikke er en del af den "internationale udvikling", og sporene af denne har også sat sine dybe spor her i herredet.

Som i så mange andre brancher, er det den tekniske udvikling, der har sat dagsordenen. Man kan undre sig over, at der er sket så meget på 25 år, for der var ikke mangel på f.eks. store og velfungerende traktorer og mejetærskere i tresserne og halvfjerdserne.

Redskaberne er først og fremmest blevet bedre, og landmændene er blevet dygtigere til at bruge og udnytte maskinerne, og "systemdyrkning" har vundet indpas. Faktorer, som tid og kapacitet er blevet nøgleord. Så det antal ha., man forventer en planteavler kan/skal passe, er vel i runde tal femdoblet igennem de sidste 25 år.

Hørmark. Landbruget har taget nye afgrøder ind i sædskiftet bl.a. på grund af EU's tilskudsregler. I baggrunden ses Højby Sø. Foto: Landboforeningens arkiv 1998.

Sidst i halvfjerdserne og først i firserne var priserne så gode for alm. planteafgrøder, at man selv på relativt små gårde på 40-50 ha. overvejede, om man kunne leve af ren planteavl. De fleste i Odsherred supplerede dog med en eller anden produktion, ud over det mere traditionelle. Dette kunne f.eks. være purløg, kirsebær, mink eller lignende. I Odsherred er der mange små gårde og derfor kun få, som satsede ensidigt på at være rene traditionelle planteavlere.

Sammenlægningen af gårde såvel ved køb som ved forpagtning er gået relativt langsomt i området, men der er forsvundet mange gårde. Kvægtætheden har også altid været stor i området, selvfølgelig også som et resultat af ejendomsstrukturen samt den "blandede" jord, der måske bedst udnyttes til kvægbrug. Områdets store naturværdier har betydet, at der har været en betydelig interesse fra folk uden for erhvervet for at købe ejendomme, og antallet af deltidslandmænd, nu også kaldet livsstilslandmænd, er relativt højt i området.

Hektarstøttens indførsel betød ændrede forhold at dyrke jorden under. Det var noget, man skulle vænne sig til. Nu skulle man til at tænke i tilskudsbaner, afgrøder med højt tilskud blev attraktive på især de dårlige boniteter. Prisen på dårlig jord steg. Ligeledes betød brakkens indførsel også det fantastiske nye, at nu fik man penge for ikke at gøre noget. Da de fleste gårde i Odsherred minus de inddæmmede arealer, næsten alle havde et stykke jord, der af den ene eller anden grund ikke var værd at dyrke, blev braktvang modtaget roligt. Når man alle dage har været opdraget til at udnytte jorden bedst muligt, så kræves der dog nogen nedtrapning til disse nye forhold. Kort efter hektarstøttens indførsel opstod der nye tilskud indenfor miljøområdet. Der blev udpeget "miljø-følsomme" områder, og der kunne opnås særligt høje tilskud i disse områder. Et område som f.eks. Trundholm mose blev pludselig penge værd, for nu kunne man få tilskud til græsarealerne, hvis man holdt igen

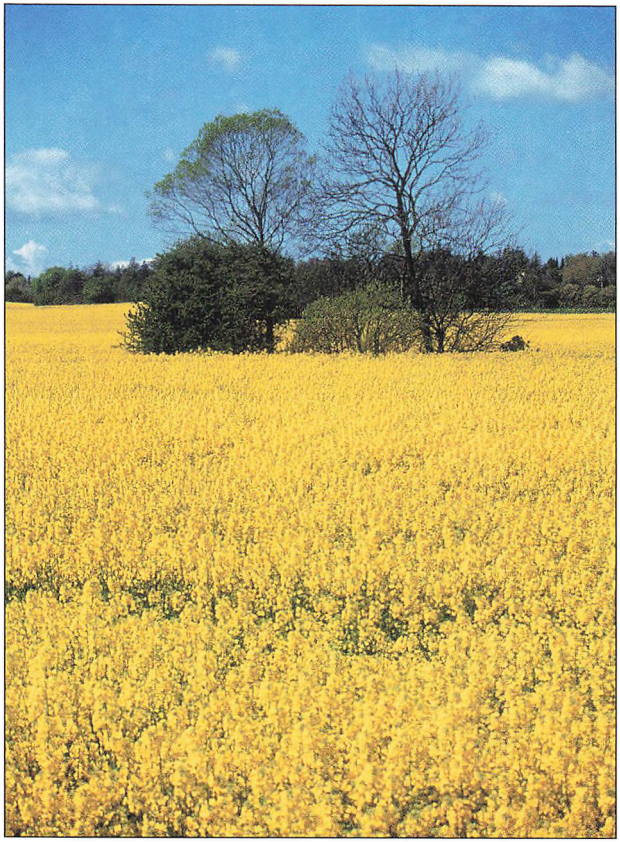

Blomstrene rapsmark. Rapsen blev for alvor almindelig omkring 1980. Foto: John Olsen Pressefoto.

på sprøjtemidler og gødning, hvilket de fleste gjorde i forvejen.

Lammefjord, Siddinge fjord og Klintsø´s udvikling de sidste 25 år

I 1976 blev den gamle Aspargescentralen solgt til LGC. Lammefjordens Gulerodscentral.

Det var den definitive afslutning på aspargesepoken på Lammefjorden, selvom denne reelt var stoppet adskillige år før. Tulipanproduktionen var allerede svundet meget sidst i 70'erne, men der var vel stadig 8-10 avlere tilbage, således at der i maj hist og her stadig sås de utroligt flotte marker i alle regnbuens farver og mere til.

I løbet af firserne svandt produktionen af tulipaner yderligere ind, konkurrencen fra Holland var hård, og da de sad på forædlingen, løb de som oftest med de mest attraktive sorter. Så afgrødemæssigt gik det lidt tilbage, til gengæld voksede arealerne med de mest udbredte gulerødder og kartofler.

Gulerødder

Specielt gulerødder var blevet en meget dominerende afgrøde. Ligeledes havde Lammefjordsguleroden fået en meget betydende markedsandel i Danmark. Det var vel ikke for meget sagt, at man sad på markedet specielt i vintermånederne, hvor andre havde svært ved at hamle op med "Lammefjordskvaliteten". Der var en række store gulerodsvaskerier, private og avlerejede, og den interne konkurrence var barsk, så barsk at der var en række konkurser på området i firserne og halvfemserne. Trods mange forsøg kneb det alvorligt med samarbejdet.

I sandhedens interesse skal også fremhæves, at diverse indkøbere havde stor interesse i at spille de forskellige vaskerier ud mod hinanden, – og de var dygtige til det.

I en periode i firserne var arealet med gulerødder oppe på 7-800 ha., mere end dobbelt så meget som her ved årtusindskiftet.

Der er en række grunde til at arealerne faldt lidt i 80'erne, men især i 90'erne. Jorden blev gulerodstræt, hvilket er en meget snigende foreteelse som indebærer, at man høster lidt mindre, gulerødderne er lidt mindre pæne, og deres lagerevne ikke helt så god som i 60'erne. Økonomien i produktionen bliver forringet, dog ofte så gradvist, at man dårligt bemærker det.

Konkurrencen "udefra" voksede, udenlandske gulerødder kom tidligere og blev billigere og billigere. Men det, der især betød noget, var dog stigende produktion i det jyske, denne tog specielt fart først i 90'erne, da en ny dyrkningsmetode vandt indpas. Gulerødderne blev i marken hele vinteren, indtil de skulle bruges, beskyttet af et lag halm og plastik. Nu kunne der leveres pæne gulerødder fra sandjorde, som tidligere ikke kunne bruges til at lave kølehusgulerødder, fordi gulerødderne fra disse jorde ikke kunne holde sig. Eksporten fra Lammefjorden, som tidligere havde været betydningsfuld, skrumpede også. Sverige, der havde været et stort eksportland, fik en stigende egenproduktion, og på det Europæiske marked faldt priserne generelt.

Så selv om Lammefjordsguleroden eller rettere Lammefjordsnavnet af EU blev BGB (begrænset geografisk benyttelse) beskyttet midt i 90'erne, har det været svært at fastholde produktionen. Lammefjordslauget blev startet på samme tid og har siden arbejdet energisk på at reklamere for Lammefjordsprodukter.

Lammefjordslauget og det deraf kommende nære samarbejde mellem en række gulerodsvaskerier betød også, at man fik rettet en henvendelse til det DLG ejede selskab, Danespo, angående et samarbejde om at producere forarbejdede gulerødder. Resultatet blev, at man i 99 efter betydelige investeringer kunne indvie Lammefjordsgrønt i den nu totalt renoverede gamle LGC bygning. Lammefjordsgrønt producerer snack-gulerødder samt alle former for forarbejdede gulerødder.

Kartoffelproduktionen har vist de modsatte tendenser, her er arealerne stille og roligt vokset gennem de sidste tyve år. Der har været en række kartoffelpakkerier på Lammefjorden, men ét skilte sig hurtigt ud fra de andre. Sandlygård kartoffelpakkeri blev arbejdet op gennem firserne af gdr. Karl Strandhauge til en betydelig enhed. Pakkeriet blev herefter overtaget af Danespo, som på dygtig vis har udviklet pakkeriet videre til at være Danmarks største i dag. Specialkartofler, aspargeskartofler samt "almindelige" kartofler med høj kvalitet har med stor succes kunnet produceres på de inddæmmede arealer i Odsherred og har været relativt nemme at afsætte. Det er helt almindeligt at kartoflernes hovedland "Jylland", nu ofte efterspørger Lammefjordens udsøgte kartoffelkvaliteter.

Der er også blevet startet nye produktioner. Porredyrkning startede først i halvfemserne, men har først

Mekaniseringen er gået stærkt. Her ses store og moderne høstmaskiner i arbejde. Foto: John Olsen Pressefoto.

rigtigt udviklet sig fra ca. 1995 og frem. Der var plads på de "nedlagte" gulerodsvaskerier og behov for nye produktioner, som passede ind i rytmen på Lammefjorden. Her faldt valget på porreproduktionen, der kunne mekaniseres i marken, og arbejdet med vask og klargøring kunne også delvist mekaniseres. Der skal dog stadig mange hænder til på de to porrevaskerier (Danagrønt og Gulerodsgruppen), hvis den maksimale dagsproduktion på ca. 50.000 stk. skal nås.

Betragtninger over de sidste 25 år som planteavler – gdr. Knud Gaarde Nielsen, Abildgård, Abildøre

Som stor knægt oplevede jeg den begyndende mekanisering, især traktorens indførelse i det almindelige landbrug. Vi var så fascinerede af, at man kunne sidde på sin flade og overkomme meget mere, end da vi gik og traskede bag hestene, at vi gladelig sad og frøs på den lille grå til langt ud på aftenen.

Det næste store fremskridt var fremkomsten af hormonmidlerne i halvtredsserne, så vi kunne blive fri for tidsler og agerkål. Det var et flot syn at se kornmarker uden blomster og andet, der stak op over afgrøden.

Jeg blev selvstændig landmand i 1959, og det var først efter den tid vi fik flere forskellige midler til rådighed og efterhånden også en del videnskab at sætte sig ind i.

Men dengang var jeg kvægmand og gik mere op i græs og roer, og hvad der ellers skulle fyldes i komaverne. De sidste 25 år har jeg været planteavler med traditionelle afgrøder, og det er den periode, man har bedt mig skrive lidt om.

Efter vi kom i fællesmarkedet, og korn og andre planteprodukter steg i pris, blev det muligt at leve som ren planteavler på et efter nutidens målestok ret beskedent jordareal (46 ha.).

Det gik strygende, gødningen var billig, og vi gødede til lidt over lejesædsgrænsen. Karlen havde vi sagt farvel til, omkostningerne faldt drastisk, og vi slap for at fylde dyrt foder i komaverne.

Men prisstigningerne på korn havde også en negativ side. Ejendommene steg voldsomt i pris, til langt over hvad de kunne kaste af sig, og hvad værre var, renten steg til over 20 pct. omkring 1980.
Det blev meget hårdt for nyetablerede og dem, der havde investeret sidst i halvfjerdserne og først i firserne.

For os der ikke investerede, gik livet som planteavler videre, vi tog på markvandringer og kurser, vi lærte at plansprøjte og gøde økonomisk optimalt og glædede os over nogle flotte afgrøder, som gav mere og mere.

Medvirkende til at det kunne lade sig gøre var, at jeg har haft maskinfællesskab med min broder i alle årene. Dette har betydet, at vi har haft en fornuftig udnyttelse af maskinerne og har kunnet udskifte dem løbende uden den store økonomiske belastning. I den forbindelse tænker jeg på den store forringelse i byttеforholdet mellem vore produktpriser og indkøb af driftsmidler. Da min far købte sin første Ferguson i

Optagning af sukkerroer. Roedyrkningen er gået stærkt tilbage, bl.a. fordi Gørlev Sukkerfabrik er lukket. Foto: John Olsen Pressefoto.

1949 kostede den 36 slagtesvin, da jeg 10 år efter senere købte min Ford Dexta kunne jeg indløse den med 6 store belgiske arbejdsheste. Så kan man jo selv regne ud, hvor mange slagtesvin eller td. korn, der skal til en ny traktor idag.

Pludselig fandt man et par døde hummere i Kattegat, og vi fik den første vandmiljøplan, der kostede landet 10 milliarder. Landbruget måtte bære deres andel, men det var især dem med husdyrene, det blev dyrt for, da der skulle investeres i gyllebeholdere m.v.

Også vi planteavlere måtte erkende, at træerne eller kornet ikke voksede ind i himlen. Vi blev pålagt gødnings- og kemikaliereduktion, og planteavlskonsulenterne måtte blive på deres kontorer og lave planer og beregninger for at tilfredsstille offentlige myndigheder, i stedet for at komme i marken og hjælpe os med at opnå det størst mulige udbytte.

Først i halvfemserne fik vi EF reformer, der kort fortalt gik ud på, at alle tilskud til landbrug (eller forbrugeren) skulle udbetales kontant. Det gav politikerne og bureaukraterne alle tiders chance for at indføre alle mulige krav om indsendelse af planer og ansøgninger om ha. støtte, som alle nu er bekendt med. Jeg syntes, det har været en meget kedelig udvikling, glæden og motivationen er i nogen grad gået fløjten.

Men bortset fra det, kan jeg stadig glæde mig over, at det grønnes og gror, og arbejdet med traktorer og maskiner er stadig noget, der rykker i mig ved de forskellige årstiders skiftende arbejde. I den forbindelse må jeg konstatere, at jeg har været heldig at kunne leve som planteavler med traditionelle afgrøder på et lille areal. Det har historisk ikke tidligere kunnet lade sig gøre, og de sidste 20-25 år bliver nok også de sidste.

Der skal nu et meget større areal til og meget store investeringer, men jeg håber, at også fremtidens planteavler kan glæde sig over at drive landbrug.

Lammefjordsgulerødderne har skabt en egnsudvikling, der ikke er set mange steder

Vi har nok af gulerødder til at vi kan forsyne Danmark, Sverige, Norge og Finland, udtalte den jubilerende forenings formand

MED EN jubilæumsfestlighed lørdag aften i Fårevejle forsamlingshus markerede medlemmer af Lammefjordens Gulerodsavlerforening foreningens 25 års jubilæum og jubilaren blev i løbet af aftenen hyldet i en række af taler.

— Der er siden foreningen startede skabt en egnsudvikling, der ikke er set mage til mange andre steder og vi har ikke fået egnsudviklingsstøtte, erklærede foreningens nuværende formand, gårdejer Jørgen Bentsen, Fårevejle, i sin den og man måtte sammen løse de problemer, der forestod.

— Lammefjords-gulerøden er elsket af forbrugerne og den er frygtet af konkurrenterne, fordi det er et produkt, det er svært at konkurrere med.

Vi skal forsyne hele markedet og forsyne hele året rundt, og det er så op til vaskerierne at skaffe gulerødder hele året, ligesom vi andre skal lære at producere og opbevare, så vaskerierne kan klare denne opgave.

Når man ser på årsagerne te indledningsvis, at han fra 1. oktober havde overdraget hele virksomheden til sin søn. Han lykønskede med de 25 år og sagde, at sammenholdet mellem avlere og vaskerier havde haft stor betydning.

Med de priser, der var nu, var der ikke meget at feste for, men forhåbentlig kom der gang i afsætningen efter nytår.

Han fandt, at der burde sættes en noteringspris der svarede til aroma og kvalitet på Lammefjords-gulerødderne. over, at man havde en selvstændig gulerodsavlerforening og sagde, at der var rigeligt arbejde til begge foreninger, hvis arbejdet skulle gøres godt. Han takkede dem, der havde startet foreningen og som havde set, at der var et behov for en sådan. Han understregede videre, at det var mange penge, foreningen havde skaffet til området. Der lå stadig store opgaver, som skulle løses, men de skulle måske løses på en lidt anden måde end hidtil.

Det går støt tilbage for Lammefjorden

Her findes de bedste betingelser for specialafgrøde-produktion, men den forsvinder mere og mere

Odsherreds Landbofortening tager på tirsdag initiativ til en debatdag hvor der, måske i 11. time, skal drøftes specialafgrøde-produktion på Lammefjorden, et forsøg på at vende den udvikling, der i længere tid har præget i nedadgående retning, i hvert fald for den specialafgrøde-produktionen, som området ellers tidligere var så kendt for.

Mødet holdes i Vallekilde-Hørve Fritidscenter og arrangørerne mener ikke at de kan komme med nogen patentløsning, men håber blot på at få sat en debat igang, en debat der forhåbentlig kan føre til, at de vendes til nogle mere positive. Blandt fagfolk har det længe været en kendt sag, at siden slutningen af 1970'erne, hvor alle splittedes for alle vinde og i forskellige afsætningsgrene, er det stet og roligt gået tilbage for specialafgrødeproduktionen på Lammefjorden, og den produktion der dengang så dygtigt var stået som indledere, men det understreges, at der bliver tale om, korte indlæg, idet det er håbet, at de tre eksperter kan provokere en god debat frem.

Som et slags eksempel på hvordan det står til, fortæller planteavlskonsulent Kim Enemark, at alle er vidende om, at på Lammefjorden findes netop de bedste produktionsbetingelser, hvis det gjaldt kål, porrer og lignende. Alligevel ser man, at der i Svinninge kun er par kilometer fra Lammefjorden, ligger en aftagerorganisation som Beauvais A/S, der netop aftager en del kål. Denne organisation har 30-40 leverandører, men de bor alle syd for Svinninge og altså ikke på Lammefjorden.

Irma henter nu løg på Samsø

På samme måde peger Kim Enemark på at en afgrøde som tulipaner næsten ikke dyrkes mere på Lammefjorden, og i den tid han har været konsulent på fjorden lerodsvaskeriernes biler ind til København.

Køber grøntsager hos GASA

I det hele taget kører der hver dag et hav af lastbiler fra Lammefjorden til København, og de kunne givet have andre produkter med end gulerødder og kartofler.

— Det er som om man på Lammefjorden fokuserer for stærkt på gulerødder og kartofler, og helt har glemt at der også findes andre afgrøder, siger Kim Enemark.

Mens man så kan ærgre sig over tilbagegangen og det manglende fællesskab så kan det samtidig konstateres, at det provenu som Lammefjorden tidligere var ret så enerådende om, nu er overtaget af dygtigere organisationer ikke mindst i Skælskør området.

Et af de områder som Kim Enemark påpeger der skal ændres, er den lange vej som der nu er mellem producent og forbruger.

Kvæg og kvægholdere

Af Jørn Højgaard, Anders Thomsen og Jesper Hagelund, Kvægbrugskontoret

Kvægbruget i Danmark og så sandelig også i Odsherred har gennemgået en voldsom udvikling igennem de sidste 25 år. Næsten alt, man kan komme i tanke om, har forandret sig. I fleng kan nævnes:

Køer af racen RDM på græs med udsigt over Sejerøbugten. Foto: John Olsen Pressefoto.

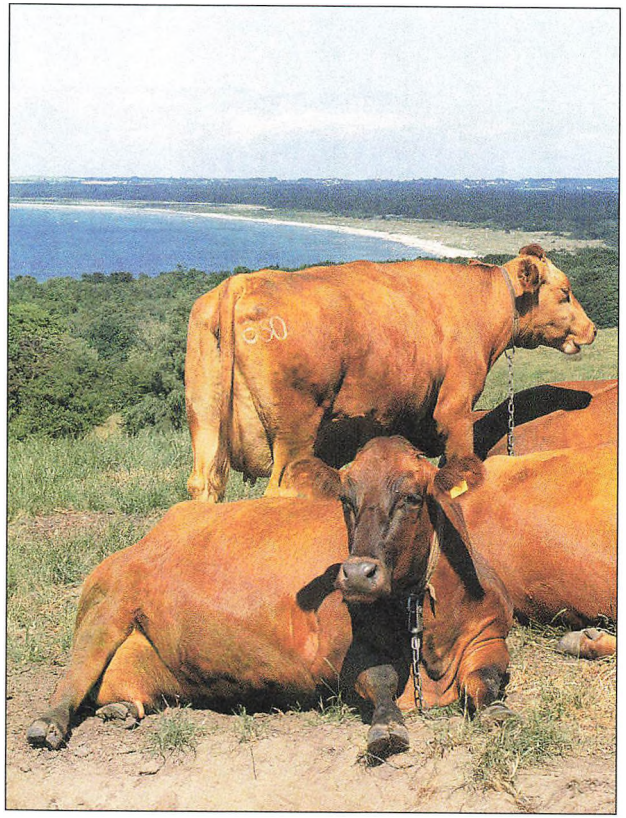

Antallet af besætninger, den gennemsnitlige besætnings størrelse, køernes ydelse, mekaniseringsgraden både i og udenfor stalden, staldsystemerne, udfordringsmetoderne, fodringsprincipperne, foderrationernes sammensætning, malkearbejdets udførelse, den organisatoriske opbygning, kvægavls- og kontrolforeningsarbejdet og rådgivningstjenesten.
Desuden er der dukket mange nye begreber/love op, som har og har haft stor betydning for udviklingen i kvægbruget. Her kan nævnes: Edb-alderen, indførelse af mælkekvotesystemet, miljølovgivningen samt økologisk kvægbrug.

Rådgivningsstrukturen

For at matche udviklingen i områdets kvægbrugserhverv igennem de sidste 25 år har det løbende været nødvendigt at tilpasse rådgivningsstrukturen.

Således var det en stor beslutning, da Odsherreds Landboforening i 1971 besluttede at gå sammen med Holbæk Landboforening og Økonomisk Selskab i Jyderup om oprettelse af en fælles kvægbrugsrådgivning (HOJ) med kontor i Holbæk.
HOJ med i alt 3 medarbejdere fungerede helt frem til 1989, hvor udviklingen med færre besætninger nødvendiggjorde ændringer i rådgivningssamarbejdet.

1. august 1989 blev det sjællandske rådgivningsarbejde organiseret i 4 rådgivningsområder. HOJ (Holbæk med 3 medarbejdere), Vestsjælland (Kalundborg med 1 medarbejder) og Familie-bruget (Svinninge med 1 medarbejder) blev samlet i Område 2. Man valgte at bibeholde alle 3 kontorer, og samtidig blev Ydelseskontrollen lagt ind under kvægbrugsudvalget.

Allerede 1. januar 1990 blev Svinningekontoret nedlagt som en naturlig følge af, at konsulenten søgte nye udfordringer, og 1. januar 1991 led kontoret i Kalundborg samme skæbne

Område 2 talte nu 3 medarbejdere, som havde kontor i Holbæk.

I 1990 blev der oprettet et rådgivningsselskab, og i 1995 besluttede Holbæk - og Vestsjællands Landboforening og Økonomisk Selskab i Jyderup at købe og indrette kontorhus i det gamle rådhus i Jyderup. Odsherreds Landboforening deltog i forhandlingerne, men valgte at bibeholde kontoret i Nykøbing Sj.
Dette medførte, at kvægbrugsrådgivningen til alle kvægbrugere i Nordvestsjælland udgik fra Jyderup.

I 1992 var der fremsynede organisationsfolk, som mente, at tiden var inde til at sammenlægge al kvægbrugsrådgivning på Østlige Øer. På trods af en omfattende analyses klare sprog, var man politisk ikke klar til at drage den nødvendige konsekvens.

Først i 1996 genoptog man drøftelserne, og 1. januar 1998 var Østlige Øers Kvægbrugsrådgivning (ØØK) en realitet. Udgangspunktet var, at alle områdekontorer og regionskontoret i Roskilde skulle fortsætte. Administration og ledelse fik hjemsted på kontoret i Roskilde, medens den faglige rådgivning skulle udgå fra de tidligere områdekontorer.

Konstruktionen gav mulighed for at styrke og skabe udvikling i rådgivningsarbejdet, herunder yderligere specialisering.

Øst Dansk Kvægavlsforening, som havde base på Roskildekontoret, og som delte nogle medarbejdere med rådgivningen, fusionerede i 1999 med Kvægavlsforeningen Viking. Dette betød, at nogle arbejdsfunktioner blev ændret i Roskilde.

I skrivende stund holder opbygningen fra 1998, ØØK, fortsat. Der er løbende foretaget små justeringer, men her i år 2000 ønsker de folkevalgte igen at kigge på strukturen. I takt med udviklingen ude i produktionen vil man gøre rådgivningen mere strømlinet og reducere i antallet af rådgivningskontorer.

Arbejds- og staldforhold

Så godt som alle malkekøer i Odsherred stod bundne i 1975. Rørmalkningssystemet var ikke indført alle steder, og såvel fodring som mugning blev ofte udført med håndkraft. Trillebøren, skovlen og greben var således nogle meget vigtige og flittigt brugte stykker

Malkerobot. Teknikken gør stadig store fremskridt, og det store manuelle arbejde med malkning af køerne er nu på vej til at blive afskaffet. Foto: John Olsen Pressefoto.

værktøj. Med indførelsen af motorfodervognen og skraberanlægget til mugningen, blev en del af det tunge arbejde sorteret fra.

Staldene var som oftest små, lavloftede og med mange krinkelkroge.

Fodergangene var smalle, og lys og luft en mangelvare.

Efterhånden som staldene blev renoveret, og der kom nybygninger til, blev forholdene forbedret. Bindestalden var længe den mest udbredte staldtype, men løsdriftsstalden vandt dog frem. Herved steg mekaniseringen i og udenfor stalden yderligere. Lysbroen og børen blev trængt i baggrunden til fordel for frontlæssere, aflæsservogne og foderblandere. Malkearbejdet blev gjort lettere i løsdriftsstaldene i kraft af malkestalden, og det nyeste skud på denne stamme er som bekendt AMS (malkerobotten).

Foder og fodringsprincipper

I takt med at staldsystemerne ændrede sig i perioden, skiftede også de fodermidler samt de fordringsprincipper, der blev benyttet. En "gammeldags" vinterfoderplan bestod typisk af roer, roetop-/græsensilage, hø, halm, korn samt C- og A-blanding. A-blandingen var ofte C-blanding og korn i blandingsforholdet 40:60. Desuden kunne man dengang købe B- og D-blandinger. C-blandingen blev brugt til at afstemme grovfoderrationen med protein, og derefter fik køerne 1 fe A-blanding med 165 g fordøjeligt råprotein for hver foderklasse, de lå højere. En foderklasse svarede til en produktion af 2,5 kg 4% mælk. Efter hver kontrollering blev køerne så sat i foderklasser, man kunne sige, at fodringen var bagud i forhold til køernes ydelse. I slutningen af halvfjerdserne blev strategifodringsprincippet indført. Her prøvede man at være på forkant med hensyn til fodringen i forhold til ydelsen, da alle køer i de første 24 uger efter kælvning fik tildelt den samme fodermængde. For en ko af stor race var dette typisk 16 fe med 2.400 g fordøjeligt råprotein. Dette fodringsprincip har holdt sig helt frem til vore dage bortset fra, at foderniveauet er blevet hævet, og at der tages hensyn til aminosyrer absorberet i tarm (AAT), proteinbalancen i vommen (PBV), fordøjelige cellevægge, tyggetid, fylde o.s.v.

Med fremkomsten af foderblandere holdt fodringsprincippet TMR (den totalt mixede ration) sit indtog. Her får alle malkende køer den samme ration i hele laktationen. Dette betyder, at køerne i princippet underfodres en anelse lige efter kælvning, mens de overfodres i den sidste tid inden goldningen. I lidt lavtydende besætninger kan brugen af TMR betyde, at for mange køer bliver for fede, inden de goldes. Det seneste skud på stammen af fodringsprincipper er en modificeret TMR, hvor alt grovfoder og noget kraftfoder stadig blandes, men på et lavere niveau end hidtil, og derefter tildeles de enkelte køer en mindre mængde kraftfoder, enten i malkestalden, foderautomaten eller i malkerobotten.

De ændrede staldsystemer og den mere mekaniske udfodringsmetode har også forandret foder-middelvalget. Men allerede inden da var der sket mindre revolutioner.

Majsen kom til området sidst i halvfjerdserne, og ca. samtidigt blev der set til med undrende øjne, når finsnitteren høstede helsæd af vårbyg og endda af en flot vinterhvede mark.

Brugen af diverse affaldsprodukter (mask, roeaffald, dej, pektin o.s.v.) fik større udbredelse, og på det seneste er foderroerne næsten forsvundet helt ud af markplanerne.

Kvægbrugsrådgivningen

I begyndelsen af perioden var nutidens kvægbrugsrådgivning kun i sin spæde vorden. Dengang var avlsarbejdet, kåringer, stambogsføring, dyreformidling og udtagning af dyr til dyrskuet i store træk hovedaktivi-

teterne. Selvfølgelig blev der også lavet foderplaner, tegnet skitser til nye stalde o.s.v., men det store skridt fremad mod vore dages produktionsrådgivning blev først taget den dag, da det første læs foder var vejet, og den første én dags foderkontrol lå foran kvægbrugeren.

Igennem årene gled det lokale avlsarbejde mere og mere i baggrunden i forhold til effektivitetskontrollen. En medvirkende årsag hertil var, at avlsarbejdet på Sjælland blev centraliseret med hovedsæde på kontoret i Roskilde. I starten blev EFK'en udført med kuglepen, lommeregner og karbonpapir. I dag bruges Bedriftsløsningen i den nyeste Windows-version. Vejningen af foderet, EFK-beregningen, fastlæggelsen af den fremtidige foderplan, udtagning af grovfoderprøver samt opmåling af udbyttet i det hjemmeavlede foder åbnede helt nye muligheder for en egentlig produktionsrådgivning og -styring i kvægbruget. Fundamentet for vore dages rådgivning er stadig det samme som det ovenstående. I tidens løb er der blevet bygget mere og mere til ovenpå dette fundament. Budgetlægning på både det fodringsmæssige og økonomiske område, langsigtet bedriftsrådgivning, mælkekvoteansøgninger, bedriftsanalyser samt et stadigt stigende samarbejde med andre fagkontorer er blot nogle af de mure, som blev rejst ovenpå fundamentet.

Indførelsen af obligatorisk øremærkning samt kontrolforeningens overgang til edb-behandling af køernes ydelser og andre hændelser i besætningerne har igennem årene åbnet mulighed for, at både kvægbrugeren og rådgiveren har fået stillet en masse styringsredskaber til rådighed. Af nogle få kan nævnes: Staldtavler til køer og kvier, mælkeproduktionsopgørelsen, celletalsopgørelsen, nøgletalsudskriften og besætningsprognosen, som bruges til fremskrivning af de forventede produktionsresultater samt til bestemmelse af den forventede kvoteudnyttelse. Tilsvarende kan man på avlsområdet få udskrevet inseminingsplaner,

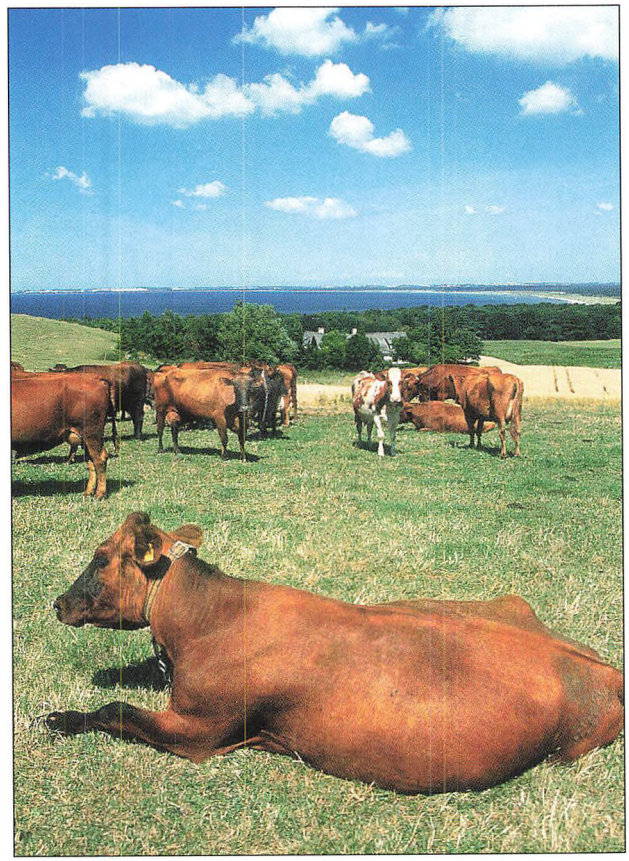

Efterhånden bliver det svært at finde malkekvæg i landskabet. Her er det dog lykkedes. Billedet er fra Høve. Foto: John Olsen Pressefoto.

forventede kælvninger, påbegyndte/ikke påbegyndte dyr o.s.v.

I forhold til for 25 år siden har rådgivningen i dag bygget høje mure på et solidt fundament. Så længe der er køer i Odsherred bliver "taget" næppe helt færdigt.

Strukturudviklingen

Som det fremgår af den nedenstående tabel, har den

generelle strukturudvikling også ramt Odsherred i de forgangne 25 år. Fra 1975 til 1991 forsvandt over halvdelen af de kontrollerede besætninger, og i dag er der under en tredjedel tilbage. På de 25 år er den gennemsnitlige besætningsstørrelse mere end fordoblet, så faldet i antallet af årskøer er relativt beskedent (23%). Nedgangen i koantallet er især gået ud over RDM-køerne, og i dag er der kun to rene Jerseybesætninger tilbage. Det største ydelsesmæssige spring blev taget i de første 15 år af perioden, mens fremgangen har været mere moderat i de sidste 10 år. Man skal dog være varsom med at overfortolke resultaterne i dag i forhold til 1991 pga. det lave antal besætninger.

Kontrolåret 1975/1976

Race	*Antal bes.*	*Antal årskøer*	*Gennems.*	*Kg mælk/ko*	*Fedt %*	*Kg. smørf.*
RDM	40	815	20,4	5.558	4,08	227
SDM	2	100	50	6.242	3,81	238
Jersey	15	317	21,1	4.173	6,12	255
Blandet	42	970	23,1	4.811	4,65	224
I alt	99	2.202	22,2			

Kontrolåret 1990/1991

Race	*Antal bes.*	*Antal årskøer*	*Gennems.*	*Kg mælk/ko*	*Fedt %*	*Kg. smørf.*
RDM	12	390,1	32,5	6.748	4,34	293
SDM	3	97,4	32,5	7.959	4,20	334
Jersey	5	182,4	36,5	4.852	6,40	311
Blandet	23	1.018,0	44,3	6.163	4,63	285
I alt	43	1.687,9	39,3			

Kontrolåret 1998/1999

Race	*Antal bes.*	*Antal årskøer*	*Gennems.*	*Kg mælk/ko*	*Fedt %*	*Kg. smørf.*
RDM	6	298	49,7	7.217	4,34	313
SDM	5	255	51	7.456	4,18	312
Jersey	2	105	52,5	5.270	5,98	315
Blandet	17	1.043	61	6.783	4,28	290
I alt	30	1.701	56,7			

Der findes ingen enkel forklaring på, hvorfor udviklingen indenfor malkekvægbruget i Odsherred har været som vist i tabellen. En lang række faktorer har spillet en større eller mindre rolle for udformningen af det billede, der tegner sig i dag.

Overordnet set må man sige, at samfundsudviklingen de sidste 25 år har nødvendiggjort, at høj effektivitet og produktionsfremgang har været i højsædet. Dette har været tilfældet både i og udenfor landbruget, og begge steder har det været de økonomiske forhold, som har sat betingelserne.

Med indførelse af ophørsordning for malkekvægsbesætninger i 1977 stoppede mange små besætninger, medens andre benyttede muligheden til at udvide fra ca. 15 til 30-40 køer, det kunne ofte lade sig gøre ved at inddrage heste- eller svinestalden i bestående bygninger.

Da mælkekvotesystemet først i firserne blev introduceret, var der pludselig lagt låg på, hvor meget mælk den enkelte bedrift måtte producere. Derefter kunne produktionen kun forøges ved køb af en ejendom med tilhørende kvote, ved forpagtning af "kvotejord" eller ved deltagelse i købs-/salgsordningen. Under alle omstændigheder kostede det nu penge blot at skaffe mere mælk til en produktionsudvidelse. Samtidigt åbnede købs- /salgsordningen mulighed for, at den enkelte kunne sælge sin kvote og dermed lidt lettere trække sig tilbage som mælkeproducent. Kvotesystemets indførelse fremskyndede en allerede igangværende udvikling, og nutidens kvotebørser trækker i samme retning.

I løbet af den 25-årige periode har samfundets stigende krav til landbrugserhvervet også spillet en rolle for strukturudviklingen. Diverse miljølove har virket fordyrende på produktionen i kraft af, at der blev stillet krav til opbevaringskapaciteten for husdyrgødning. Ældre møddingspladser skulle sikres yderligere mod udsivning af næringsstoffer, og ajle- og gyllebeholdere skulle kunne rumme flere og flere m^3, også fordi regnvandet fra faste pladser rundt om staldene skulle opsamles. Det er sandsynligt, at nogle mælkeproducenter valgte at stoppe produktionen pga. de øgede miljøkrav.

Et andet karakteristisk træk for de sidste 25 års udvikling har fundet sted indenfor arbejdskraftområdet. Tidligere kunne én mand "nøjes" med at passe 20 til 30 køer. Dette tal steg hurtigt til 50 og så 70. I vore dage tales der om, at familien alene fremover skal kunne passe 100 til 120 køer. I takt med det faldende besætningsantal, er der sket et fald i antallet af ansatte indenfor kvægbruget. Det kan nu til dags være særdeles vanskeligt at skaffe kvalificeret arbejdskraft, især hvis køerne står i en bindestald. Dette er en uheldig udvikling, da rekrutteringen af unge til erhvervet bliver vanskeliggjort. Populært sagt kan man sige, at et ungt menneske skal være "bidt" af en gal malkeko for at starte en malkekvægsbesætning op i dag.

Mens antallet af malkekøer i Odsherred har været faldende, er det gået stik modsat m.h.t. kødkvæget. Tilbage i halvfjerdserne fandtes kun få kødkvægsbesætninger. I dag er der mange flere, både fordi nogle af de tidligere mælkeproducenter blev kødkvægsavlere, og fordi det i perioden har været populært for byboere at bosætte sig på en landejendom. På mange af disse ejendomme findes i dag større eller mindre kødkvægsbesætninger.

Kvægbruget i Odsherred har gennemgået en voldsom udvikling de sidste 25 år. På de foregående sider er denne udvikling søgt beskrevet med en bred pensel. Dette skal forstås på den måde, at det ikke har været detaljerne, som er blevet beskrevet, men mere de generelle træk. På 25 år er detaljemængden meget stor, så hvor skulle man begynde eller ende?

Et andet karakteristisk træk ved beretningen er manglen på personnavne. Igen er dette et bevidst valg. Når udviklingen indenfor kvægbruget i Odsher-

red de sidste 25 år skal beskrives, er der dog et navn, man ikke kan komme udenom: Frode Mortensen!

Frode viede sit arbejdsliv til kvægbruget og ikke mindst i Odsherred. Den røde ko var jo hans hjertensbarn, og få var de RDM-avlere over det ganske land, som ikke kendte og respekterede ham.

Viden, dynamik og engagement var tre udtalte egenskaber hos Frode. Desuden var han bindeleddet mellem den "gammeldags" og vore dages rådgivning. Således stod han fadder til effektivitetskontrollen her i området, og han bakkede altid op omkring de yngre medarbejdere, når nye rådgivningsværktøjer skulle tages i brug. Kvægbruget i Odsherred har meget at være Frode Mortensen taknemmelig for.

Fremtiden er det altid svært at spå om. Antallet af kvægbrug i Danmark falder og falder, køerne flytter mod vest, og ved den sidste kvotebørs (juni 2000) blev der omfordelt 120.000.000 kg mælk. Dette tegner umiddelbart dystre perspektiver for kvægbruget på de østlige øer, men heldigvis findes der stadig unge, driftige og dygtige kvægbrugere i Odsherred. Derfor lyder spådommen, at der også om 25 år vil være et stort og aktivt kvægbrugserhverv i området.

Kødkvæget har gennem de sidste 25 år fået større udbredelse, bl.a. fordi dyrene er hyggelige og godmodige, samtidig med at de skaber liv i landskabet. Foto: John Olsen Pressefoto.

Svineproduktionens udvikling i perioden 1975 – 2000

Af tidligere svineavlskonsulent Søren Lunøe

Da Odsherred Landboforenings formand, Torben Klestrup, i foråret 2000 ringede og spurgte, om jeg ikke kunne tænke mig at skrive lidt om svineproduktionen, som den havde udviklet sig i de seneste 25 år, sagde jeg med glæde ja, men fandt ved nærmere eftertanke ud af, at jeg vist hellere måtte alliere mig med et par af de svineproducenter, som i denne periode havde markeret sig som foregangsmænd, og derfor kunne tænkes at medvirke til at opfriske min hukommelse.

Derfor har jeg haft kontakt til Niels Peter Hansen, Bakkegården, Lumsås, og til Erik Nielsen, Sjælsøgård, Nykøbing, som velvilligt har stillet deres viden og erfaring til rådighed. En stor tak til dem begge.

Avlsarbejdet

Indtil begyndelsen af 70'erne var det almindeligt kendt, at Odsherred var et område med et meget intensivt avlsarbejde indenfor såvel kvæg som svin. Både, når talen var om de røde køer og om landracesvin, var de stærkt repræsenteret i præmielisterne fra Bellahøj og senere Roskilde.

Først i 70'erne var der stadig 6 statsanerkendte Svineavlscentre i Landboforeningens område, og dertil en række fremavlssteder. Det var på den tid udelukkende Dansk Landrace, der blev arbejdet med. Først i slutningen af dette årti kom Yorkshireracen med.

Avlerne var inddelt i 3 grupper: Fremavlere, Aspirantbesætninger og Avlscentre.

Fremavlerne havde relativt små besætninger med et begrænset renavlsarbejde, men et stort salg af polte og drægtige gylte til de almindelige producenter. Salget af gylte var helt dominerende i disse år, og som oftest blev de solgt umiddelbart før faring, men efterhånden flyttede efterspørgslen over på 5 mdr's polte. Det skete for at give dyrene 1 måneds tid til at akklimatisere sig til det nye bakterielle miljø inden første løbning, - altså en rent sundhedsmæssig foranstaltning.

Aspirantbesætningerne var, som navnet antyder, be-

I slutningen af 70'erne begyndte man at krydse landracen, for at opnå bedre tilvækst og sundhed. Foto: John Olsen Pressefoto.

sætninger blandt fremavlerne, som aspirerede til at få avlscenterstatus. Disse kom under tilsyn af distriktskonsulenten i et af slagteriernes 9 avlsdistrikter, medens fremavlerne var under tilsyn af de lokale svineavlsudvalg.

I slutningen af 70'erne afløstes fremavlerne af opformeringsbesætningerne. Deres formål var ikke at drive avlsarbejde, men derimod at opformere de renracede dyr som blev produceret i aspirantbesætninger og avlscentre. Yorkshireracen var i mellemtiden blevet introduceret i dansk svineproduktion med det formål at indgå som 2. race i sobestanden. Her kom opformeringsbesætningerne ind i billedet. De producerede krydsningspolte til producenterne på baggrund af landracesøer og Yorkshireorner.

I takt med den stigende besætningsstørrelse blandt svineproducenterne i Danmark øgedes også indsatsen for at kontrollere de tabsgivende svinesygdomme lungesyge, nysesyge og dysenteri.
En af indsatserne gik på at begrænse sammenblandingen af grise fra forskellige besætninger mest muligt, og her opstod gradvist kravet om at købe avlsdyr fra kun én leverandør.

For at imødekomme dette krav blev såvel avlsbesætninger som opformeringsbesætninger i disse år større og større, og en stor del af de avlere, der ikke ønskede eller magtede at følge med denne udvikling, faldt fra.

Det betød, at der i Landboforeningens område kun var 1 avlscenter og 1 opformeringsbesætning tilbage i 1979. Det var Børge og Niels Peter Hansen, Bakkegården med Avlscenteret *Lumsås*, og opformeringsbesætningen hos Svend Olsen, *Kårup*, Fårevejle. Senere er der kommet endnu en opformeringsbesætning til, nemlig SPF-besætningen hos Niels Aage Krogsriis, *Grevingegård*.

Omkring 1990 ophørte såvel Kårup som Lumsås, således at Landboforeningens område i dag kun har 1 opformeringsbesætning, men ingen avlere.

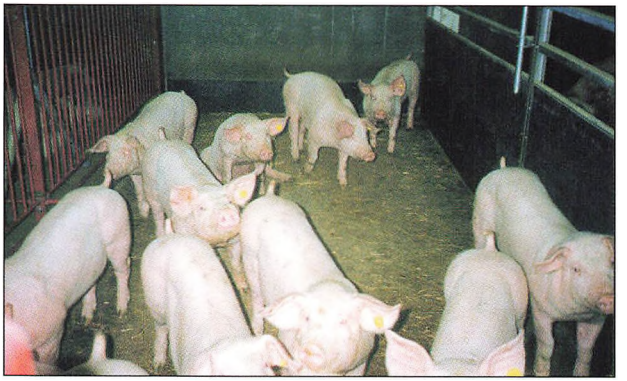

Glade grise hos gdr. Henrik Bøje Nielsen, Sjælsøgård, Nr. Asmindrup. Foto: Landboforeningens arkiv 1998.

Udvælgelsen af grise i avlsbesætningerne skete på baggrund af eksteriør, slagtekvalitet og trivelighed.

Eksteriøret blev bedømt af et kåringsudvalg, som besøgte avlerne 2 gange årligt, og vurderede udseendet af hver enkelt so og orne. I mange år var det nogle meget formalistiske krav der blev set på, men op igennem 70'erne fokuseredes der mere på dyrenes holdbarhed. Det var affødt af et krav fra de producenter, der indkøbte deres avlsdyrtillæg. Der var nemlig i perioder stor kritik af holdbarheden af de gylte og polte, der kunne købes.

Omkring 1980 ophørte man med disse årlige kåringer, og overlod det til avlerne selv at være ansvarlig for udvælgelsen af stærke, sunde og racetypiske dyr. Ingen kan med rimelighed påstå, at kvaliteten blev forringet, da avlerne selv begyndte at udføre dette arbejde.

Udvælgelsen på baggrund af slagtekvalitet og trivelighed skete efter afkomsprøveresultaterne. Avlerne skulle indsende forsøgshold efter ikke-afprøvede søer til en forsøgsstation, ved en vægt af 20-25 kg. Herefter blev grisene fodret op under kontrollerede forhold til alm. slagtevægt, og slagtekroppene videresendt til en

af landets 2 bedømmelsescentraler til opskæring, måling og vejning.

Alle resultaterne blev samlet i et skema, og facit udtrykt ved et enkelt tal – et såkaldt indeks. På baggrund heraf besluttede avleren så, om moderen og faderen til forsøgsgrisene var potentielle emner til videre avl.
Avlscentrene sendte deres afkomsprøvehold til det, der hed De faste Stationer. Dem var der 4 af spredt over landet, og Landsudvalget for svin var ansvarlig for deres drift.

Fremavlerne sendte deres forsøgshold til de langt mindre lokale forsøgsstationer, som de lokale svineavlsudvalg havde ansvaret for, og som de ejede i fællesskab med de lokale slagterier. Der var 20 lokale stationer, - bl.a. en i vort område, nemlig Frydendal i Mårsø, som udvalget drev frem til 1986.

I 1990 ophørte afkomsprøverne på station, og i stedet gik man over til hjemmeafprøvning. Det betød, at forsøgsgrisene blev afprøvet i den besætning, hvor de var født, og deres præstationer sammenholdt med besætningens gennemsnit for de enkelte prøveparametre.

2 af de tidligere afkomsprøvestationer overgik derefter til afprøvning af potentielle orner til kunstig sædoverføring, medens de øvrige stationer blev solgt.

Det kunne umiddelbart synes, som om afkomsprøveresultaterne ville blive mindre sikre, når afprøvningen skulle ske hjemme hos den enkelte avler, men alle undersøgelser viste at resultaterne havde en fuldt tilfredsstillende sikkerhed.

Man opnåede nemlig at få afprøvningsresultater, der ikke var påvirket af den smitteoverførsel, som ofte fandt sted, når grise fra mange avlere blev samlet på een forsøgsstation.

For at få en reel sammenligning mellem forsøgsgrisene og besætningens gennemsnit var det, rent statistisk, nødvendigt med besætninger af en vis størrelse, og derfor så vi også i disse år, at avlsbesætningerne voksede betragteligt.

Danske avlssvin var i 70'erne højt anskrevet blandt svineproducenter i udlandet, og der var stor interesse for at købe avlssvin i Danmark. I mange år holdt vi godt fast på det danske avlsmateriale for ikke at ødelægge vor gode konkurrencesituation. Efterhånden som også udlandet lærte at drive intensiv avl, indsnævredes forskellen til de danske grise, og vor særstatus som landet med de bedste og mest kødfulde grise blegnede en del.

Derfor besluttede Landsudvalget og avlernes organisationer, at skulle der eksporteres avlsdyr, så skulle det ske ved branchen selv og under kontrollerede former. Man var ikke interesseret i, at andre skulle løbe med den forretning.

Der blev dannet en eksportorganisation for svin, kaldet SEA, og den har siden midten af 70'erne eksporteret mange tusind svin til et stort antal lande over hele kloden.

Produktion

På produktionssiden skete der virkelig mange ting op gennem 70'erne og 80'erne. Om man vil kalde dem alle for fremskridt er op til den enkelte, men et er sikkert – det var helt nødvendigt med rationaliseringer for at få en fornuftig økonomi i svineproduktionen. Den enkelte skulle producere stadig flere grise for at holde en anstændig dagløn.

For at anskueliggøre dette kan jeg anføre, at dækningsbidraget på en slagtegris i 1970 svingede lige omkring 100 Kr. Det gør det stadig væk. Imidlertid har de faste omkostninger ikke holdt sig på samme stadige niveau. Tværtimod har de været stadigt stigende.
De mest markante ændringer i produktionsforholdene i denne periode var:

- Fravænningsalderen blev sænket fra de traditionelle 8 uger, først til 5 uger og senere endnu tidligere.

- Der blev introduceret krydsningsproduktion.
- Søerne blev fikseret.
- SPF-systemet blev almindeligt udbredt.
- Stærkt stigende besætningsstørrelser.
- Vi fik udvidet sortimentet af foderemner, de såkaldte alternative fodermidler.
- Slagtevægten øgedes fra ca. 63 kg til 75 kg.
- En række specialproduktioner blev indført.
- Kunderne stillede krav til grisenes velfærd.

I begyndelsen af 70'erne kom producenter og konsulenter hjem fra England og berettede om, hvordan man der med held vænnede grisene fra søerne allerede 4 eller 5 uger efter faring, hvor vi i Danmark ventede til grisene var 8 uger gamle. En tidligere fravænning betød, at der kunne produceres flere kuld pr. so pr. år, og det betød flere grise pr. årsso.

Hvad var det, der satte englænderne i stand til fravænne tidligere? Det viste sig at være 2 ting.
Dels havde de evnet at skabe nogle klimatiske forhold i de stalde, hvor de nyfravænnede grise blev sat ind, der i langt højere grad tilgodeså grisenes fysiologiske behov, dels havde de udviklet nogle foderblandinger til disse aldersgrupper, der langt bedre honorerede kravene til alsidighed i næringsstofsammensætning og til fordøjelighed.

Op igennem 70'erne valfartede et stort antal danske svinefolk til England for at lære, hvordan de skulle bære sig ad. Der blev målt og tegnet, og der blev indsamlet indlægssedler fra foderstofsække i stor målestok. Efter hjemkomsten blev der bygget fravænningsstalde i mange forskellige afskygninger, - nogen mere heldige end andre, men alle ville være med på vognen.

Foderstofselskaberne var ikke sene til at få deres smågriseblandinger justeret, så de i højere grad kom til at opfylde de engelske normer, og vi blev overvældet med en masse nye blandinger som alle, efter firmaernes udsagn, var guds gave til svineproduktionen. En del af dem forsvandt dog hurtigt ud af markedet igen, og efterhånden som forsøgsvirksomheden fik intensiveret forsøgsarbejdet på dette område, blev der fastsat nogle næringsstofnormer og råvarekrav, der gjorde at de resterende blandingerne kom til at ligne hinanden i stor udstrækning.

Senere i perioden forsøgte enkelte producenter sig med helt ned til 2 ugers fravænningsalder. Her var grænserne, såvel de økonomiske som dyreetiske, dog overskredet, og i dag ligger fravænningsalderen i de mere rationelt drevne besætninger på 3½ uge i gennemsnit.

Danske slagtesvin var op gennem det 20. århundrede renavlede landracegrise. Slagtekvaliteten, som var det den blev solgt på, og som gav en vis overpris på de oversøiske markeder, var i top, men styrken og triveligheden kunne ønskes bedre.

Derfor var man på udkik efter muligheder for at tilføre netop disse egenskaber, og i efteråret 1972 sagde Prof. Hjalmar Clausen i et indlæg på forsøgsstationernes årsmøde, at det ville være en god ting at få Yorkshireracen ind i den danske svineproduktion, for den kunne bibringe os de savnede egenskaber. Det var ret bemærkelsesværdigt, at det netop skulle være Hjalmar Clausen der lod denne bombe springe. Han havde selv været den mest glødende fortaler for renavl, lige til hin skelsættende dag.

Der blev på Danske Slagteriers foranledning importeret avlssvin af Yorkshireracen fra England, og et avlsarbejde efter dansk mønster blev startet.

Det viste sig ret hurtigt, at krydsninger mellem Landrace og Yorkshire var bedre søer, med en bedre frugtbarhed, en bedre malkeevne og større holdbarhed.

Der var imidlertid en tendens til, at disse førstegangs krydsninger havde en lidt ringere slagtekvalitet end de rene landracegrise, og anbefalingen gik derfor

på, at der til krydsningssøer skulle bruges landraceorner for at sikre kvaliteten i form af små spækmål og stor kødprocent. Slagtesvinene var altså tilbagekrydsninger til Landrace: 75% Landrace og 25% Yorkshire.

Ved at bruge tilbagekrydsningsprincippet mistede man imidlertid noget af den ønskede krydsningsfrodighed, og derfor begyndte man at se sig om efter endnu en race, der så skulle udgøre ornesiden ved produktion af slagtesvin, altså et 3-race-krydsnings-princip.

De 2 farvede amerikanske racer Hampshire og Duroc viste sig at være interessante til dette formål, og der blev, ligeledes på foranledning af Danske Slagterier, importeret avlsdyr af disse 2 racer for gennem forsøg at finde ud af, hvilken af dem der passede bedst til de danske krav, eller om de måske kunne bruges begge to.

De første til systematisk at bruge Hampshire som 3. race var det private produktionsselskab, Antonius. Racekombinationen LYH, sammen med en slagtevægt på 85-90 kg, var det produktionskoncept, der gjorde Antoniuskødet kendt og eftertragtet på visse dele af hjemmemarkedet. Interessen for dette kød skærpedes yderligere af, at det kun kunne forhandles gennem slagterforretninger, som på forhånd havde opnået godkendelse af Antoniusselskabet.

I Odsherred dukkede de første Hampshireorner op i 1973-74. Durocornerne vandt først rigtig udbredelse 8-10 år senere.

Op igennem 80'erne og 90'erne er det så blevet et almindeligt udbredt princip at producere 3-racede slagtesvin, og mon ikke 95-98% af alle slagtesvin i dag er 3-racede.

Indtil midten af 70'erne beskæftigede forsøgsvirksomheden sig stort set kun med avls- og fodringsforsøg. Dette arbejde foregik i regi af Statens Husdyrbrugsforsøg, der, som navnet antyder, var en statsvirksomhed.

Med indførelsen af den tidligere fravænning og krydsningsproduktionen opstod der imidlertid et stort behov for at få udviklet nye staldsystemer, der kunne imødekomme de krav som de tidligt fravænnede grise stillede, og behov for at få udviklet produktions- og staldsystemer, der passede bedre til de nye racekombinationer.

Som nævnt tidligere skulle der rationaliseres, så den enkelte landmand kunne overkomme en stadig større produktion, og på den måde stadig skaffe sig et udkomme ved at producere svin.

Der var ligeledes blevet interesse for at afprøve nogle af de engelske staldsystemer, hvor søerne var fikserede. Disse systemer var arbejdsbesparende og gav en større udnyttelse af de stadig dyrere landbrugsbygninger.

Alle disse behov blev ikke tilgodeset gennem den statslige forsøgsvirksomhed, Statens Husdyrbrugsforsøg og Statens Byggeforskningsinstitut, og derfor blev der i 70'erne oprettet en afdeling under Landsudvalget for Svin, der skulle tage sig af dette udviklingsarbejde. Afdelingen blev kendt som "Den Rullende Afprøvning".

Rullende afprøvning rådede ikke over forsøgsfacili-

Den nuværende ejer af Sjælsøgård gdr. Henrik Bøje Nielsen i arbejdstøjet i sin nyrenoverede slagtesvinestald.
Foto: Landbohøreningens arkiv 1998.

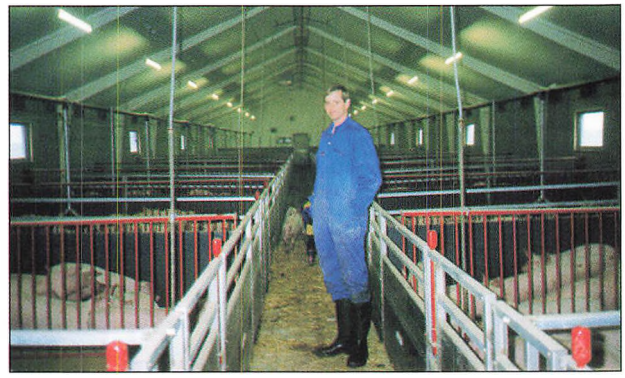

teter som stalde og lignende, hvor de planlagte opgaver kunne gennemføres. Derfor blev opgaverne lagt ud til svineproducenter som, mod en passende kompensation, stillede sit produktionsapparat til rådighed for Rullende Afprøvning.

Her i Odsherred er det overvejende Torben Knudsen, Nygård, Nr. Asmindrup og Erik Nielsen, Sjælsøgård, Nr. Asmindrup, der har været flittige værter for Rullende Afprøvning.

Der var her ikke tale om egentligt forsøgs- eller forskningsarbejde, men derimod om at afprøve forskellige staldtyper, stityper, fodringsprincipper o.l. mod hinanden.

Opgaverne bestod oftest i at afprøve et nyt princip overfor et allerede kendt princip, f.eks. en type faresti overfor en anden. Afprøvningen blev som regel sat i værk på mindst 3 ejendomme, for på den måde at borteliminere effekten af forskellige fodermestre.

Rullende Afprøvning har frem til i dag udviklet sig til en meget omfattende virksomhed, hvis resultater nyder stor bevågenhed hos såvel producenter, konsulenter som producenter af stalde og inventar.

Omkring 1970 udvikledes et system til løbende kontrol med produktionsresultaterne i besætningerne. Det blev kaldt Effektivitetskontrol,- i daglig tale E-kontrol.

Systemet byggede på producentens daglige notater om alt, hvad der skete i besætningen, faringer, løbninger, fravænninger, til- og afgang, forbrug af foder m.v.

Én gang i kvartalet fik besætningen så besøg af en tekniker fra svineavlskontoret, som samlede alle notaterne sammen og beregnede produktionsresultaterne, - grise pr. årsso, spildfoderdage, daglig tilvækst, foderforbrug og mange andre produktionsparametre.

Når tallene lå klar, blev de præsenteret for producenten og dannede grundlag for en vurdering af, om produktionen forløb tilfredsstillende, eller der var grundlag for at foretage produktionstilpasninger. Det var med andre ord et værktøj til at overvåge produktionen så tilpas hyppigt, at det var muligt at gribe ind og rette forholdene til, inden de fik negative økonomiske konsekvenser.

E-kontrollen fik en ganske stor udbredelse, naturligvis først og fremmest hos de landmænd, der havde svineproduktionen som den dominerende produktionsgren.

I begyndelsen blev E-kontrollen lavet i hånden med papir, blyant og regnemaskine, men allerede i slutningen af 70'erne blev edb-teknikken taget i anvendelse. Først gennem Landbrugets Edb Center i Århus, hvortil alle bilag blev fremsendt med posten, og hvorfra de færdige resultater så blev returneret.

Senere ved hjælp af edb-programmer som de enkelte svineavlskontorer kunne anvende i egne edbanlæg.

Op igennem 90'erne er arbejdet med at gennemføre E-kontrol gradvist flyttet fra svineavlskontorerne og ud hos producenterne.

Den nye generation af svineproducenter har lært at håndtere en PC'er på landbrugsskolen, og han vil gerne spare omkostningen til svineavlsteknikerens beregninger. Pc'eren skal han jo have i forvejen. Det kræver hans børn.

I 80'erne begyndte specielt de lidt større producenter at se sig om efter billigere fodermidler udfra en erkendelse af, at foderet repræsenterede 70% af de samlede variable produktionsomkostninger.

Tapiokamel var det første "fremmede" fodermiddel, der kom frem. Det var et energifoder, og som sådan en substitut til korn. Senere kom Gærfløde fra bryggerierne, men det viste sig at have en negativ indflydelse på slagtekvaliteten og blev efter nogle år droppet igen. Novo-gærfløde, som var et vækstsubstrat fra enzymproduktionen, blev også brugt i nogen udstrækning, men uden den negative effekt på slagtekvaliteten.

Foderfedt fra destruktionsanstalterne kom også ind i fodringen i disse år og har stadig en stor plads i mange foderplaner.

Karakteristisk for de alternative fodermidler er, at de som oftest kræver et vådfodringsanlæg for at kunne bruges.

Brugen af de alternative fodermidler krævede nøjagtige analyser af varen for at kunne indgå i blandingerne med den rigtige andel. Det blev derfor en betragtelig opgave for svineavlskontorerne at gennemføre optimering af de enkelte blandinger for at finde blandingsforhold, der både gav blandinger der opfyldte dyrenes næringsstofbehov, og samtidig de billigst mulige blandinger.

Også her blev der udviklet edb-programmer til foderoptimering, - programmer der hurtigt og nemt kunne vise, hvilke blandinger der kunne bruges, og udnyttelsesprisen for de medgåede fodermidler.

En af de helt store produktionsbegrænsende faktorer i de seneste 25 år har været svinesygdommene.
I takt med den stigende besætningsstørrelse er også sygdomsproblemerne blevet større. Staldene er blevet tættere pakket med dyr, og derfor har smitteoverførslen, uanset om der er tale om kontaktsmitte eller luftbåren smitte, haft gode vilkår.

Det faktum, at der i store besætninger stort set altid er enkeltdyr eller grupper af dyr, der er svækkede af en eller anden grund, medfører at det er lettere at holde smittetrykket oppe, og sygdommene vedlige.

I "gamle dage", da besætningerne var langt mindre, gik dyrene ikke så tæt, og ofte var der perioder uden faringer. Det betød, at mange smågriseinfektioner døde ud, inden der igen kom faringer.

Bestræbelserne på at kontrollere sygdommene har i årenes løb været mangfoldige.

SPF-systemets indførelse i 1971 er vel nok det enkelttiltag, der har haft den største effekt. Selv om der i begyndelsen var meget stor skepsis overfor systemet, har det vist sin berettigelse og har i dag en meget stor udbredelse. Selv til konventionelle besætninger indkøbes der ofte kun polte og orner fra SPF-opformeringsbesætninger, fordi producenterne er bange for med et indkøb at få lungesyge eller dysenteri indført i en besætning, der i øvrigt er i en god immunologisk balance.

Andre besætningsejere, og de var ganske mange, valgte at lukke deres besætninger for indkøb og lavede selv deres avlsdyrtillæg. Dvs. helt uden indkøb kunne de ikke klare sig, hvis de ville undgå at sakke bagud på områder som slagtekvalitet og trivelighed.
I stedet købte de en gruppe renracede hundyr, som oftest 10 - 12% af besætningen, og oprettede deres egen kernebesætning til fremstilling af produktionsdyr.

Kernebesætningen kunne de så blodforny og vedligeholde med sæd fra de bedste orner på inseminerings-ornestationerne.

Et andet sundhedstiltag som vandt stor udbredelse i 70'erne, og som stadig er meget brugt, er Sundhedstjenesten.

Den er udviklet af 2 markante personligheder indenfor den nordvestsjællandske svineproduktion, nemlig Dyrlæge Jørn Lindeblad, Asnæs og Gdr. Erik Nielsen, Sjælsøgård, Nr. Asmindrup.

Sundhedstjenesten gik i al sin enkelthed ud på at gennemgå de besætninger, der var med i ordningen, med regelmæssige mellemrum for at føre tilsyn med sundhedstilstanden og dermed give mulighed for at gribe ind overfor eventuelle sygdomme så tilpas tidligt, at de ikke nåede at få fatale følger for produktionsøkonomien.

Antallet af tilsyn aftaltes individuelt, og afhang primært af besætningens størrelse. Jo større besætning, jo hyppigere tilsyn. Det kunne variere fra ugentlige til kvartalsvise tilsyn.

Ordningen fik en meget stor udbredelse i Odsherred, hvor noget over 100 besætninger var tilsluttet. I årene efter opstarten bredte den sig til det ganske land og er stadig et vigtigt redskab i bestræbelserne på at holde svinesygdommene i ave.

Lidt forenklet kan man sige, at det for producenten

drejede sig om at "Betale for sundhed i stedet for sygdom", som det jo havde været tilfældet, hvis dyrlægen kun kom i besætningen, når et dyr var sygt og trængte til behandling.

I 1972 dannedes "Fællesledelse for svineavl og –produktion på de Østlige øer", og med den blev der foretaget en omstrukturering af rådgivningen.

For Odsherreds vedkommende betød det, at svineavlsrådgivningen blev placeret i Holbæk amts Landboforenings hus på Stenhusvej i Holbæk, idet rådgivningsområdet fremover dækkede medlemmer af landboforeningerne og husmandsforeningerne i både Odsherred- og Holbækområdet.

I 1989 skete yderligere en fusion, idet Svineavlskontoret blev flyttet til Kalundborg og slået sammen med udvalgene i Vestsjællands Landboforening og foreningerne i Slagelseområdet.

Dette udvalg fungerer også i dag, men har flyttet kontor til Norvestsjællands Rådgivningscenter i Jyderup.

Ud over den rådgivning, der kunne fås fra svineavlskontoret, opstod der i 80'erne en ny form for rådgivning, som mange havde stor glæde af.

Det var de såkaldte Erfa-grupper. De bestod af 8-10 svineproducenter med stort set samme produktionssystem eller samme besætningsstørrelse. En medarbejder fra svineavlskontoret fungerede som sekretær for grupperne.

Gruppen mødtes på skift hos de enkelte medlemmer og diskuterede aktuelle emner eller problemer, som de så udvekslede erfaringer om, og derved hjalp hinanden med at løse.

Der er i årenes løb udvekslet mange gode tips ved disse gruppemøder, og mange producenter har fået ideer til, hvordan de skulle løse de problemer, de sloges med.

I sidste halvdel af 90'erne er det kundernes krav til

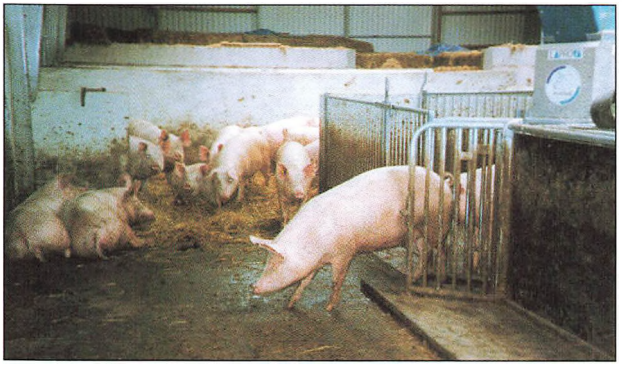

I 90'erne blev dyrevelfærd et krav fra forbrugerne. Her ses løsgående søer hos gdr. Willy Olsen, Høve. Foto: Landboforeningens arkiv 1997.

producenterne, der er i fokus. Det er krav til dyrevelfærd og fødevaresikkerhed, der er dominerende, og det har betydet, at der fra lovgivningsmagten nu udstikkes retningslinier for, hvordan vore stalde skal indrettes, eller rettere sagt, hvilke forhold dyrene skal have.

Der er i lovgivningen sat nogle grænser for, hvor længe de eksisterende stalde må fungere, inden de skal tilrettes de nye krav, og det giver forhåbentlig en passende tid til at få inventaret afskrevet. Nybyggeri skal allerede nu respektere nogle krav som betyder, at grisene skal sikres et vist minimum af plads, og at søer i visse dele af deres cyklus skal gå løse i halm.

Som man sikkert kan forstå af det, der her er berettet, har de seneste 25 år været meget aktive, når man ser på svineproduktionens udvikling, og intet tyder på at den stopper her.

Imidlertid er der, i det før så husdyrtætte Odsherred, ikke mange besætninger mere. Husdyrene er draget vestpå til Jylland, og mange ejendomme, hvor der før var en væsentlig svineproduktion, er indtaget af mennesker, der skaffer sit udkomme andet steds fra.

Økologisk landbrug

Af Niels Erik Eriksen

For 100 år siden var alle landmænd en slags økologer med et meget alsidigt og godt sædskifte og husdyrhold. Det var mange års traditioner, der fra generation til generation havde ført til denne viden om vigtigheden af en sådan driftsform. Det vigtigste for en bonde var at bevare jordens frugtbarhed samt at kunne videregive sin gård i en lidt bedre stand, end han selv havde modtaget den.

I 50'erne og 60'erne begyndte den store afvandring fra land til by, og dermed kom der rigtigt gang i mekaniseringen. På ganske få år blev mange tusinde karle, piger og heste erstattet af traktorer og andet moderne maskineri. De fleste gårde blev specialiseret, og brugen af kunstgødning og sprøjtemidler blev almindeligt.

Nogle ganske få landmænd så en fare i denne nye driftsform og begyndte allerede i 40'erne at omlægge deres gårde til biodynamisk landbrug. I Odsherred var Peter Madsen i Hølkerup en landskendt og respekteret biodynamiker.

Såhøjgård, som jeg driver, blev af mine forældre omlagt i 1951. Biodynamikerne fra denne periode var meget idealistiske, og dermed ikke særlig optaget af at opnå høje udbytter eller af økonomisk fremgang. For dem var kvaliteten af de producerede varer af allerstørste betydning, hvilket kunne ses af meget ukrudtsbefængte marker med deraf følgende lave udbytter. Derfor blev de også betragtet med stor skepsis af de fleste konventionelle naboer. Formentlig af den grund var der kun ca. 100 biodynamikere i hele landet.

Med ungdomsoprøret i slutningen af 60'erne, opstod økologien i Danmark, og midt i 70'erne dannedes det økologiske kollektiv Svanholm af ca. 100 personer, de

Økologien har vundet indpas i Dansk Landbrug, og der er taget moderne maskiner til hjælp. Her ses en strigle, som bruges til ukrudtsbekæmpelse. Foto: John Olsen Pressefoto.

Kvæg og økologi er en god kombination bl.a. på grund af husdyrgødningen. Foto: John Olsen Pressefoto.

fleste fra København og mange af dem med en naturvidenskabelig baggrund. De havde måske ikke så stor landbrugsfaglig erfaring, men derimod en god fornemmelse for de økologiske stramninger, der specielt i København var voksende i de år. De formåede også at sætte produktion - forarbejdning og afsætning - i system, så varerne nu kunne afsættes i supermarkederne, først og fremmest FDB, Irma og Dansk Supermarked. Tidligere var afsætningen mest sket i helsekostbutikker.

I slutningen af 80'erne begyndte den helt store udvikling af økologisk jordbrug, idet MD og Kløvermælk startede forarbejdning og salg af den økologiske mælk, som hidtil havde været solgt konventionelt. Hermed var det økonomiske grundlag for konventionelle skift til økologisk landbrug tilstede. Økologi var ikke længere en nicheproduktion, men et økonomisk, dyrkningsmæssigt godt alternativ. Medvirkende til denne udvikling er pressens og forbrugernes holdning til dyrevelfærd og miljø i det moderne effektive landbrug samt de stærkt faldende priser på konventionelle produkter.

I dag er prisniveauet på økologiske varer cirka det samme som konventionelle for 10 år siden. Og den største risiko for mig at se er, at vi reagerer på samme måde som vores konventionelle kolleger, nemlig flere dyr i staldene med højere ydelse samt opkøb af naboejendommen for at fastholde et fornuftigt udkomme.

På Lammefjorden er man også startet på økologi. Her ses gdr. Bøje Skytte i gang med radrensning. Foto: John Olsen. Pressefoto.

Økologi år 2000

Af konsulent Kim Enemark

Hvor bærer det hen?

Op til julen 99 besluttede Jesper og Randi Adler, at de ville prøve at omlægge planteavlsdelen af Gelstrupgård til økologi. Soholdet på ca. 140 søer fortsætter som traditionel produktion.

Den lidt hurtige beslutning blev taget, fordi der var alvorlig risiko for, at de særdeles gunstige omlægningstilskud stod over for en ændring til det dårligere. Det omlagte areal er på ca. 88 ha, og dette areal står i meget godt forhold til svineproduktionen, forstået på den måde, at arealet er tilstrækkelig stort til at kunne aftage alt svinegødning indenfor de 25 pct. af den totale N-kvote, der må tilføres af ikke økologisk husdyrgødning.

Reglerne på dette område er dog ændret lidt i sommerens løb, men uden at dette giver problemer. De er nærmest blevet mere "rummelige", set fra en ren økologisk planteavlers synspunkt, hvilket jo er tilfældet i denne situation, hvor bedriften er blevet opdelt i to enheder.

Det første år skal kornet fodres op i egen bedrift, men fra næste skal de økologiske korn sælges, og traditionelt korn eller foder indkøbes. Det betyder også, at der skal findes nogle andre løsninger omkring opbevaring af økologisk korn, da dette ikke må opbevares sammen med det traditionelle.

En løsning kan blive at sælge det økologiske korn direkte fra marken.

Beslutningen om omlægning blev taget, fordi der lå en række nye udfordringer i det, og familien altid har sympatiseret med en mere alternativ udvikling, ikke mindst på svineproduktionsområdet.

Omlægningstilskuddene betød, at der ikke blev spillet hasard, men tværtimod var der udsigt til et lidt forbedret dækningsbidrag i marken.

Hvordan går det så?

Markerne blev sået traditionelt, og den eneste forskel er, at de sædvanlige sprøjtninger mod ukrudt og svamp er blevet afløst af en 3-4 ture med den nyindkøbte strigle. *Det er lidt af en lettelse at være fri for at sprøjte, jeg savner ikke gummihandskerne, og arbejdet med sprøjten og kemikalierne har jeg aldrig brudt mig særlig om, siger Jesper Adler.* Gyllen er også blevet fordelt lidt anderledes, og i enkelte hvedemarker er der udsået hvidkløverudlæg for at samle kvælstof.

Som helhed ser markerne meget fornuftige ud, måske lidt tyndere og lidt mere beskidte end traditionelle marker. Rapsen er høstet og gav pæne 29 hkg pr. ha. Det manglende udbytte kompenseres rigeligt af sparede udgifter samt de ca. 1800 kr., man som økolog får oveni ha-tilskuddet på foreløbige 3200 kr. Det maksimale samlede tilskud dvs. ha-tilskuddet + økotilskuddet er 5000 kr. pr. ha i reformafgrøderne de første 2 år, hvorefter det er på 3000 kr. de sidste 3 år af den 5-årige bindingsperiode.

Vårbyg og hvedemarkerne skønnes også at give 70 pct. af en normal høst, så med de sparede udgifter og et supplerende øko-tilskud på godt 2700 kr. pr. ha, har man foreløbig ikke fortrudt noget på Gelstrupgård.

Jesper Adler understreger dog, *at der er rigtig meget at lære endnu. Når man dykker lidt ned i økologien, viser det sig, at der er utroligt mange meninger om (også blandt konsulenter), hvordan tingene skal gøres. Der er forskellige så- og striglestrategier, som*

selvfølgelig også er tilpasset de forskellige jordtyper, men alt dette tages som sjove og spændende udfordringer. Jeg har allerede nu mine ideer om, hvordan tingene gøres bedst, f.eks. vil jeg ikke så min raps på rækker og radrense, som de fleste gør, jeg tror mere på at bredså rapsen og få den til hurtigt at udkonkurrere ukrudtet.

Sædskiftet skal også ændres lidt, vi kommer til at dyrke noget mere vårsæd, herunder vårhvede, for at kunne få renset markerne i efteråret.

Det bliver spændende at se, hvordan økologien udvikler sig de næste 25 år, og om den kan klare skærene, når tilskuddene engang er helt afviklede.

Gdr. Jesper Adler tilser sine grise. Indtil videre er kun planteavlen omlagt til økologi.
Foto: John Olsen Pressefoto

Ungdomsarbejdet

Af ungdomskonsulent Susanne Lauridsen

Landboungdommens uddannelse har igennem årene altid haft landboorganisationernes bevågenhed, idet de unge repræsenterer erhvervets fremtid. Derfor var det et prisværdigt skridt, der blev taget, da landboforeningen i 1922 nedsatte det første ungdomsudvalg.

Ungdomsudvalgets arbejdsopgaver

Blandt udvalgets arbejdsopgaver i de første år var at arrangere malkekursus, fodermesterkonkurrence, kalvepasningskonkurrencer og roelugningskonkurrencer. Formålet med disse konkurrencer var at animere de unge til at udføre de forskellige arbejdsopgaver bedst muligt. Der blev holdt en afslutningsfest, hvor alle fik bevis, og de bedste fik præmier.

Der blev også arrangeret bedriftsbesøg på veldrevne landbrug og aftener med lødige foredrag, idet man var klar over, at en god åndelig udvikling skal til for at få mest mulig glæde og udbytte af den faglige viden.

Landboungdommens uddannelse gennem årene

I 1938 var der vedtaget en lov om tilskud til landbrugsfaglig undervisning, og allerede samme år blev der oprettet *landbrugsfaglige ungdomsskoler* i Asnæs, Vig og Højby, og senere kom også skoler i Hørve og på Odden.

Undervisningen, der i begyndelsen også omfattede grundfag som dansk og regning, blev ret hurtigt tilrettelagt således, at den hovedsageligt bestod af fag, der knyttede sig til praktikken hjemme på bedriften. Det foregik på den lokale skole typisk en gang om ugen kl. 19 - 22 fra november til marts for "Vinterskolens" vedkommende. (I februar var der dog undervisning om eftermiddagen).

"Sommerskolen" foregik som bedriftsbesøg med en fagkonsulent som leder.

Den teoretiske sommer- og vinterundervisning fortsætter uændret op gennem 40'erne og 50'erne.

1961 finder man det formålstjenligt at dele undervisningen i to niveauer, et for juniorer og et for seniorer. Dette fører frem til "grundskolens forløber" i 1963, hvor de unge skal undervises i to vintre á 144 timer. Heraf tilbringes de 44 timer som "en uge på landbrugsskole".

Fra undervisningsplanen for den *landbrugsfaglige ungdomsskole i Odsherred*, vinteren 1963/64 som foregik på Vig skole, kan det nævnes at:

Landbrugsorientering er ved:	konsulent Harald Jensen, Asnæs.
Kemi:	lærer Svend Petersen, Vig
Maskinlære:	driftsleder Blom-Hansen, Fårevejle.
Jordbundslære:	konsulent H. Bertelsen, Stårup, Nykøbing Sj.
Husdyrbrug:	konsulent F. Mortensen, Høve, Asnæs.
Landbrugsregning:	konsulent G. Helth, Vig

"Ugen på landbrugsskole" foregik sidst i januar på Korinth Landbrugsskole.

Undervisningsplanen for "Sommerskolen" i Vig så ud som følger:

13-5	gdr. Johs. Andersen, Enggård, Hønsinge:	Kvægbedømmelse v. G. Helth.
20-5	gdr. Ebbe Nielsen, Rode:	Maskinøvelser v. Petersen.
27-5	gdr. Johs. Olsen, Baeshøjgård, Vig	Markvandring v. Harald Jensen.
3-6	gdr. Bent Eriksen, Hølkerup	Bedriftsbesøg m. Gershøj og Helth
17-6	gdr. Erik Nielsen, Selsøgård	Markvandring v. H. Bertelsen
24-6	gdr. Frode Bentsen, Sidinge	5-Kamp.

Mødedage: Onsdage kl. 19^{00} præcis.
Udflugten, der samtidig var afslutning, blev arrangeret sammen med de øvrige landbrugsfaglige skoler i Odsherred først i juli.

I 1966 indføres begrebet "Det grønne Bevis", hvor mindstekravene er 3 års praktik og 6 måneders landbrugsskole, foruden forannævnte vinterkurser.

I 1967 gennemføres loven om etableringsstøtte til unge med grønt bevis.

I 1976 bliver 3 måneders grundskole obligatorisk og erstatter "vinterskolen". Grundskolen udvides i 1980 til 4½ måned og i 1987 til 5 måneder.

I 1978 ændres landbrugsskolen til 9 måneder.

I 1988 bliver organisationerne enige om en uddannelsesreform, der medfører, at vi får modul-opbygget landmandsuddannelsen og reglen om, at Modul 1 skal tages på en "godkendt praktikplads".

I 1990 indtræder en skelsættende begivenhed. Vi skifter ministerium. Fra at have hørt under *kulturministeriet*, som det "barn af højskolen" landmandsuddannelsen var, kommer vi nu under *undervisningsministeriet*. Vi går fra at være "frie" skoler til at blive erhvervsskoler. Fordelene er, at uddannelsen bliver mere overskuelig, og at eleverne kan få elevløn på skoleopholdene i Modul 1 og 2. Ulemperne er prøver og eksamen.

Foreningsarbejdet

Demokrati er ikke noget medfødt. Det skal læres!

I erkendelse af samarbejdets betydning, nedsatte landbo- og husmandsforeningerne i Odsherred et fællesudvalg i august 1944. Det bestod af 5 medlemmer fra hver organisation og blev senere udvidet til en repræsentant fra hver lokalforening.

Dette udvalg holdt møde i september og april for at tilrettelægge henholdsvis vinterens og sommerens aktiviteter for de unge landmænd. De unge, som var medlemmer af dette udvalg, skulle være medlemmer af enten landbo- eller husmandsforeningen. Det kom sommetider an på, hvem de afløste, og hvor forgængeren havde været medlem.

Sådan fortsatte ungdomsarbejdet i området helt frem til 1980, hvor man ikke mindst efter et krav fra Danmarks Landboungdom, holdt stiftende generalforsamling. De mellemliggende år havde Odsherreds Landboungdom nemlig kørt som et udvalg uden egentlige vedtægter. Den "nye" Odsherreds Landboungdom havde efter konstitueringen samme formand som før, nemlig Niels Peter Hansen, Bakkegården.

Der var liv på landet i 70'erne og 80'erne. Der var arrangementsaften en gang om ugen undtagen i høst- og såtiden, og man kunne let samle 40-50 deltagere. Derudover havde man Landboungdommens Uddannelseskurser: Kvægets pasning, Svinets Pasning og

Fra at være et udvalg under Odsherreds Landboforening er Odsherreds Landboungdom nu en «rigtig» forening. Bestyrelsen består af, bagerst fra venstre: Jørn Eriksen, Lars Poulsen, Niels Kristoffersen og Jobs. Grønbech. Forrest fra venstre: Niels Peter Hansen, Poul Erik Andersen og Bo Nielsen. Foto: Per Jensen. Pressefoto 1980.

Værkstedsfærdigheder om vinteren og om sommeren Plantedyrkning 1 og 2.

Gårdene i Odsherred var af en størrelse, så der mange steder var en og flere steder to medhjælpere, og husdyr var der på næsten alle gårde. Mekaniseringen var endnu ikke så fremskreden, så der var brug for mange hænder. I et avisudklip fra 1979, hvor man har været på bedriftsbesøg på Egebjerg Maskinfabrik, står nævnt, at man var to mand til at passe 100 søer + slagtesvin.

Festerne var også en del af Landboungdommen. Traditionelt stod Odsherreds Landboungdom for "Majfesten" i Vallekilde-Hørve Fritidscenter og nogle år også for en grisefest. Holbæk Landboungdom stod for Høstfesten i Vommevad Forsamlingshus i samarbejde med Venstres Ungdom, og Vestsjællands Landboungdom stod for Pløjefesten i Gimle Forsamlingshus.

Efter at have bestået som selvstændig forening i 10 år, valgte man i 1990 at blive sammenlagt med Holbæk Landboungdom, idet det for begge foreninger kneb med at finde unge, der ville gå ind i bestyrelsesarbejde. Det blev skrevet ind i vedtægterne, at mindst 2 af bestyrelsens 7 medlemmer skulle komme fra Odsherred. Det har nu ikke været svært at efterleve i den 10-års periode, der er gået efter sammenlægningen, idet halvdelen af bestyrelsen har været fra odsherredområdet. Her i jubilæumsåret har vi for første gang en pige som formand, nemlig Sussi Holm, der har været elev på "Fovledsholm" ved Asnæs.

Nu som tidligere har Landboungdommen stadig en ugentlig arrangementsaften, hvor man besøger en virksomhed, en gård, en maskinstation eller et stutteri. Der er både et socialt og et fagligt sigte med disse arrangementer.

Efter uddannelsesreformens gennemførelse blev det vanskeligere og vanskeligere at samle elever til Landboungdommen Uddannelseskurser. Behovet forsvandt tilsyneladende, idet de unge nu var på landbrugsskole hvert eller hvert andet år. I stedet for laver vi nu ERFA-grupper for de unge, kaldet Modul 1 og 2 klubber.

Stævner og konkurrencer

Medens konkurrencer i vore dage ikke rigtig passer til "tidens ånd", havde man førhen stor glæde af sådanne arrangementer. Allerede i 1945 var der fire- og femkampe forskellige steder i amtet, hvor man dystede i skriftlige opgaver og "teori og rationalisering", og i 1949 afholdtes det første "Sjællandske fællesstævne" i Roskilde. Formålet med stævnet var at prøve sin kunnen fra det daglige arbejde i en sportslig og kammeratlig konkurrence.

For de unge landmænd var der 5-kamp, (det hed sådan, fordi der var 5 discipliner).

1. Bestemmelse af 15 frø- eller industriplanter.
2. Skriftlige opgaver i frøavl.
3. Kvægbedømmelse.
4. Skriftlige opgaver i svineavl og fodring.
5. Opgaver i værktøjslære.

Traktortræk. I takt med udviklingen er traktortræk blevet en stor attraktion både for landboungdommen, men også for andre.
Foto: Landboforeningens arkiv 2000.

Desuden var der "Traktorkonkurrencen", hvor der var:

1. Skriftlige opgaver vedrørende landbrugsmaskiner og redskaber.
2. Fejlfinding ved benzintraktor.
3. Kørsel med 4-hjulet vogn (uden at mælkespandene vælter).
4. Isætning af bindegarn på en opsamlepresser.

Og endelig var der "teori og rationalisering", hvor man i hold på 3 personer dystede i f.eks. følgende:

- Skriftlige opgaver i maskiner, planter og husdyr.
- Montering af læssegrab og flytning af 10 tdr. roer.
- Traktorforhjul er punkteret. Det afmonteres, lappes og sættes på igen.
- Flytning af såmaskine og indsåning efter opgivet mængde.
- Flytning af grønthøster og klargøring af samme.
- Samling af malkemaskine, bl.a. udskiftning af pattegummi.

De unge piger dystede tilsvarende i madlavning og borddækning samt teoretiske spørgsmål.

Odsherreds Landboungdom har altid været godt placeret i disse konkurrencer, og det er en fornøjelse at høre forhenværende landboungdomsfolk berette om disse stævner, og hvordan man nærmest spionerede for at finde ud af, hvor hurtige og sikre konkurrenterne var.

Det sidste "Sjællandsstævne" blev holdt i Holbæk i 1986. Kun pløjekonkurrencerne synes at kunne overleve, selv om vi også her kan spore vigende interesse.

Men nyt kommer til. *Traktortræk* kan få folk af hus. I pinsen afholder Holbæk-Odsherred Landboungdom traktortræk ved Audeboskolen. Nye tider, nye skikke!

Ansættelse af ungdomskonsulent

I mange år blev ungdomsarbejdet varetaget af det tidligere nævnte fællesudvalg med en fagkonsulent som sekretær til at hjælpe med udfyldelse af diverse skemaer vedrørende undervisningsvirksomhed. Vagn Gershøj og G. Helth er to navne, som knytter sig til ungdomsarbejdet i 60'erne. De var gode til at få de unge med til de forskellige aktiviteter, og lokalkendskabet var dengang som nu vigtigt.

Første gang emnet ungdomskonsulent bringes på bane var i oktober 1952, men spørgsmålet henlægges hver gang af økonomiske årsager. De unge landmænd er skuffede, og formanden er: "Skuffet over enkelte landboforeningsformænds mærkelige negative indstilling over for ungdomsarbejdet", som der står i protokollen.

Derefter presser de unge jævnlig på, men først i februar 1973, efter et fællesmøde på Snertinge Kro, ansættes Kirsten Bang Olsen som ungdomskonsulent for hele Gl. Holbæk Amt. Hun efterfølges dog allerede i 1974 af Allan Olsen, som bestrider stillingen indtil august 1982, hvor den nuværende ungdomskonsulent ansættes.

Portræt af nutidens unge landmand

Anders Olsen er 18 år og kommer fra byen, Nykøbing. Hverken hans forældre eller bedsteforældre har noget med landbrug at gøre. Han arbejder på en gård ved Vig med grise og mark. Da jeg spørger Anders, hvorfor han netop har valgt landbruget som uddannelse, svarer han:" Det er det erhverv, som for mig at se har det bredeste arbejdsområde. Jeg passer dyr med alt, hvad det indebærer, og er med til at dyrke alle de afgrøder, der er på markerne. Jeg kører med maskiner, svejser og reparerer, bygger og graver dræninger og vigtigst af alt: der står ikke hele tiden en værkfører med et kontrolur bag mig og siger, hvad jeg skal.

I landbruget får man ret hurtigt et arbejdsområde, som man selv får ansvaret for. Her er ingen snævre faggrænser, og der er ikke to dage, der er ens. Det, man laver, er afhængigt af vejret og årstiden.

Hvad vil du fremover, spørger jeg. Anders svarer, at først skal han på landbrugsskole og derefter ud at prøve at arbejde med landbrug i udlandet. Det er jo en af de muligheder, man har.

Da jeg kom hertil som ungdomskonsulent for 18 år siden, var 75% af de unge under udannelse til landmand selv opvokset på en gård og kun 25% opvokset i byen. Nu er det omvendt. Det kan naturligvis af og til give nogle forståelsesproblemer, idet de unge kommer fra en typisk lønmodtager-kultur og ind i landbruget, som er præget af selvstændighedskulturen, men med forståelse fra begge sider burde det ikke give anledning til de store problemer, eller sagt på en anden måde: Har man opbygget en bedrift med flere arbejdstimer, end man selv kan klare, er man nødt til at opøve evne til at håndtere nutidens landbrugselever og unge, voksne medarbejdere.

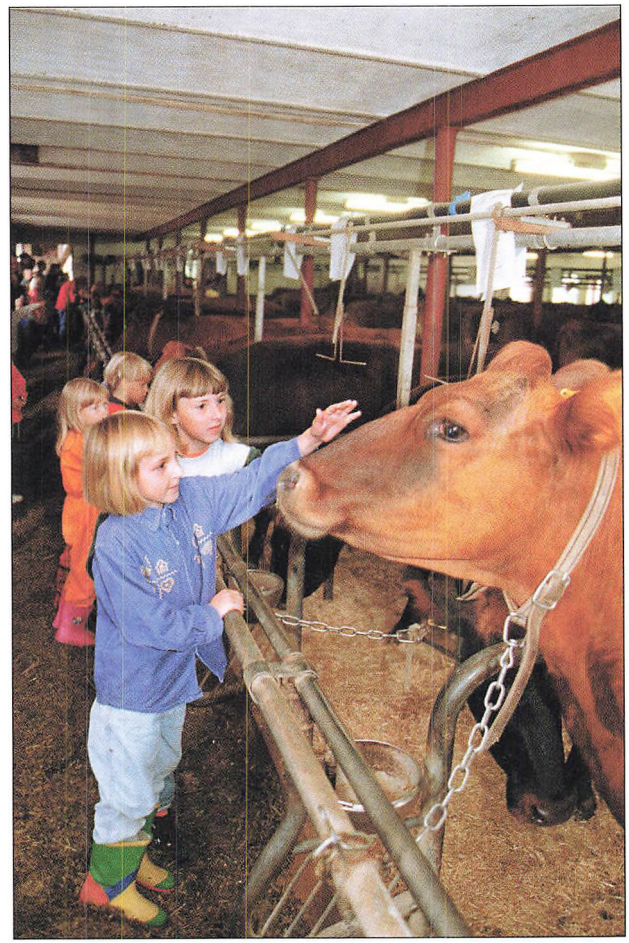

Landbrugets husdyr har altid haft ungdommens interesse, men tilgangen af unge til landbruget kommer dog i stigende grad fra byen.
Foto: John Olsen Pressefoto.

Fællesmarkedet over EF til EU i 25 år

Af gårdejer Per Riis

Efter anden Verdenskrig blev der dannet to handelsblokke med det formål at stabilisere handelen mellem de Europæiske lande. Det var de 6, Fælles markedet, og de 7, EFTA, som Danmark var medlem af sammen med bl.a. England, Norge og Sverige.

60'erne var en vanskelig tid for dansk landbrug, fordi vi ikke havde adgang til de store Europæiske markeder i Tyskland, Frankrig, og Italien.

Der var høje toldmure omkring de 6. Og dansk landbrug blev en såkaldt reserveleverandør til dette marked. Vi havde nogle hjemmemarkedsordninger, der var en speciel ordning i Sverige, hvor der blev tilbageført midler til dansk landbrug - de såkaldte sverigespenge. De måtte kun bruges til uddannelsesformål og oplysningsvirksomhed. Så indtil 1972 var dansk landbrug i en såkaldt venteposition. Der var derfor stor spænding i dansk landbrug om resultatet af afstemningen til Fællesmarkedet den 2. oktober 1972.

Det blev som bekendt et ja med indtræden allerede den 1. februar 1973. De 6 blev nu til de 9. Det var naturligvis et stort løft for dansk landbrug at få adgang til hele det store fælles marked.

Målsætningen for fællesmarkedet på landbrugsområdet var:

At skaffe fødevarer nok af god kvalitet til rimelige priser, og at sikre landmændene en rimelig indtjening. Afsætningen var god, og priserne var gode. Når afsætningen var god skyldtes det, at til langt op i 70'erne kunne Fællesmarkedet ikke producere de fødevarer, som der var brug for.

Der ud over blev priserne stabiliseret af, at der var et mindsteprissystem for de forskellige varer. Det betød, at priserne var sikret en vis mindstepris. Hvis prisen gik under, blev varen opkøbt af EF og lagt på EF lager, og dermed taget ud af markedet, hvilket stabiliserede prisen. Da markedet var underforsynet med fødevarer i 70'erne, havde mindstepriserne ikke den store betydning i den periode, og der var heller ikke særlig store lagre på det tidspunkt.

De gode afsætningsforhold og de bedre priser gav naturligvis stor optimisme i dansk landbrug i 70'erne. Og der blev investeret meget i denne periode, selvfølgelig også fordi investeringerne inden vores indtræden i Fællesmarkedet havde været meget beskedne.

Således blev der investeret over 4 milliarder kr. i 70'erne, men desværre var renten meget høj i denne periode, op til 20-22%, og det gav meget store problemer allerede først i 80'erne. Landbruget er som bekendt et meget kapitalkrævende erhverv, og derfor led mange landmænd rentedøden i denne periode, hvor de dyre lån blev ført med ind i en lavinflationsperiode, som blev skabt af den borgerlige regering i 80'erne.

Mekanismerne i den fælles landbrugspolitik:

1. Et fælles marked med fælles priser
2. En fælles politik, som sikrede EF's producenter en fortrinsstilling til EF markedet i forhold til 3. landes producenter.
3. Fælles finansiering og omkostninger.

Instrumenterne til markedsordningerne blev:

1. Interventionssystemet.	Opkøbsordninger.
2. Importafgifter.	Toldmure.
3. Eksportsrestriktioner	Eksportstøtte.

I 80'erne steg landbrugsproduktionen så meget, at EF-lagrene svulmede op og begyndte at skabe problemer for forståelsen for EF's landbrugspolitik. Forbrugerne havde svært ved at acceptere de store lagerdannelser af korn, smør og oksekød. Der blev talt meget om den 3. verdens sultne befolkning og de svulmende lagre i EF. Forbrugerne forstod ikke, at de store lagre faktisk pressede prisen ned, så vi fik lavere fødevarepriser i Europa med øget velfærd til følge. Der blev sendt noget af oksekøds- og smørlagrene til Rusland.

Men presset på mindsteprissystemet blev for stort, og i 1984 blev der indført kvotering på mælkeområdet for at tilpasse produktionen til forbruget. Der havde været andre ordninger forud herfor, ophørsordninger, tilskud til kødkvæg og ammekopræmier, men det havde virket for dårligt.

Man så ingen anden udvej end at indføre mælkekvoter både i det enkelte land, men også på den enkelte bedrift.

Der var både fordele og ulemper ved dette system. Fordelen var, at prisen kunne holdes på et rimeligt niveau, og at produktionen passede bedre til efterspørgslen. Ulemperne var blandt andet, at det låste strukturen fast, da det var svært at købe kvote og dermed tilpasse den enkelte bedrift til den fremtidige udvikling. Handel med kvoter blev først muligt langt senere, og det løste noget af problemet, men mange kunne ikke udnytte deres produktionsapparat, og det gav vanskeligheder i lang tid.

De fleste har vel lært at leve med kvoterne, og i 90'erne er der handlet meget mælk mellem landmænd. Der har været særlige puljer for unge nystartede landmænd. Prisen for de kvoter har nok været rigeligt høje i en periode; det giver jo en øget omkostning i fremtiden.

1992 kom der en ny reform af landbrugspolitikken i EU. Den såkaldte MacSharry reform. Efter flere års for-

Landbrugskommissær Ray MacSharry ankommer til det sjællandske planteavlsmøde i Herlufmagle i form af en 6 meter høj kæmpedukke. Foto: Søren Steffen. Pressefoto 1992.

handlinger og efter et stigende pres fra USA blev mindsteprissystemet opgivet for korn. Og for nogle af de andre produktionsgrene svin, fjerkrækød, bær og frugt. For oksekød, mælk og sukker var der blevet indført et kvotesystem allerede i 1984, som har stabiliseret vilkårene for de landmænd, som har disse driftsgrene. På kornområdet skulle priserne tilpasse sig til verdensmarkedspriser.

Mængdemæssigt bliver produktionen reguleret med braklægning af 5 -10 -12% af arealet. Prisfaldet, som har været ca. en halvering af de direkte priser, bliver delvist kompenseret med arealtilskud til korn og olieafgrøder; et kompliceret system, som volder landmændene mange problemer og også giver meget store administrative problemer med megen kontrol til følge. Problemet for landbruget er, at arealtilskuddene ikke kompenserer for prisfaldet.

Men en meget dyrere virkning af MacSharry reformen er, at priserne på de kornbaserede kødprodukter,

som svinekød og fjerkræ, er faldet drastisk til skade for de landmænd, som producerer disse varer. Når det er udbud og efterspørgsel, som skal regulere pris og produktion, vil en lav kornpris betyde overproduktion med meget lave priser til følge, som det vi har set i 1998 og i 1999. Forbrugerne har naturligvis glæde af de lave priser. Og det har naturligvis også været politikernes ide med den nye reform.

Systemet med landbrugsproduktion til verdensmarkedspriser vil give lavere, men også mere svingende priser og dermed større ustabilitet. På det seneste har vi set meget lave priser på svinekød i 2 år, for så at se prisstigninger til næsten det dobbelte på få måneder. Det stiller naturligvis meget store krav til landmændenes økonomi. Der skal være meget store finansielle resurser til rådighed for at kunne håndtere en sådan situation. Det kræver en udligningsfond eller et skattesystem, som giver mulighed for at akkumulere kapital i de gode år, som så er til rådighed i de dårlige.

Nødvendigheden af en mere markedsorienteret landbrugspolitik i EU har landmændene forståelse for, da udvidelsen mod øst med Polen, Tjekkiet og andre østeuropæiske lande vil kræve meget store beløb, som der ikke vil være mulighed for at skaffe. Det vil naturligvis give store udfordringer til dansk landbrug. De østeuropæiske lande vil kunne udvide deres landbrugsproduktion meget, men der vil også blive mange nye forbrugere, som vil efterspørge kvalitetsfødevarer, og det er dansk landbrugs chance.

Dansk landbrug ser gerne, at EU's komplicerede system bliver afviklet i et roligt tempo, sådan at landmændene kan nå at omstille sig til de nye ændrede markedsvilkår. Men risikoen er naturligvis, at de store lande begynder med nationale støtteordninger, hvis deres landmænd bliver presset for meget.

Over 600 landmænd deltog i demonstration i Herlufmagle. Foto: Søren Steffen. Pressefoto 1992.

Der havde naturligvis også været en anden mulighed for at regulere produktionen på korn, som er den helt centrale produktionsgren, også når det gælder svinekød, fjerkræ og æg. Ved at styre kornproduktionen mængdemæssigt i tons kan den animalske produktion styres nogenlunde. Midlet til at styre kornproduktionens størrelse er styring af gødningstilførslen, der, som tiden er gået, bliver styret meget stramt. Det har så en anden baggrund, nemlig at man vil skåne miljøet. Men man kunne faktisk have slået to fluer med et smæk ved at regulere gødningstilførslen. Der er jo noget ulogisk i at dyrke 90% af arealet intensivt, og så lade de sidste 10% ligge brak frem for at dyrke hele arealet lidt svagere, og på den måde tilpasse produktionen til forbruget. Bureaukratiet var blevet meget mindre, og landmændene kunne bedre acceptere det. Argumentet med, at det var amerikanerne, som lagde pres på EU, holder ikke.

Det, amerikanerne var utilfredse med, var, at EU producerede til lager, og så derefter dumpede kornet til meget lave priser på nogle markeder, som amerikanerne traditionelt havde haft. Det var de imod, forstå-

MacSharry var manden der fik omlagt EU-støtten fra at være produktionsafhængig til at være et fast tilskud pr. arealenhed. Afbrændingen af MacSharry viser tydeligt landmændenes utilfredshed.
Foto: Søren Steffen. Pressefoto 1992.

eligt nok. Om EU har en lidt højere pris på korn, er de ligeglade med. Det gavner jo dem på eksportmarkederne. En lidt højere kornpris vil også give en anden udvikling på strukturen i landbruget.

En lav kornpris øger og fremmer muligheden for stordrift af svin og fjerkræ, hvilket allerede sker, og det almindelige bondebrug vil blive klemt de næste 10 til 20 år. Den fremtidige landbrugspolitik går under navnet Agenda 2000, og det er i stor udstrækning en videreførelse af MacSharry reformen fra 1992.

Det forventes, at der vil komme prisfald på korn på 20%, oksekød på 30%, mælk på 5%, og den direkte kompensation vil kun være på ca. halvdelen. Samme hektarstøtte til korn og olieafgrøder. Kompensationen til mælk og oksekød vil blive overladt til medlemslandene selv. Maksimal støtte pr. landmand, men støtten til de store industrilandbrug vil blive reduceret mest. Støtten vil blive koblet fra produktionen og givet til den enkelte landmand f.eks. førtidspension. Miljøhensyn, dyrevelfærd og fødevaresikkerhed vil også indgå i støttepolitikken. Politikerne kan styre landbruget derhen, hvor de tror befolkningen ønsker det. Så et dansk landbrug med en stor eksport vil nok være vanskelig i fremtiden.

De landmænd, som er bedst til at sno sig i tilskudsjunglen, vil være dem der klarer sig bedst. Om det vil give godt landmandskab, er ikke til at svare på.

Odsherreds Landboforenings udenlandsrejser

Af Jens Christoffersen, Gudmindrup

Historien om Landboforeningens udenlandsrejser startede i vinteren 1992. Daværende formand, Jørgen E. Jensen, bad mig starte med et aktivitetsudvalg i foreningen. OK, så ville jeg gerne prøve at arrangere en tur til Polen.

Jeg fik kontakt med Tuse Næs Bustrafik, som var vant til at arrangere ture derned.

En annonce kom i avisen, og på ret kort tid var der tilmeldt 100 personer - det var lige, hvad 2 busser kunne rumme, der skulle jo også være plads til guide og chauffør. Det var en meget billig tur, men vi overnattede også kun 3 gange i byen Poznan. Det var byens bedste hotel med både kasino og natklub. Under middagen den første aften holdt jeg en lille velkomsttale til dette store selskab, hvori jeg benævnte alle dem, der ikke var landmænd og altså ikke medlemmer af Landboforeningen, som sympatisører. Dette ord har fulgt vore gæster siden.

Stemningsbillede fra Poznan, Polen 1992.
Foto: Landboforeningens arkiv.

Vi havde 3 spændende dage i Polen. Vi besøgte store kollektive landbrug, hvor alle maskinerne stod udenfor og var i en meget ringe stand, store gartnerier, hvor det mest var kvinder der arbejdede, og en selvstændig landmand, der lavede en form for frysetørrede grøntsager.

Vi havde også nogle sække tøj med, som vi afleverede i en kirke, vi besøgte.

1993 Prag

Vi fortsatte rejseaktiviteten året efter, hvor 97 personer tog til Prag, Den Gyldne Stad.

Vi så en fantastisk spændende by med mange seværdigheder. Tycho Brahes grav, hvor Dannebrog vajer (imponerende at opleve, når landet i så mange år var under kommunismen), Det Astronomiske ur, Krudttårnet, gamle fæstninger m.m., teatertur i Laterna Magica, hvor vi så Trylleføjten, vandpantomime, Karlsbroen både ved dag og nat, sejltur på Moldau, hvor vi spiste middag. Besøget på et glasværk var imponerende, vi så, hvordan de fineste krystalglas og store krystalvaser og skåle blev slebet, og deltagerne havde mulighed for at købe glas med hjem.

Denne tur bar mest præg af det kulturelle, men vi besøgte da også et vinslot i byen Melnik. Turen varede 5 dage.

1994 Holland

Efter 2 år mod øst besøgte vi Holland med 88 deltagere.

Vi boede på et dejligt hotel i Arnhem, som var et

passende centrum for vores udflugter, som bl.a. gik til Amsterdam med kanalrundfart, bytur dels med bus dels til fods – en meget spændende by. Besøg i Staphorst, hvor vi så de særprægede Ramonstranter gå til og fra kirke i deres fine folkedrager med sølvbeslag på bælter, salmebøger m.m. og deres huse og gårde, malet i bestemte blå og grønne farver, landsbyen Giethorn med ca. 150 huse, som kun kan besøges til fods eller ved at sejle på de små kanaler, al varetransport foregår pr. båd. Besøg i Flevoland, der er en stor inddæmning fra den oprindelige Zeudersø, hvor vi så en stor maskinstation og et landbrug med malkekvæg. Vi besøgte også den store krigsmindekirkegård fra 2. verdenskrig i Arnhem. Turen varede i 5 dage.

1995 Letland

I det tidlige efterår 1994 blev jeg af landboforeningens bestyrelse opfordret til at arrangere en tur til Finland (jeg var gået ud af bestyrelsen). Det blev ikke Finland dette år, for ca. 14 dage efter denne aftale skete det forfærdelige skibsforlis med Estonia. Derfor udsatte vi Finlandsturen på ubestemt tid.

Ved delegeretmødet i Odense hørte jeg om en ung dansker ved navn Alex Rasmussen, som havde købt hotel i Letland og arrangerede ture derover.

I Letland blev tiden sat 40-50 år tilbage. Mejeriet, hvor de stadig brugte kugleramme, skolen, hvor de lavede mad til børnene på et gammelt brændekomfur, systuen, som vi så den i Matador. Vi besøgte 2 landmandsfamilier, hvor vi spiste forkost i deres stuer (deres form for landboturisme). Vi havde en dejlig kulturaften med underholdning af sang- og danseglade børn, og en herlig saunaaften i en hytte ved en sø.

Letland var fattigt og forfaldent, men ungdommen var optimistisk, skønt vi andre syntes, det var svært at se lys forude for dem, men deres sang- og danseglæde kan ingen tage fra dem.

Turen til Letland tales der om endnu, og flere har ønsket at komme derop igen for at følge udviklingen.

Denne gang var der 2 ture med 43 personer hver gang, det var maksimum.

1996 Portugal

Efter et større tilrettelægningsarbejde havde vi en fantastisk tur til Portugal.

Der var 2 afgange med i alt 97 deltagere.

I 1996 gik turen til Portugal. Her ses nogle af deltagerne studere en melonmark. Foto: Landboforeningens arkiv.

Vinsmagning var en aktivitet som havde deltagernes interesse. Billedet er fra Portugal 1996. Foto: Landboforeningens arkiv.

Gennem årene har flere danske landmænd købt gårde i Portugal. På en af de 3 gårde, vi besøgte, var bestyreren en ung dansker ved navn Henning Lunde Petersen. Nabogården ejede Kate Boserup, som var rigtig god til at fortælle om sine efterhånden mange år i Portugal. I Beja besøgte vi familien Larsen, som havde tilknytning til Kaldred-gården. Der blev dyrket meget durumhvede, og ved hjælp af kunstvanding blev der også dyrket meloner og tomater m.m. Tomater blev forarbejdet til soltørrede tomater på stedet.

Regnvandet blev, når det endelig regnede, samlet op i store vandreservoirer, hvorfra man så, i rør lagt i jorden, pumpede vandet ud til planterne (en form for drypvanding), således at mindst muligt fordampede. Oliventræer var også en vigtig afgrøde.

Vi boede de første 5 dage i Lissabon, hvorfra dejlige udflugter gik, men også byen og dens seværdigheder og gamle smalle gader blev oplevet. Fadoaftenen skal også nævnes, ingen rejse til Portugal er fuldkommen uden en aften med de portugisiske folkeviser. Fado er en sang, der udtrykker længslen efter det evigt tabte. Turen varede 8 dage.

1997 Skotland

Det er nok ikke muligt at arrangere rejser uden problemer, men vi slap dog både ud og hjem på vores 2 Skotlandsture.

Tur 2 havde en del problemer omkring flyafgangen på udrejsen, og fælles for begge ture var, at vi kørte i nogle elendige gamle busser, som man skulle tro kun fandtes i Rusland.

Men vi må konstatere, at Skotland er et meget smukt land. Vi var der lige i rhododendronernes blomstringstid. Landskabet såvel i Ayrshire som i det skotske højland var smukt og imponerende. Besøget i den berømte digter Robert Burns Nationale Heritage, og hans hjem, en gammel hytte, som nu er museum, tænker man på hver gang, man synger hans berømte sang "Skuld gammel venskab rent forgå".

Besøg og rundvisning ved Glenturret Whiskey destilleriet. I dette smukke område passerede vi Braemer og Balmoral Castle. Vi besøgte det skotske kvægslagteri og det kæmpestore auktionsmarked Thanstone Center. På en stor, velholdt gård med 400 malkekøer, hvor mælken gik til deres egen isfabrik, havde man desuden en stor svinebesætning. Vi blev af ejeren selv budt på is og whisky i hans meget flotte have. Vi havde også en skotsk aften, hvor skotter med kilt ledsaget af sækkepibemusik dansede for os og sammen med os. En meget god aften.

En tur vi ikke glemmer lige straks. Turen varede i 6 dage.

1998 Finland – St. Petersborg

Juni var en meget smuk måned at køre igennem Sverige til Finland og St. Petersborg. Sejlturene såvel til Aabo på udturen og fra Helsinki med den kæmpestore færge, Serenaden, var en stor oplevelse. Opholdet ved den russiske grænse på 3 timer kunne vi godt have undværet, men så var vi ligesom forberedte på Rusland. St. Petersborg bar præg af at være meget nedslidt, med store huller i gaderne så sporvognenes skinner svævede frit, hvilket ofte gav afsporinger. Vi boede på et stort hotel, hvor det ofte kneb med det varme vand, men maden var udmærket. Vi var i cirkus en aften.

Vi så selvfølgelig sommer- og vinterpaladset samt Peter Poul Katedralen. Når man ser alt det guld, så tænker man, at pengene til at istandsætte disse seværdigheder kunne være brugt til glæde for mange mennesker i det daglige.

Ca. 25 km uden for St. Petersborg besøgte vi et meget stort kollektiv. Drivhusene, og der var mange, var af lægter og plastik, der var en stor malkekvægsbesætning, og de havde deres egen skole for børnene.

Efter 3 dage i St. Petersborg fortsatte vi til Finland.

Vi kørte gennem meget smukke landskaber med søer og skove og nåede til Mikkeli, hvor vi skulle besøge traktorfabrikken Valtra Valmet. På fabrikken blev vi alle forsynet med en walkman, så alle kunne høre, hvad den charmerende finske vært fortalte om traktorerne fra start til de rullede ud af fabrikken.

Meget interessant også for damerne.

Vi opholdt os ca. 1 døgn i Helsinki, hvor vi boede på et godt hotel meget centralt, så vi kunne gå rundt og opleve nogle af seværdighederne. Den berømte kirke, som er sprængt ind i klippen, et flot moderne bygningsværk, Sibelius monumentet mm.

Turen varede 8 dage, og der var 94 deltagere på de 2 ture.

1999 Frankrig

Frankrigsturen var mest af historisk art. Men igen en fantastisk flot bustur. Vi overnattede på 6 forskellige hoteller, kun på 2 af disse boede vi 2 nætter, men det er jo vilkårene, når vi skal se så mange seværdigheder.

En tur gennem Rue du Gros Horloge, en af verdens ældste forretningsgader, vi så Katedralen og besøgte Vieux Marché, hvor Jeanne d'Arc blev brændt på bålet. Efter besøget i Rouen kørte vi til byen Le Breuil en Auge, hvor der fremstilles calvados, som vi smagte på og købte.

Besøg ved D-dagskysten ved Arromanches, hvor et museum fortæller om invasionen d. 6. juni 1944 og den store Amerikanske militærkirkegård med de 9.000 hvide marmorkors i lange rækker. Verdens største tegneserie, Bayeux-tapetet (vægtæppe fra det 11. århundrede). Det berømte kloster på klippeøen Mont St. Michel. På vej til byernes by, Paris, besøgte vi verdens største slot, Versailles.

Rundtur i Paris, hvor alle seværdighederne blev set og sejltur på Seinen, hvorfra man kan se mange flotte bygningsværker.

Turen varede 9 dage, og 85 deltog på de 2 ture.

2000 Island

Landboforeningens udenlandsrejse år 2000 gik til Island. 3 ture med i alt 116 deltagere. Det var en storslået oplevelse at besøge Island. Alt er så anderledes fra, hvad vi før har oplevet. En barsk og gold natur, og dog smuk i sin helhed med de store vidder. Besøg hos en landmand med egen el fra fossen og varme til tørring af korn og hø, bolig og drivhus fra en varm kil-

Skogafors vandfaldet på Island.
I år 2000 var der 3 ture til Island med i alt 116 deltagere.
Det hidtil højeste antal. Foto: Landboforeningens arkiv.

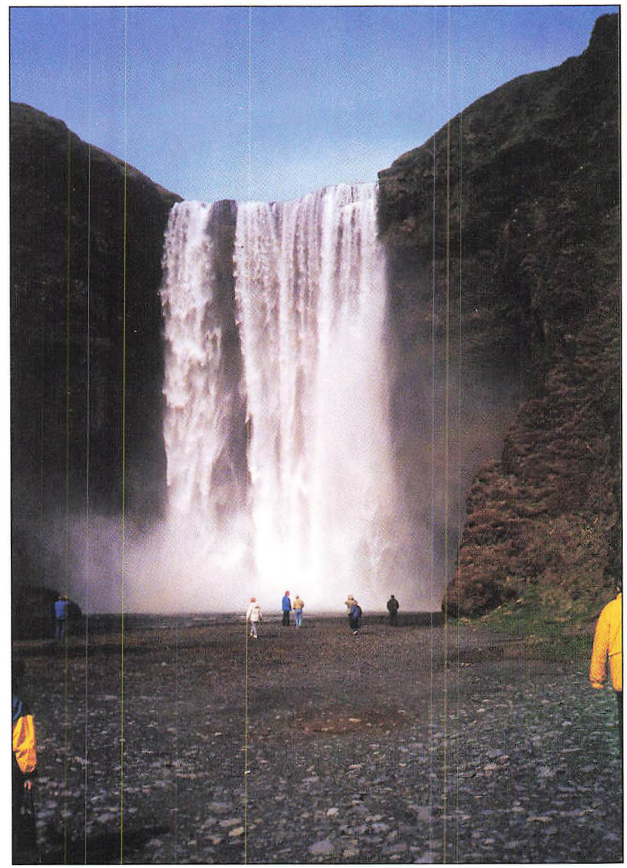

de, som han selv havde fået boret 1 km ned til. Et meget imponerende landbrug med malkekvæg.

Besøg på museet i Skogafoss var en dejlig oplevelse. Stifteren af museet viste selv rundt, en pragtfuld gammel herre på 79 år, som også samlede på gamle orgler. Han spillede kendte melodier for os, som vi sang med på. Ved museet havde man flyttet og genopført en lille kirke og Islands ældste tørvehuse. Imponerende var de sprudlende varme kilder ved Geysir og det verdensberømte vandfald Gullfoss samt Barnafoss og Braunfoss. Det gamle tingsted Tingvellir, hvor verdens første demokratiske forsamling blev stiftet i år 936.

Her så og gik vi i Atlanta-revnen, noget man havde læst og hørt om, men nok aldrig drømt om at opleve. Meget storslået. Besøg på en landbrugsskole og på uldfabrikken Alafoss, hvor der blev købt islandske uldvarer. Vi gik rundt om det udbrændte vulkankrater Eyjafjallajokull. Kørte gennem den 7 km lange tunnel under Hvalfjorden for at besøge området, hvor sagaskribenten Snorri Sturlusson boede og blev vist rundt i Snorrestofa museet.

I Reykjavik så vi Rådhuset, Hailgrimskirken, Perlen og det nye moderne center Kringlen.
Afslutningen for alle 3 ture var at bade i den blå lagune. Herligt.

Da jeg begyndte tilrettelæggelsen af Islandsturene, blev jeg af museumsinspektør Jan Steen Jacobsen gjort opmærksom på, at der skulle være 7 forelæsninger i Stenstrup Forsamlingshus, netop om Island. Derfor aftale vi, at der i år blev 3 ture, så et større antal personer havde mulighed for at komme med til Island.

Ifølge programmet skulle alle ture være ens, men der blev hen ad vejen lavet lidt om.

Men alt i alt har alle faet en oplevelse for livet, især tur 2, som oplevede 2 jordskælv under deres ophold.

For mig som arrangør har det været meget skuffende at opleve, at de Islandske hoteller overbooker, så de ikke kan holde aftalerne, hvilket bevirkede at Landboforeningens deltagere kom til at bo på flere forskellige hoteller.

De sidste 5 år har Landboforeningen arrangeret teaterture til henholdsvis Amagerscenen, Det ny Teater og Folketeatret, alle med god tilslutning.

Ligeledes har man arrangeret sommerudflugter i 1998 til Fyn via Storebæltsbroen og i 2000 til Sverige for at prøve den nye Øresundsbro.

Begge gange med 70 deltagere i en dobbeltdækker bus.